

Bárka

XXXII. 2024/V.

Irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat

TARTALOM

MUNKÁCSY MIHÁLY 180

▶	3	ELEK TIBOR	
		A mi Munkácsynk	esszé
▶	5	FARKAS WELLMANN ÉVA	
		Szanatóriumi emlékvázlatok. <i>Munkácsy Mihály füzetéből</i>	vers
▶	7	KISS LÁSZLÓ	
		Eltűnök	novella
▶	9	KISS OTTÓ	
		Lieb Mihály. <i>MM 180</i>	vers
▶	10	SZIL ÁGNES	
		Poros út	novella
▶	12	DÁVID PÉTER	
		Ecce homo	vers
▶	13	BANNER ZOLTÁN	
		Önarckép Munkácsyval	esszé
▶	14	CSILLAG TAMÁS	
		Hazáig követnek	vers
▶	15	BALÁSSY FANNI	
		Készülődés	novella

PAPÍRHAJÓ

▶	17	TÓTH CSILLA	
		Miért nem írok verset a tavaszról, Haleledel	versek
▶	19	KISS OTTÓ	
		Egy kis Munkácsy	mese
▶	21	BALÁSSY FANNI	
		„Kellenek a biztos nyugalmi pontok” – Beszélgetés Simonfalvi Ancsával	
▶	23	PUSZTAI ILONA	
		Találkozhatnak-e a párhuzamosok a végtelenben? – Szinvai Dániel: Párhuzam	kritika

		MŰHELY
▶ 25	KRASZNAI RÉKA	
	Fáma és Glória, avagy Munkácsy nimbusza – <i>Egy művészi sikertörténet nyomában</i>	tanulmány
▶ 30	ERDÉSZ ÁDÁM	
	Békéscsaba Munkácsy gyerekkorában	tanulmány
▶ 36	NAGY LÁSZLÓ BÁLINT	
	Ismeretterjesztés, függetlenség, jótékonyág, hit... <i>A Munkácsy-festmények közösségi reprezentációja élőképekben</i>	tanulmány
▶ 43	VARGA TAMÁS	
	Munkácsy Negyed – <i>Egy kulturális alapú városfejlesztés története</i>	tanulmány
▶ 55	LENKEFI ZOLTÁN	
	Munkácsy MásKép(p). Interaktív kiállítás a Békéscsabai Napsugár Bábszínházban	beszámoló
SZÍNHÁZ		
▶ 57	ZALÁN TIBOR	
	Idegének és ismerősök	dráma
FIGYELŐ		
▶ 80	KOLOZSI ORSOLYA	
	Lehet-e nevetésbe csomagolni a tragédiát? – <i>Kovács Dominik, Kovács Viktor: Lesz majd minden</i>	kritika
▶ 83	PÉCSI GYÖRGYI	
	Változó falu, változó székely ember – <i>Zsidó Ferenc: A fák magukhoz húzzák az esőt</i>	kritika
▶ 88	FARKAS GÁBOR	
	Hazatérés a versbe – <i>Szentmártoni János: Eső előtt hazaérni</i>	kritika
▶ 92	FODOR GYÖRGY	
	Az állandóan változó – <i>Lapis József: Beszédtrükkök a halálról</i>	kritika

A mi Munkácsynk

Február 20-án, Munkácsy Mihály születésének 180. évfordulóján ballagunk keresztül a Munkácsy-negyeden, hazafelé a békéscsabai Munkácsy-emlékév nyitóeseményéről, a Munkácsy Mihály Múzeumban megrendezett *Hazafias festészet – Munkácsy Mihály Honfoglalása* című nagyszabású tárlat megnyitőünnepségéről. Szánkban még a 2024-es Munkácsy-torta pályázat Bitüm fantázia-névű nyertesének valóban rendkívül finom íze. Az ingyencsésget ráadásul Banner Zoli bátyánk társaságában volt alkalmunk elfogyasztani a múzeum kávézójában. Mondom a nőnek, akivel sétálunk a csabai főutcákon, hogy ez most már így lesz egész évben, újra és újra munkácsyzni fogunk. Egy hét múlva a Békéscsabai Jókai Színházban bemutatják a *Munkácsy, a festőfejedelem* című musicalt, és így tovább, de tulajdonképpen már hetek óta ezt tesszük. A csabai emlékév egyik nulladik eseményeként a múlt héten részt vettem például a *Bárkánál* kolléganőnk, Gyarmati Gabriella *Munkácsy Capriccio* című könyve új kiadása bemutatóján a múzeumban, aminek tíz évvel ezelőtti első kiadásáról, éppen te írtál szép cikket az egyik fővárosi lapnak, mondom az egykori újságírónak. A könyvbemutató előtt nem sokkal Gyulán, az Almásy-kastélyban nyílt egy nagyon izgalmas időszaki kiállítás *Munkácsy: a sikersztori* címmel, a csabai kiállításhoz hasonlóan, Gyarmati Gabi kurátorságának is köszönhetően. S mindez nem véletlen, mármint a csabaiak, sőt még a gyulaiak munkácsyzása sem, s nem véletlenül hirdetünk mi sem a Körös Irodalmi Társaság alkotói számára olyan, előbb prózapályázatot, majd lírapályázatot, mondom hangsúllyal a mellettem baktató költőnek, amely Munkácsy csabai, illetve gyulai életének eseményeihez, illetve művészetéhez kapcsolódik.

Békéscsaba nem alaptalanul hirdeti magát Munkácsy városaként, s nemcsak azért, mert a város múzeumában őrzik a legnagyobb számú magyar Munkácsy-gyűjteményt. Nem tudom most mindazt a sok életrajzi eseményt, életre szóló és a későbbi művészetére is kiható élményt, helytörténeti és művészettörténeti adalékot felsorolni, amit a csabaiak és a gyulaiak számontartanak, és amelyekre igyekeznek is rendre emlékeztetni a polgármesterektől egészen Bojczán Pistáig, a Jókai Színház nyugalmazott, de máig is aktívan dolgozó egykori műszaki vezetőjéig. Kezdve onnan, ahogy 1852 májusában az árvává vált nyolcéves Lieb Miska Csabára érkezik Reök István nagybátyjához, a nehéz asztalosinas éveken, Karl Fischer gyulai műtermében vett első rajzórakon, az első mesterétől, az itáliai tanulmányútról hazatérő Szamosy Elektől a gyulai Wenckheim-kastélyban kapott biztató szavakon, a gyulai várat is megörökítő első rajzgyűjteményen, a *Gyulai vázlatkönyvön*, a Gerendáson készült első olajfestményeken át, a Reök család tagjait megörökítő portréképekig. De későbbi emlékezetes pillanatokig is, a gyakori haza-, azaz Csabára látogatások élményeiig, lásd például színészkedését, a Cécile-lel történt házasságkötés utáni nászút csabai (például műteremépítés), gyulai eseményeit (például múzeumlátogatás). Stb. stb. De mindezt szépen bemutatja Gyarmati Gabriella említett kötete, s előtte Czeglédi Imre gyulai helytörténész munkái, sőt részben megírta maga Munkácsy is az *Emlékeim* című önéletrajzában. S remélhetőleg a *Bárka* idei Munkácsy-számában is sokkal részletesebben olvashatjuk majd, mondom a rám hirtelen élénkebben figyelő *Bárka* főszerkesztő-helyettesnek.

Közben haza is érünk, s újabb rossz szokásom szerint megnézem a telefonomban a híreket, cikkeket. Az egyik első szembejövő címe, amit az egyik fővárosi kulturális portál tett közzé, így szól:

Munkácsy Mihály lenyűgöző életet élt. A cikk pedig elég gazdagon és korrekten bemutatja Munkácsy életútját, művészetét. A csabai és gyulai évekről viszont ezt a két mondatot olvasom, hangosan: „Elemi iskolái után asztalosinasnak adták, Langi Mihály műhelyébe, ahol hat évig ütötték-verték, éhezették és dolgoztatták. Első rajzleckéit egy vándor portréfestőtől kapta, aki mellé hamarosan segédnek szegődött.” Ennyit írnak csak, s ezt is hibásan, hiszen Lang György műhelyében dolgozott. Hogy lehet ez, kérdezem a szerelmemtől, aki szerencsére egyúttal a feleségem is, miközben megterítjük a vacsoraasztalt.

Csuta György: Újragondolt rőzsehordó (2022; akril, vászon; 100×100 cm)

Szanatóriumi emlékvázlatok

Munkácsy Mihály füzetéből

Még azt hiszi, hogy édes kedvtelés:
kavicsokat gyűjt zsebébe a gyermek.
Az első titkok bizsergetnek így,
de elárulják az apró nehezékek,
és megtermik a nem várt büntetést.

Zöld posztón terjedő tintafolt.
A gyors munkában feldöntött üveg.
Tejeskávészín, kecses, kerek pipák.
Tintapecsénél is kékebb verés.
Virtuskodás, szökés, szabályszegés.
Forradás egy későbbi bajusz alá.

Öt részre tört mozaik-árvaság.
A gyermekkor: színfoltok elegye.
Csabán ősz van, s a szürke ég előtt
rejtelmes házak feketéllenek.
Harangzúgás és sár. Alapozás.

Lassan bomlik a bizalom, és lomhán
telnek a súlyos telek.
Az egyre-másra eltűnő anyák
helyén a boldogtalanság ürje.
Langi mester asztalosműhelye
zsánerkép-keltető, ádáz iskola.

Aztán Fischer és Szamosy Elek
rajzórái. Gyorsan múló hetek.
Arad és végre társak, Paál Laci.
Teremtés-munkával az évek.
Könnyű tüdővel légzés ideje.

Innen már látható a skicc:
drámai színek a széles-kurta vásznon,
hevenyészett golgotai vidék.
Ámuló női tekintetek és táguló
tér, majd pompa, dísz és kényelem.
Minden és több, mint ami hiányzott.

Valami teher kell a hátra: rózse,
fekély vagy kő lehúz majd éjedig.
Az alakok nem zsánerek: ti vagytok.
Testemet örült betegség eszi.
Kitölti egy kéz apránként a festményt.

Majd értelmetlen besötétedik.

Barabás Ferenc: A Honfoglalás című kép átvétele (2024; számítógépes montázs)

Eltűnők

A csárdában kokárdás férfiak isznak. A bal szélén ülő hetyke és sértett, kifelé néz a képből. Hárman belemelegedve kvaterkáznak. Kettő a kemencénél álló fehérnépnek teszik a szépet, nőtára gyújtottak, az egyik tán épp pipára is. Elöl szomorú pár. El kell válni egymástól. Napok kérése, és talán ettől a gyönyörű földi létől is búcsúzni kell.

A festmény címe: Újoncozás. Háború van a világban. Lenyűgöző a kép üzenetével összhangban álló sötét tónus, ötletes az alakok elhelyezése.

Pál figyelmét mégsem a vázolt figurák, a kép kiemelt szereplői kötik le. Hanem a háttérben ücsörgő bajszos alak, aki a sötétített ablak alól figyeli a mulatozó truppot. Különös sejtelve támad. Ránagyít a képre. Szikár arc, lapos pillantás. A minap járt a múzeumban, ahol ez a festmény is látható, és mérget venne rá, hogy a háttérbeli figura nincs a képen. Újabb keresés, újabb oldalak nyílnak meg: a gyanús alak minden találaton szerepel.

A tárlatvezető másnap mosolyogva fogadja a kérdést. Jól sejtí Pál, a szóban forgó férfi csakugyan az ablaknál ült, a kép szélén, de már csak a hült helye látszik. Helyesebben egy elmosódott folt őrzi a nyomát, miként Krisztusét a nevezetes lepel. Eltűnt. Kiszívta a festményből az idő. Színtiszta kémia, magyarázza a tárlatvezető, és a következő képhez irányítja a csoportot. Egyesek a fejüket csóválják, mások hüledeznek. Van, aki a festő zsenialitását emlegeti.

Pál tűnődik. Mégis hogyan lehetséges ez.

Színtiszta kémia.

Aztán legyint.

De napokig nem szabadul a dilemmától.

Képzőművészeti oldalakat böngész, képleírásokat, elemzéseket, blogbejegyzéseket olvas.

Minden változatlan.

Befizet a következő tárlatvezetésre.

Teremről teremre haladnak. Valamennyi festményen ugyanazt látni, amit az albumokban vagy az interneten. Sehol egy eltűnőfélben lévő alak, sehol egy hanyag ecsetvonásokra valló maszat, amely egykor kidolgozott arcél maradványát sejteti, sehol az idő teremtő munkája, amely úgy ad, hogy közben elvesz. A képek hiánytalanok. Mi lehetett a bűne annak a szegény ördögnek, hogy a művészi öröklétből átkerült egy még örökebb létbe? Az a kép: nem az a kép?

A *Golgota* külön helyiséget kapott. Egy teljes falfelületet ural. Az átgondolt elrendezésnek hála minden útvonal ide vezet. Ez az utolsó állomás.

A festményen kisebb csödület. És három keresztre feszített ember. Egy asszony marasztaló mozdulata. Egy kislány befogja a szemét. Egy ember, fejszével a kézben. Avval ácsolhatták a keresztet.

Vagy a szeme káprázott, vagy egy pillanatra megszédült a szobában uralkodó félhomálytól, de Pál meg merne esküdni, hogy mozgást érzelt.

A tárlatlátogatók már kifelé vonulnak, az energiatakarékos égőktől fényes folyosóra. Hümmögnek, tanakodnak.

Pál egészen közel lép Krisztushoz. A szikárságában is hullámzó test viaszszárga. Szinte világlik a háborgó égbolt alatti kopár tájban.

Esdeklőn az égre pillant.

A jelenléte mindennél valóságosabb. Pedig már emelkedőben van.

Megyeri-Horváth Gábor: Munkácsy a kereszten (2024; olaj, fa; 68×24,5 cm)

Lieb Mihály

MM 180

Mindenki azt viszi magával,
amit gyerekkorából hoz.
Lehet az jó, avagy rossz irány,
mire ráeszmél, kész a kereszt.
Igen, azt vitted te is, Lieb Mihály!

Az inasból piktor lett gyorsan,
piktorból Munkács nagy szülötte:
asztalos helyett festőkirály.
Csak azt mondd meg nekem, hogy közben
te hova tűntél el, Lieb Mihály?

Tudom, hogy nem vagy a szalonban,
nem vagy parkban, pálmaházban
– az neked nőddel való viszály.
Beszelnünk kéne, hogy elmondhasd,
hova lettél mégis, te Lieb Mihály?

Azt értem én, hogy a keresztet
ott a rőzsehordó hátán,
de hát más is van ott: a hiány
– megvan bár az ásító inas,
csak te hova tűntél el, Lieb Mihály?

És igen, meglett az ember is:
Ecce Homo a Golgotán.
Tudom, Pilátus előtt ki áll.
És most már, legalábbis úgy hiszem,
azt is tudom, te hol vagy, Lieb Mihály.

▶ SZIL ÁGNES

Poros út

Cécile ide jött mellém, a lerakott palettákat piszkálja egy használt ecset nyelével. Figyelmeztetem, hogy ne nyúljon semmihez, mert az ecsetek oldószeresek, de azért egyenként kiemeli őket az edényből, egy finom kelmébe szorítja mindegyiket, és már tisztán a festékfoltos asztalra teszi. A keskeny, sápadt tenyérben végighúzódik a nyél, nem is látom, de háttal állva is hallom azt a bátortalan, finom, surrogó hangot, amelytől minden idegszálam berzenkedik. Bizonytalán a jó szándék vezet. Szeretnék leszállni erről a rohadt bakról, ahol fehér foltként vagyok jelen, mint saját monumentális képeim egy mellékalakja. Egyre inkább mellékalakká válok, talán már nem is a saját festményemen, a figura békésen meghúzódik egy sarokban – és nem ásít, nem visz rőzsét, nem lógatja csüggedten kezét egy vakító vászonnal takart asztalon, hanem szalonokat fest, hatalmas szobanövényeket egy pálmaházba nyíló átjáróban, cukortolvaj kiskölyköket, a baba látogatóit – minden egyes képnél meg kell győzőnöm magam, hogy tudok ostoba képeket festeni.

Cécile az uzonnával zörög. Eddig csak beküldte a cseléddel, kiöntette vele a teát, szalvétát tétetett a kalácsra, amit aztán behozatott, vagy még inkább: utasította a szakácsnőt, hogy készítsen mindent a tálcára. Ma ő maga érkezett, épp diszkrétan köhéccsel, hogy figyeljek rá. Dühömet nem meri kockáztatni, mert mindkettlen tudjuk, hogy legkésőbb öt óraker abba kell hagynom a festést, hogy magányosan megvacsorálhassak, némi tisztálkodás után szalonkabátot vegyek, és én legyek a legelbűvölőbb vendéglátó Párizsban. Cécile nem mer kockáztatni, mert legutóbb, amikor feldühített, felborítottam egy konzolasztalt a méteres virágaival együtt, és magasról lesajnáltam a vendégeit, akik hétről hétre az én látásomra gyülekeznek. Gazdagok, ápoltak, jó szagúak egy hajdan parókás és vakaródzó városban – és ők hozzák nekem a megrendelést. A pénz nem hozám vándorol, hanem a feleséghez, s változik át az ő palotájában bútorokká, selyempárnákká, kicsi kutyák ételvé és sok négyzetméteres vásznakká, amelyekkel azt csinálom, amit akarok, feltéve, ha Cécile el tudja adni.

A magas ablakoktól lassan elfordul a tavaszba hajló nap, egyre kevésbé látom a hígas ecsetvonásokat. Amikor az állványt építettem, a feleségem beterele vendégek megkérdezték, ki készítette a faalkotmányt. Cécile zavarba jött, én pedig azt mondtam, öt évig voltam asztalosinas. Egy ilyet álomban is. Akár szögek nélkül. Akár felszögezem magam, szögek nélkül. Egy állványra, egy állványhoz hasonló feszületre. Az egésznek csak az a titka, hogy megfelelően alá legyen támasztva.

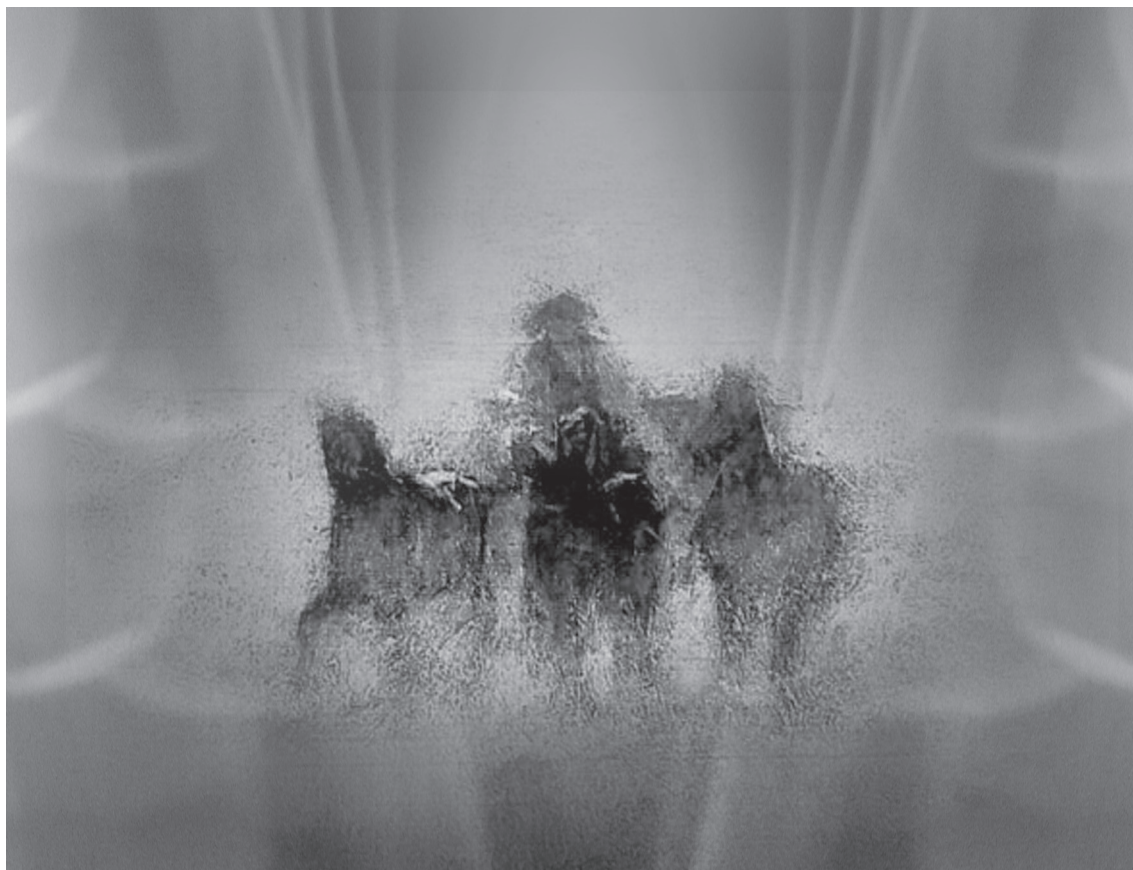
A feleségem ismét köhint. Kénytelen vagyok már rá figyelni: előbb-utóbb valamelyikünknek meg kell törnie a csendet. Cécile nem távozik dolgvégezetlenül. Állat konokul felszelve, az első kétszavas kérdésemre – Mi az? – elhadarja, a kandalló órájára mutatva, hogy harmincnégy perce áll itt áhítatos némaságban, és figyel, ahogyan piszmozok a rőzsaszínnel. Nem bátorítom, hogy beszéljen, de az első mondat után behergeli magát. Hogy drága a pezsgő, az eper és a spárpa, hogy sokba kerülnek a ruhák, a desszert és a színházban a páholy, és ugyan fogytán nincs a pénz, de megnyugtató lenne, ha... Megnyugtató lenne.

A hangja nem színpadias, pedig lehetne. Régóta játszamazunk már, sok utat-módot kipróbált. Fáradtnak érzem magam az összecsapáshoz, hát átadom neki az ecsetet, kibontakozom a festőköpenyből, elcsigázva megdörzsölöm az államot. A szakett az öltözőszobában vár, mellette valami

egyszerű étel. Másfél óra múlva én leszek a világ legelbűvölőbb házigazdája, kitüntető figyelemmel kísérem a vendégek minden szavát, most pedig egyedül szeretnék távozni a műterem két ember magas ajtaján.

Mi kell, kérdezem Cécile-től mogorván, hátra se nézve. Egy szalonkép, válaszolja. Pálmaház? Zenezoba? – kérdezem lemondó kézmozdulattal. Mindegy, mondja a feleségem, és egy árnyalatnyival színesebb az arca, nem tudni, a szóváltástól vagy a győzelemtől.

Meglesz, felelem. A képre gondolok a festőbakon. Rózsaszínbe vont porfelhőben egy parasztszékér távolodik. Visszamegyek érte, és a falnak fordítom. Cécile-nek azt mondom, hogy véletlenül se nyúljon hozzá.

Lonovics László: Munkácsy parafrázis, Poros út I. (2024; számítógépes grafika)

Ecce homo

legyen főleg okker
az arany mocskosabb testvére
néhány koszszöld vagy fáradtszürke folttal
sok alak karok lábak fölfelé és félre
szövet hullámszik zajong
közöttük tompa árnyék is lehet
üvöltő arcok mozgó masszája
– takonytömeg ordítva feszítssdmeget
szúrja lándzsa pontba a perspektívát
katonák – őrei a bomló rendnek
csak osztozkodók és kockavetőők
az oszlopok mögött halványan megrekednek

a király meg csak álljon
köntöse földre folyó bíbor
elnézve a kereteken át
ott fonja már a létezés tűfoknyi
szemű fénylő halászhálóját

csak nem marad már hely
mindenre nem elég a vászon
nem fér ami maradéknak is kevés
nem lesz hely az égnek
csak tetőkön túli kék derengés

de – ilyen az ember ecce homo
kék derengés a mocsok felett
tompá árnyék, ordított feszítssdmeget
és földre folyt festék és összetört ecset

Önarckép Munkácsyval

Égőpiros, hatalmas pipacstenger kékesszürke, alföldi ég alatt.

Kártyavárat építettem képeslapokból, közöttük találtam. Már tudtam olvasni: Munkácsy Mihály.

Azóta keresem ezt a képet. De soha többé. Sem az eredeti, sem a képeslap. Talán nem is létezik, csak bennem.

Aztán egyszer leszálltam a vonatról, és életem harmadik városában, Szatmár és Kolozsvár után, Csabán az Ő őre lettem a világ egyetlen Munkácsy Múzeumában.

Aztán a százötvenedik február huszadikán beléphettem a táblával jelölt házba, ahol megszületett valaha, ott szorongtam a tömegben, egy idegen országban, nem messze apám szülőhelyétől, Nagyszöllőstől, és nem messze Ungvártól, ahol dédapám volt hajdan a polgármester. Ő talán még találkozott is Vele, amikor még életében ünnepelték a turul szárnyainak az oltalmában.

Itthon pedig már várt rám a feladat: rendezd meg a jubileumi emlékkiállítást!

Éjjel-nappal velem volt, és én Ővele.

Párizsi műtermét berendeztem Békéscsabán százötven év magyar történelmének bútoraival, s ezek között faggattam szellemét; a katalógusba pedig ezt írtam: „Békéstáji népéletképeivel Munkácsy egyszerre s először fedezte/fedeztette fel a múlt századi Európa egyik legkiszolgáltatóbb, de nyomorúságában szinte érintetlen, emberi-erkölcsi-szellemi értékek ígéretével terhes társadalmi elemét, a magyar parasztságot; s egyben azt az alkotó erőt, amely mindebből a nemzet, tehát önnön arcának megrajzolására képes. (...) A hírnévhez vezető út első állomását az a fény ragyogta be, amely e sárból és porból gyúrt paraszti létből sugárzott feléje, s amelyet gyertyák, mécsesek, petróleumlámpák imbolygó félhomályából éppen Ő volt hívatott előhívni, s a világ művészeti fővárosa, Párizs falára kivetíteni.”

Máig büszke vagyok a botrányra, hogy a *Falu hőse*, az *Ujoncozás*, a *Mély út*, s a Krisztus-képek fölött ott lebegtek a magasban az alföldi parasztingek, bőgatyák, menték, mellények, vállkendők, női ingek, a kasza és a karikás ostor, mert Munkácsyt éltetve a parasztságot temettem, amelynek éppen Ő szerzett örökkévalóságot!

Halála előtt nem sokkal még egyszer visszanyúlt értük, amikor a *Honfoglaláshoz* kereste a nép arcait. Aztán a huszadik században sokan követték példáját, az alföldiek, Tornyai, Rudnay, Kohán s a székelyek, Nagy István, Zsögödi Nagy Imre, Márton Árpád, mások, hogy a föld fiait szentekké avassák. De az alattomos bitumen: a század sötétsége végleg elnyelte a kivillanó pirosak és fehérek sikoltását.

Aztán nemrég odaálltam bronzszobra mellé a múzeum lépcsőjén, s az összegyűlt tömeg nevében megemltem a kalapom: Isten hozta, Mester! Lám, a város törleszteni kívánja adósságait! Ön pedig figyelmeztessen mindenkit, aki erre jár: a honfoglalásnak soha sincs vége ezen a vidéken, amíg van termőtalaja a léleknek és a tudatnak, s amíg égőpiros pipacsok ringanak a kékesszürke alföldi ég alatt.

▶ CSILLAG TAMÁS

Hazáig követnek

A meztelen fák hazáig követnek.
Távolodsz tőlem. Távol tartalak.
Vasnak ízét érzem, kedvét köveknek,
tegnapi hőjét hűlt parazsaknak.
Valami messzi városokba vágnék,
hol egész lehetek, egész a szándék,
hogy magamból kitagadhassalak.

Minden lugasodat bejártam, tudtam,
nem volt ott templom, ima kell, mákony.
Végül eltévedtem e lugasokban,
magam keresem, sehol a vászon.
Makacs a félsz, amit megfog, elcseni,
mit az égből loptam, kell megfesteni,
mint köhögés ráz, sehol se látszom.

A műhely forgácsait elhagyták a
színek, lepkék: így láss! Hazajöttem.
Az égi ecsetek vak villanása
tombol így a földi börtönökben.
Csak a körmök félholdjai fénylenek,
nincs csillag, se út, hogy eltévesszelek.
Nem nézek hátra - itt állsz mögöttem.

Készülődés

Faltól falig ezernyi ecsetvonást őrző vásznak, mégis a sarokban álló műtermi szépiafotó fog meg a leginkább. Körözök a képek körül, rám nehezednek az arany keretbe foglalt trilógia padlótól mennyezetig nyúló darabjai, megnyugtatnak az álmos polgári szobabensők, keresem, merre kalandozik a portrémodellek tekintete. Teszek egy újabb kört – csendéletek, tájképek, tanulmányok –, majd ismét a felnagyított fénykép előtt kötök ki. A festő széttárt karokkal, aléltan feszül a kereszten, mindössze egy ágyékkötő fedi a testét, a kidomborodó izomkötegeken apró árnyak játszanak. A hátam mögött összekulcsolom a kezem, ahogy apától láttam, és méltóságteljesen visszasétálok a *Golgotához*. A sportcipőm gumitalpa csikorog a fapadlón. Az inas karok ugyanabban a szögben vannak széttárva, ugyanolyan mély a hónalj horpasza, a lábszárra ugyanaz az árnyék vetül. A festő a saját képmására teremti meg az Isten fiát. Egy művésznek mindent szabad.

A rózsablakon beszűrődő tavaszi napfény visszatükröződik az olajfesték lakkrétegén, glóriát von a Megváltó feje köré. Néhány elszuttogott szót és a léptek tompa neszt leszámítva ünnepélyes némaság borul a sterilfehér falakra. Akkor még nem sejttem, hogy a Tisza-parti város egykori zsinagógájában állok, ahogy azt sem, hogy éppen ezért olyan idegen a csend: égbe kiáltja a hiányt.

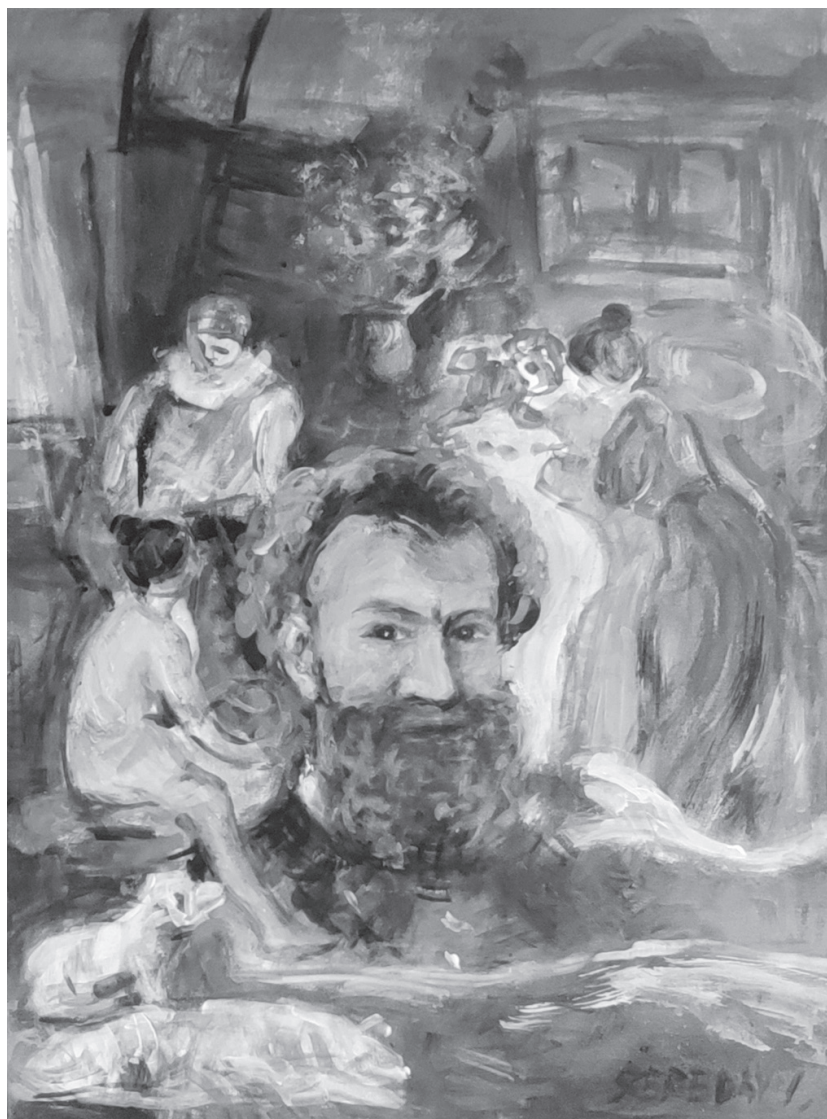
Nem tudom, miért kötöttünk ki itt, csak arra emlékszem, hogy apa az egyik pillanatban elhintette az ötletet, a következőben meg már a negyvennégyes úton hajtottunk a kanárisárga Suzukival. Ezt a kiállítást meg kell nézni, jelentette ki. Még maga Munkácsy sem látta soha együtt a trilógia képeit.

Egyre nőnek a kilométerjelző táblán a számok. Apa a tekintetét az útra szegezi, de fejben másol jár, a lábát többször a gázpedálon felejtí. Olyankor ösztönösen a gyerekülés karfájára markolok. A rádióból angol popslágerek ordítanak. Az autóban sosincs csend, nem szabad teret hagyni neki, nehogy ugyanazt tegye, mint a zsinagógában: felfedje a hiányt. Egy szót sem értek a dalokból, apáék német tagozatos osztályba írtak. Anya többnyire hallgat, nem izgatja a zene, a távolban felseljő templomtornyokat fürkészi. Néha próbálom ellesni a pillantása irányát, szeretném azt látni, amit ő.

A kiállítóterben lassú léptekkel halad egyik képtől a másikig, módszeresen elolvassa az információkat. Megrendíti a trilógia monumentalitása, mégsem az *Ecce homo* vagy a *Krisztus Pilátus előtt* szögezi magához. Lecövekel az egyik meleg tónusú kép előtt. Kisilabizálom a táblácskán lévő betűket: *Készülődés a papa születésnapjára*. Nem találok különösebben érdekesnek a festményt. A napfényes szalonban az étkezőasztal körül elegáns kisasszonyok kíváncsiskodva figyelik az édesanyjukat, ahogy virágkompozíciót rendezget egy porcelánvázában. Nézem, untat, nem értem. Odahajlok anyához: mi tetszik annyira benne? Megvonja a vállát. Olyan békésnek tűnik ez az otthon, feleli.

Mielőtt hazaindulnánk, teszünk egy sétát a Tisza-parton. Virágoznak a fűzfák. Ahogy átbújunk az ágaik alatt, a finom sárga por megtapad a vállunkon. Serken a fű, néhol százsorszépfejek petytyezik. Előrerohanok a folyóhoz, hátha a sekély vízben megpillantok egy-egy kishalat. Anya és apa lemaradva követnek, minden lépéssel távolodnak egymástól.

Egy művésznek mindent szabad. Apa is az: életművész. Sajat világot teremtett, ahová nekünk nincs betekintésünk. A kiállítás után pár hónapra, egy őszi napon anya minden holminkat dobozokba pakolja, és hátrahagyjuk az otthonunkat. A könyveket rendezgetve a kezembe akad az apától kapott Munkácsy-album. Fellapozom, megakad a tekintetem az egyik képen. *Készülődés a papa születésnapjára*. Már értem, anya mit látott benne.

Szereday Ilona: Munkácsy – rokokó (2024; akril, vászon; 100×70 cm)

Miért nem írok verset a tavaszról

ma reggel valami úgy zavar
írtam egy verset még tavaly
az őszi, benne egy őszi kabát
könnyed kis vers volt, adta magát

könnyed kis vers volt a vers az őszi
az eső csorgott a háztetőkről
a versben, mit könnyedén szereztem
míg ültem egy osztályteremben

míg ültem a fűtött iskolában
kávéztam közben vagy teáztam
a levélről írtam, mi a földre lehullt
írtam egy verset, mert így alakult

néztem a fákat az ablakon át
és ittam egy forró csipketeát
az alma piroslik, a csipke is érik,
én írtam is róluk becsengetésig

könnyed kis vers volt, megírtam gyorsan
fogalmam sincs, hogy azóta hol van
a papírlapot a zsebembe tettem
az egészről aztán megfeledkeztem

ősszel volt mindez és lám, azóta
a kertben kinőtt a sok számooca
pollenek szállnak a magasban
mert időközben itt tavasz van

de erről nem írok verset én
ez a vers nem jön könnyedén
az a vers nem jön könnyedén
ahol a sor végén rím az én

és eszembe jut az őszi kabát
mikor a vers csak úgy adta magát
könnyed kis vers volt, őszi sanzon
amit megírtam, szinte random

szünet volt épp, és ittam a kávé
a verset megírni öröm volt, játék
történt ez Pesten, ősszel, tavaly
most nem megy az írás, és ez zavar

Haleledel

Dobtam a halnak egy
egy babdarabot,
mire a halam ráharapott,
bevallom,
aggódtam előre,
hogy a lélek majd távozik belőle,
ha a babdarab darabja a szájában haladva
a torkára akadna.

Hogy békés emésztése közepette
a babdarab koporsószőge lesz-e,
vagy egy bab neki meg se kottyán,
figyeltem hosszan,
s e pillanatban kihirdetem,
bab ide-bab oda, nincs haltetem,
hol
az imént nem éppen babra ment a játék,
most egy jóllakott halat láték.

Egy kis Munkácsy*

Az ég ólomszürke volt. A messzeségben, a látóhatár egyhangú háttéréből egyszer csak élesen kivált a szemük előtt egy égbe meredő épület.

Aztán nem sokkal később egy feleakkora is.

– Látod a templomtornyokat? – kérdezte Miskát a nagybátyja. – Az Csaba.

– Látom! – bólintott a gyerek, aki már nagyon várta, hogy végre megérkezzenek.

Együtt utaztak a mezőváros felé a kocsin, amelyet parlagi lovak húztak. A fiúnak az járt a fejében, hogy olyan az a két torony egymással szembefordulva, mintha beszélgetnének. Mintha csak ők maguk volnának azok: a nagybátyja a nagyobbik torony, ő meg a kisebbik, hisz ránézésre ő is éppen feleakkora.

Utazásuknak szomorú apropója volt. A fiú nem sokkal korábban veszítette el édesapját, két évvel azelőtt pedig édesanyját. Addig igazi családban élt négy testvérével Miskolcon, ám amikor árvaságra jutottak, minden gyerek más-más rokonhoz került. Őt a nagybátyja, Reök István vette magához, akivel együtt most éppen az új lakóhelyére igyekezett.

Közel a városhoz a kocsiutat karók jelezték, hogy aki arra jár, el ne tévedjen. Abban az időben, mindössze három-négy évvel az 1848-as forradalom után még alig voltak jó utak az országban, errefelé, az alföldi részen meg különösen nem.

Miska számolta a földbe cövekelt fakarókat. Egymástól jó nagy távolságra verték le őket, hát lassan haladt a számolás. Ráadásul a kocsijuk időről időre megfeneklett, mert az egykori mocsaras-lápos területet átszelő út esős időben a mélyebb részeken sártengerré változott.

Ahogy közeledtek, a kíváncsiság fokozódott benne. Alig várta, hogy megpillantsa a házat, ahol majd él. De nemcsak a kíváncsiság dolgozott Miskában, egyre inkább a fáradtság is. Ha valaki megkérdezte volna tőle, hogy késő ősz van, vagy immár késő tavasz, hát biztosan nem tudta volna megmondani, csak azt, hogy szomorú az idő. Sőt lehet, hogy hirtelen még azt se tudta volna, hogy ő maga hány éves éppen: hét, vagy már nyolc.

Ahogy beértek, a város csodálatba ejtette. Olyan volt az egész, mint egy hatalmas falu. Egy hosszú utcán haladtak egészen alacsony, széles házak között, amelyek szalmafedelei mintha a földből nőttek volna ki. Mind rendjében, sorjában álltak.

Csabát két hosszú utca vágta keresztbe, és amikor a kocsijuk a központba ért, ahol az utcák metszették egymást, közletről is megcsodálhatták a farkasszemet néző evangélikus templomokat. Egy ideig mindenütt csend volt, egy lelket sem láttak. Ám ahogy megint beértek a házak közé, messzebb, egy előttük megálló szekerhez kutyák rohantak ki, és hangosan megugatták. Amikor a kutyák elhallgattak, majd a gazdával együtt ismét eltűntek a kerítés mögött, végre az ő kocsijuk is megállt egy ház kapujában, a mostani Baross utca 6. szám előtt.

Ugyanebben a pillanatban a kisebbik templom harangja mélabús zúgásba kezdett.

Miska nem szólt, csak bámulta a házat. Azt remélte, csupán pihenni álltak meg, és rögtön tovább is indulnak, egy szebb, nagyobb épület felé.

De nem.

Nagybátyja kezdte leszedni a kocsiról a ládákat, a házvezetőnője pedig eléljük sietett, és rászólt Miskára, hogy kövesse.

Bementek a kapun, és ő mindent gyorsan szemügyre vett.

A ház egyszerűsége nagyon nyugtalanította. Új otthonát egészen másnak képzelte. Átlépte a küszöböt, és körbenézett a díztelen helyiségben. Aztán bement nagybátyja dolgozószobájába, ahol már több gazdagságot látott. Azonnal megismert egy-két holmit, amelyek apja hagyatékából korábban idekerültek. De néhány itteni tárgy is örömet okozott neki, köztük egy fényes levélnyomó, és mindenekelőtt az üveggolyó, amely káprázatos sokszínűséggel csillogott.

Csodálattal nézte. Alig mert hozzáérintni, olyan mély tiszteletet ébresztett benne.

Úgy képzelte, hogy az üveggolyó jelenti a fényűzést.

Ez büszkévé tette.

Végre megnyugodott hát a sorsa felől.

Már a kistemplom harangjának zúgását sem hallotta, és amikor nagybátyja belépett hozzá, megkérdezte tőle, hogy vajon mi lehet most Giza hűgával.

– Majd elmegyünk, és meglátogatjuk – felelte Reök bácsi, mire Miska igencsak jókedvre derült.

*Részlet a *Ki volt Munkácsy Mihály?* munkacímű gyerekkönyvből, amely a közeljövőben lát napvilágot a Munkácsy Mihály Múzeum kiadásában.

Bende Attila: *Bitu-Manó* (2024; vegyes technika; 46×53 cm)

„Kellenek a biztos nyugalmi pontok”

Beszélgetés Simonfalvi Ancsával

Simonfalvi Anca debütökötete, *Ali király karácsonyi vacsorája* nyerte a HUBBY Év Gyerekkönyve Elsőkönyves díját. A könyv, a címe ellenére, nemcsak karácsonykor lehet remek bekuckózós olvasmány, az Ali király eltűnt varázserőkanalát hajkurászó kisunokák kalandját bármikor szívesen kezébe veszi az ember. A könyvben felsorakozó inycsiklandó fogások miatt azonban egy dolgot mindenképpen fontos megfogadni: az esti olvasást egy kiadós vacsora előzze meg, különben a történetben előrehaladva összefut a nyál az ember szájában, és megrohamozza a hűtőt.

– *A pécsi Csorba Győző Könyvtár munkatársaként a mindennapjaid a könyvek bűvöletében telnek. Mikor döntöttél úgy, hogy itt az ideje, hogy egy saját kötetet is viszontláss a polcon, és hogyhogy a legkisebb korosztály felé fordultál az írásaidban?*

– *Az Óbudai Anzixsz kulturális magazin szerkesztőjeként dolgoztam, amikor először megfordult a fejemben, hogy a gyerekeimnek írt meséket közreadjam, de a könyvtár támogató csendje kellett ahhoz, hogy ez a terv meg is valósuljon. Könyvtárosnak lenni világnézet. Mindig hálás leszek azért a millióért, amit a Csorba Győző Könyvtár ad, de még inkább a szuper kollégákért.*

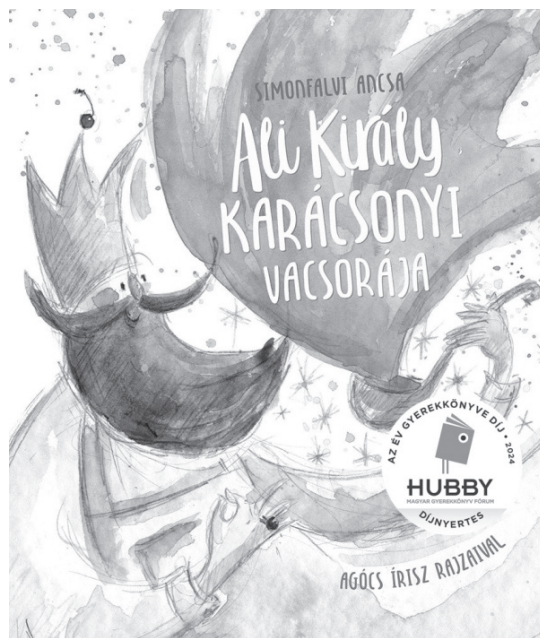
A gyerekeimnek írtam a meséket, így a korosztály adott volt, de jó pár könyvbemutatóval a hátam mögött azt kell mondanom, igazán mázlista vagyok, mert a leghálásabb, legőszintébb közönséget kaptam.

– *A könyv igazi gasztromeseként is értelmezhető, ahol Ali király számtalan fogása mellett az ételek egyfajta személyiségjelző szerepe is van, a jéti például mirelitet eszik, a barlangban gubbasztó sárkány gyorskaját rendel, míg a remete menekül a fine diningtől. Az vagy, amit megeszel, ahogy a mondás tartja. Te egyetértesz ezzel az állítással? Szerinted miért fontos már egészen kis korban megmutatni a gyerekeknek főzés és közös étkezés örömeit?*

– *Hatalmas fórral indulok ezen a téren, hiszen édesapám mesterszakács, így a gasztronómia egészen kiskorom óta kiemelt része az életemnek. A fenti állításnál talán egy kicsit megengedőbb vagyok, de részemről azt szeretem, ha béke van a tányéromon.*

A közös főzés, étkezés legnagyobb értéke az együtt töltött idő, a közben zajló beszélgetés. Szerencsére a gyerekeim nagyon kíváncsi természetűek, így a közös főzés kalandozás is, például a legegyszerűbb ételek, mint a lecsó sokféleképpen való elkészítése is izgalmas lehet. Legjobban persze anyukám készíti, de próbálkozom kitaróan.

Szerintem egy rakás feszültséget levesz a gyerekekről, ha esténként egy nyugalmas vacso-

Pagony Kiadó, Budapest, 2023

ra során elmesélhetik, mi történt velük aznap. Kiakasztó, ha valaki mobilozik az asztalnál, de vasárnap reggel nálunk mindenki hozhatja az aktuális könyvét, és együtt olvasunk, falatozunk, kellene ezek a biztos nyugalmi pontok a család életbe.

– *Megtanuljuk már kisgyerekként, hogy a mesékben a gonosz végül mindig elnyeri a méltó büntetését. Ezzel szemben a te történeted meséktől szokatlan fordulatot vesz: a mérőkanalat elcsaklító Lápi Rittyót a gaztette ellenére vendégül látja Ali király a lakomáján. Számodra miért volt fontos ez a befejezés? Szerinted miért lehet lényeges ilyen üzenetet megfogalmazni a kicsik számára?*

– Az az igazság, hogy nem hiszek a méltó büntetésben. Attól, hogy valakit jól megleckéztetünk, hogy lesz jobb a világ? És ha már a Lápi Rittyónál tartunk, úgy vélem, sokkal nagyobb próbatétel visszatérni egy olyan közösségbe, ahol gondot okoztunk, jelesül majdnem elszúrtuk az ünnepi lakomát, mint mondjuk, a deresen elviselni pár botütést. Mindettől függetlenül ez nem „üzenet”, csak azt mutatja, ahogy a világot látom. Ódzkodok attól, hogy bármiféle direkt üzenettel bombázzam a gyerekeket, de őszintén örülök annak, ha ezekből a gondolatokból magukkal visznek pár morzsát.

– *Nem lazáltál, a tavaly ősszel megjelent első könyved után a második köteted is napvilágot látott a Pagony Kiadó gondozásában A csodálatos nagyapó címmel. Az olvasóid további mesekönyvben is reménykedhetnek még, dolgozol jelenleg valamin?*

– Valóban, pont aznap jelent meg a második könyvem, amikor átvettem az Év Gyerekkönyve díjat Elsőkönyves kategóriában – ez a dátum mostantól örökre piros betűvel szerepel a naptáramban. *A csodálatos nagyapó* egy kisgyerek kalandos nyarát meséli el, amit a nagyszüleinél tölt. Azt az időtlen létezést próbáltam megragadni, amikor a gyerek belemerül a játékba, és valahol a képzelet és a valóság közös halmazában jár. Ennek a kötetnek a folytatásán dolgozom, illetve egy ifjúsági regényen. Azt hiszem, aki ír, mindig ír, a történetek nem hagynak lazálni.

Szevevényi Mihály: *Homage à Munkácsy* (2004; olaj, farostlemez; 75×75 cm)

Találkozhatnak-e a párhuzamosok a végtelenben?

Szinvai Dániel 2019-ben végzett a MOME tervezőgrafika szakán, ám már fiatal kora ellenére sikeres illusztrátor. Kovács Tamás György *A villamos* című mesekönyvének illusztrátoraként megnyerte az Év Gyerekkönyve díjat ismeretterjesztő kategóriában, majd a Szép Magyar Könyv 2023. nyertese is lett a gyermek- és ifjúsági könyvek kategóriájában. A Csimota Kiadónál megjelent *Párhuzam* az első önálló kötete, ahol az illusztrációk mellett a szöveg is saját munkája.

A könyv két történetet tartalmaz, egy fiút és egy lányt, nekik és a történeteiknek a kötet közepén kellene összetalálkoznuk.

„Egy srác (Egy lány) megérkezik valahová, egy lány (egy srác) megindul valahonnan. Egy történet. Vagy kettő. Vagy sokkal több? Egy fiúé és egy lányé. (Egy lányé és egy fiúé.) Egymás felé tartanak, és van egy pont, ahová megérkeznek. Találkoznak? Talán nem is ez a fontos.” – olvasható a rövidke, a cselekményt összefoglaló szöveg a kötet borítóján. Így tulajdonképpen bármelyik oldalról el lehet kezdeni a történetet, a fiú, illetve a lány oldaláról, mindig ugyanoda érkezünk, az egymás felé tartó két szereplőhöz.

Szinvai Dániel a Z generáció tagja. Náluk, a kutatások szerint, a túlzott szülői gondoskodásnak és a hosszan tartó tanulásnak köszönhetően erősen kitolódik a gyermekkor, az életkezés nehézségei miatt érzett fokozott aggodalom miatti depresszió éppúgy jellemző rájuk, mint az, hogy nehezen teremtenek valódi kapcsolatokat. Akárcsak a kötet hősei: „*fura labirintus az élet/ Thészeusz vagyok/ ha egyedül vagyok, úgy érzem/ újra és újra eltévedek/ folyton a kezdőpontra jutok vissza/ de most megpillantalak/ a sötét utcán, mint látomás/ elsubansz*”. Szinvai Dániel e képregényével mintha csak tükröt tartana saját korosztályának, amely nemzedéke életérzésének, út- és főképp párkeresésének hű lenyomata.

De nemcsak két történet, egy fiú és egy lány élete fut párhuzamosan, hanem a szövegek is megkettőződnek. Az egymást váltó álló betűs és dőlt betűs sorok együtt olvasva is kiadnak egy kezek egészét, de külön-külön is szuverén szöveggé állnak össze. Az álló betűs szakaszok leginkább tényszerű közlések, a képek magyarázatai, míg a dőlt betűs részek inkább belső monológok, lírai, gondolati reflexiók.

Jobbára a fiú történetében jelennek meg erőteljesen irodalmi, mitológiai utalások. A már említett Thészeusz, illetve az apa alakjához kötődően Daidalosz és Ikarosz története. De leghangsúlyosabb a vívódó, az élettől menekülő dán

Csimota Könyvkiadó, Budapest, 2024

királyfi, Hamlet alakja, aki így a hős alteregójaként is értelmezhető – „én/ akár Hamlet/ beleburkolózom a sötétbe/ csigaházba bújok/ ott nincs/ se tér/se idő” –, a belső borítón pedig megjelenik még két, a családban, illetve a társadalomban eluralkodó élethazugságokat feszegető dráma, Mrožek *Tangója* és Ivan Viripajev *Részegekje* is. A lány történetében hiányoznak a konkrét irodalmi utalások. Egyedül a néhai apához kötődve jelenik meg Rimbaud költészete a *Doors* (Jim Morrison) zenéjével összekapcsolva. Ebben a részben viszont erősebben hangsúlyt kap a természettel való kapcsolat, mintha a férfi és a női lélek természetének kétarcúságát jelképezné a kötet két fele.

Egy fiú és egy lány találkozása állna a könyv középpontjában, de mintha a két szereplő története párhuzamosan elfutna egymás mellett, azt sugallva, a párhuzamosok nem találkozhatnak a végtelenben. „Te vagy Ariadné/ tudom/ fonalad a másik fonal/ két ejtőernyős, ha összekapaszkodik/ a végtelenben, te és én találkozunk/ se tér, se idő/ csak két apró pont a semmiben/ visszanezdek, mielőtt landolunk/ látom magam, ahogy feléd tartok – zárul a fiú története reménykeltőn, ám a lány oldaláról mintha pont a másik fél elérhetetlenségét vizionálná a szöveg: „berendezek magamnak/ egy fénylő dobozt/ csak titokban várok rád”. A társra találást nehezíti, hogy mindkét szereplőnél problémás vagy hiányzik az ellentétes nemű szülői minta, a fiú esetében a mentális betegséggel küzdő anya a negatív női példa, a lány esetében a korán elhunyt apa az ok.

Mivel a szerző hivatása szerint tervezőgrafikus, ezért a kötet főszereplői mégiscsak a képek, a szöveget alkotó rövidke költői prózafutamok ezeknek csak kísérői, kiegészítő, értelmező elemek. De a fokozott képi jelenlét a megszólított nemzedék kulturális fogyasztási szokásaival is összefügg, így nem véletlen, hogy a vizualításra építő különböző médiumok szintén megidéződnek a könyvben: fotó, mozi, színház, árnyjáték.

A szöveghez hasonlóan a kötet képi világa szintén a megkettőződésre, a párhuzamokra épül: fény és árnyék, hideg (kék, zöld) és meleg (sárga, lilásrózsaszín) színek ellentétpárjai, egyszerű fekete-fehér vonalas rajzok és sejtelmesen elmosódó színes grafikák, amelyeket a nappali józan valóság és az éjszakai fantázia- és álomvilág tükörképeiként is értelmezhetünk. A fény maga, illetve érzékelésének megragadása is fontos szerepet kap a kötetben: „fény/ nélkül nincs semmi/ benne lesz minden látható/ általa a világ kinyílik/ minden szín megmutatja magát”; „ahogy a szem fenekén földet ér a fény hogyan lesz forma a forma, szín a szín, tér a tér”. Mintha a fény azzal, hogy láthatóvá teszi a valóságot, segítene a józan értelem keretei közé szorítani az egyén életét, megóvni őt a lelki széthullástól, az érzelmi káoszba süllyedéstől.

Színvai Dániel történetében nagy valószínűséggel sokan ismernek majd rá a saját gondolataikra, félelmeikre, családi és személyes traumáikra, így gyaníthatóan nemzedékek kultkönyve lesz.

Fáma és Glória, avagy Munkácsy nimbusza – Egy művészi sikertörténet nyomában

Gondolatok a Szépművészeti Múzeum emlékkiállítására kapcsán

A látogató, aki belép Közép-Európa egyik legjelentősebb művészeti intézményébe, a bécsi szépművészeti múzeum (Kunsthistorisches Museum) impozáns historizáló előcsarnokába, a főlépcsőn lépkedve, annak mennyezetére feltekintve Munkácsy Mihály alkotásával találja szembe magát. *A reneszánsz apoteózis*a címet viselő festmény az itáliai reneszánsz megdicsőülését jeleníti meg. A felső páholyban az építész Bramante az új Szent Péter templom tervét mutatja be II. Gyula pápának és kíséretének. A páholy alatt Tiziano és Veronese látható, elől balra Leonardo és Raffaello, jobbról Michelangelo – az itáliai reneszánsz festészet legnagyobb alakjai. Fölről az amorettektől körülvett Hírnév (Fáma) és Dicsőség (Glória) allegorikus (megszemélyesített) alakjai ereszkednek lefelé.

Munkácsy a felkérést a mennyezetkép elkészítésére a feladattal korábban megbízott osztrák festőfejedelem és az udvar kegyeltje, Hans Makart (1840–1884) halála után kapta Ferenc József császártól (közvetve a bécsi Császári Múzeum igazgatójától¹). A lunettákban még Makart művei láthatók, a Festészet és a Szobrászat allegorikus figurái mellett az itáliai,

a spanyol, a németalföldi, a holland és a német művészettörténet legnagyobb alakjaival.² Az Osztrák-Magyar Monarchia két nagy festőfejedelme, Munkácsy és Makart mellett a falakon már egy új korszak, a századforduló szecessziós törekvéseinek nagymesterei is megjelennek: Gustav és Ernst Klimt, illetve Franz Mauthner kapta a megbízást a cseregelyek és oszlopközök díszítőfestésére, az európai művészettörténet nagy korszakainak megidézésével.

Munkácsy mintegy száz négyzetméteres mennyezetképe joggal tarthat számot a legnagyobb 19. századi magyar vászonkép titulusra. Hiszen a mű nem falkép – vagy 19. századi terminussal élve „mészfestmény” –, technikája nem freskó vagy secco (falképet Munkácsy – egyetlen személyes, mondhatni, művészetterápiás indíttatású kivétellel³ – soha nem festett), hanem egy óriási, felfeszített vászonra alkotott olajkép. A monumentális méret magasztos képtárgygyal társul, melyhez a császári megbízatásból és a művésztársak személyéből eredő megtiszteltetés aurája kapcsolódik. Mindennek fényében különleges – és Munkácsyra kevésbé jellemző – művészi önbecsülésre vall, hogy saját magát is ráfestette a

1 Végvári Lajos: *Munkácsy Mihály élete és művei*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1958. 229.

2 Leonardo, Raffaello, Tiziano, Michelangelo, Velázquez, Van Dyck, Rubens, Rembrandt, Dürer és Holbein.

3 Munkácsy a De Marches házaspár colpachi kastélyában tett első vendégeskedése alkalmával, 1872-ben festett falképeket az egyik (dohányzó) helyiségbe. A festő alkotói válsága közepette elkövetett, szerencsére meghiúsult öngyilkossági kísérlete után kezdett a falfestmények megalkotásához, pártfogói biztatására. Az ismeretlen technikájú, azóta megsemmisült falképekről néhány archív fotó tanúskodik. Ld. Szalay Imre: Colpach. In: *Vasárnapi Újság* 50/49. 1903. december 6. 806.

képre.⁴ Az önarckép pusztá ténye ebben az imponáns és imponáló környezetben arról tanúskodik, hogy a festő immáron kész elismerni saját jelentőségét, és elfoglalni helyét a legnagyobbak között. Munkácsy tehát a Kunsthistorisches Museum mennyezetképén önnön nimbuszát vitte vászonra; ezáltal saját emlékművét teremtette meg. (Ki tudja, ráértett-e arra, hogy „a magyar kultúra illetékes őreitől” követelt, erősen hiányolt Munkácsy-szobormű évtizedekig váratott magára.⁵) Továbbmegyünk: Munkácsy nemcsak a művészi (ön)reprezentáció igényével pozícionálta művészi helyét az egyetemes művészettörténet legprominensebb alakjai között, de saját megdicsőülését, „mennybemenetelét” is vizionálta – amely halála után tetőződő kultuszával⁶ a magyar kultúra viszonyrendszerében és a máig élő „Munkácsy-mánia” révén meg is valósult.⁷

De vajon mi jogosította fel Munkácsyt arra, hogy a reneszánsz művészet legnagyobbjai közé helyezze magát? Nos, az 1880-as évek végére Munkácsy már szinte minden létező elismerést magáénak mondhatott. Sorra halmozta a hivatalos – művészeti és állami – kitüntetések: a párizsi Szalon 1870-es aranyérmét (*Siralombház*) 1874-ben újabb érem követte (*Éjjeli*

csavargók), amelyet a párizsi világkiállításokon két tiszteleti nagy aranyérem (*médaille d'honneur*) koronázott meg (1878: *Milton*; 1889: *Krisztus Pilátus előtt, Golgota*). Mindeközben a francia állam a Becsületrend különböző fokozataival is kitüntette: 1877-ben lovagi, 1878-ban (miután elnyerte a világkiállítás nagydíját) tiszti, 1890-ben pedig parancsnoki keresztben részesült. De az osztrák-magyar állam sem keblekedett az elismerésekkel: 1878-ban Ferenc Józseftől nemesi címet kapott, majd 1882-ben (a *Krisztus Pilátus előtt* bécsi bemutatója során) az uralkodó a Szent István-rend kiskeresztjével tüntette ki. A Krisztus-kép budapesti bemutatója során Munkácsy már szinte uralkodóknak kijáró fogadtatásban és ünneplésben részesült; az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat és Munkács városa is ezüst babékoszorúval illette. Ekkora Munkácsy már – a hivatalos körökön túl – a művészeti színtér főbb képviselőinek, a kritikusoknak, a műkereskedőknek és a műgyűjtőknek a nagyrabecsülését is élvezte.⁸

Vajon minek volt köszönhető mindez? Munkácsy karriertörténete – melynek mérföldkövei a művészet és a tágabb értelemben vett kultúra területén elért sorozatos sikerei – nemzetközi

- 4 Végvári szerint Munkácsy önábrázolása éppen ellenkezőleg „az öngúny határát súroló ábrázolás”, amely „szerénységére, aggodalmaskodására utal”. Úgy látja, a festő „riadtan, zavartan, félénken nézdegél ebben a környezetben”. Végvári 1958. 230. Véleményem szerint a száz elé ebben a pózban emelt kéz inkább a töprengés, elmerengés, a nagy elődök munkájának tiszteletteljes, alázatos megfigyelésének a jele.
- 5 Lázár Béla – Munkácsy legbuzgóbb „védőügyvédje” – így vélekedett erről 1936-ban: „nagyon furcsa, hogy kultúránknak nálánál nem egy, százszor jelentéktelenebb hőse már bronzemléket kapott, az övé pedig a sok pályázat közt szinte végleg elsikkadt!” De úgy vélte – nem konkrétan a mennyezetképre, valószínűleg inkább szimbolikusan fő műveire utalva –, hogy „Munkácsy szobrát [...] megfaragta ő maga – műveiben.” Lázár Béla: *A Munkácsy-kérdés*, Budapest, Egyetemi nyomda, 1936. 5.
- 6 A már életében kialakult magyarországi Munkácsy-kultusz betetőzése a művész temetése volt 1900. május 9-én. Munkácsyt három nappal korábban a Műcsarnok szobortermében ravatolták fel, az épület külső lépcsőjén pedig óriási díszes fekete katófalkot állítottak, melynek minden eleme az elhunyt mester nagyságát és kultuszát hirdette. (A temetésről és előkészületeiről részletesen írt: Boros Judit – Szabó László: *Munkácsy Mihály hazai ünneplése, temetése és hagyatéka*. In: Nagy Ildikó (szerk.): *Aranyérmek, ezüstkoszorúk: művész-kultusz és műpártolás Magyarországon a 19. században*. Kiállítási katalógus. Magyar Nemzeti Galéria, Budapest, 1995. 88–89.) Munkácsy Mihály ravatalára száztizenegy koszorú érkezett, valamint több mint húszezer kondoleáló levél és távirat jött a világ minden tájáról. (*Műcsarnok*, III. évf. 18. sz., 1900. május 13., 242, 254.) A temetésen jelen volt a teljes magyar kormány, a képviselőház és a főrendiház tagjai, a politikai, katonai és egyházi élet legfőbb képviselői, különböző városok küldöttségei, Munkácsy rokonai, iskolák, a képzőművészeti társulatok tagjai, végül a nagyközönség beláthatatlanul hosszú sora, A gyászmenetről készült korabeli felvételeken láthatjuk, hogy Munkácsyt több tízezres tömeg kísérte utolsó útjára, ami mai viszonylatban is óriási, de figyelembe véve Budapest akkori, hétszázháromezer fős lakosságát, még jelentősebbnek tekinthető.
- 7 Kétségtelen, hogy a nagyközönség szemében Munkácsy a(z egyik) legnagyobb magyar festő. A Munkácsy névvel fémjelzett magyarországi kiállítások évtizedek óta rekord látogatottsági adatokat tudhatnak magukénak. A Magyar Nemzeti Galéria 2005-ös *Munkácsy a nagyvilágban* című tárlata sokáig tartotta a második lelátogatottabb magyar kiállítás rekordját. Az elmúlt közel két évtized Munkácsy-kiállításai, amelyek Pákh Imre Munkácsy-gyűjteményét mutatják be, országos viszonylatban szintén nagyon magas nézőszámot produkálnak.
- 8 A kritika nem egyöntetűen dicsőítette Munkácsy műveit, de mondhatjuk, hogy általában elismerés övezte. Minderről bővebben ld.: Krasznai Réka: *Aranyérmektől az ezüstkoszorúig. Munkácsy, avagy a művészi siker anatómiája*. In: *Munkácsy. Egy világsiker története*. Kiállítási katalógus, Budapest, Szépművészeti Múzeum, 2024.

viszonylatban is páratlan, magyar viszonylatban egyenesen szenzációszámba menő jelenség. Nincs még egy olyan 19. századi magyar festő, akinek művészi életútja Munkácsyéhoz fogható volna. Népmesébe illő társadalmi felemelkedése – a magyar ugarról a párizsi elitig –, a Munkácsy-mítosz, miszerint a festő szegény asztalosinasból a világhírességig vitte, már saját korában megbabonázta a közönséget és a fiatal művészeket. Munkácsy a 19. század végi Párizs egyik fő híressége, palotája a nagyvilági társasági élet kiemelkedő látványosság, ő maga valóságos fenomén volt. A világsiker már a festő életében meghatározta nemcsak a művész művészettörténeti helyét, de jelentőségét is. Mi állt e páratlan siker, a földrészeken átívelő hírnév és dicsőség, művészi érvényesülése hátterében? Ezt a kérdést járja körül a Szépművészeti Múzeum jubileumi – a művész születésének 180., halálának 125. évfordulójára rendezett – emlékkiállítás és annak katalógusa.⁹

Munkácsy kétségtelenül rendkívül tehetséges művész volt, de megannyi, csak halála után elismert magyar és külföldi művész példája mutatja: a tehetség önmagában nem vezet érvényesüléshez. Ennél több kell ahhoz, hogy valaki a (szinte állandósult) „(nemzeti/magyar) géniuszt” jelzőt – mint egyfajta modernkori *epitheton ornans*-t – magáénak tudhassa. Tehetség – zseni – siker: hogyan függ össze mindez? George Kubler amerikai művészettörténész szerint a művészéletrajzot (azaz a művészi életutat) annak függvényében kell szemlélni, hogy a művész hol helyezkedik el a művészeti hagyomány folyamatában, azaz hol „lép be” a művészettörténetbe. „Minden ember életműve része egy olyan sorozatnak, amely rajta egyik vagy mindkét irányban túlmutat [...]. Az egyént meghatározó fő adottságok – lelkialkat és képzettség – mellett figyelembe kell venni a folyamatba történő belépésének idejét [...], amivel biológiai lehetőségei összekapcsolódnak. [...] Ha nincs meg a megfelelő belépési időpont, bármi-

lyen tehetséges és képzett az egyén, lehet, hogy másolóként fecserli el az idejét.”¹⁰

Evidens, hogy a művészi érvényesülésnek a jó képességek és a felkészültség alapfeltételei ugyan, de önmagukban nem elegendők. Egy sor egyéb tényező is közrejátszik benne, mint a kapcsolati háló, a társadalmi tőke és a szerencse, valamint a művész egyéb egyéni adottságai. A Kubler által „egyéni belépések”-nek nevezett momentumoknál megkülönböztet „jó” és „rossz” belépési időpontokat. „Minősítésükhöz figyelembe kell venni, hogy az egyes helyzetekben melyek a legelőnyösebb egyéni adottságok. [...] Amikor egy sajátos adottság a neki kedvező időpontban jelentkezik, a szerencsés individuum addig nem is álmodott lehetőségek mérhetetlen sokaságát hozhatja felszínre a helyzetből. Mások számára valószínűleg nem léteznének ezek a lehetőségek, mint ahogy ugyanezen ember számára sem léteznének egy másik helyzetben. Úgy kell tehát elképzelnünk, hogy minden világrajövetelt a szerencse kettős kereke hoz mozgásba: az egyiktől a személyi adottság függ, a másiktól a sorozatba való belépés időpontjának szabályozása.”¹¹ Majd így folytatja: „a XIX. századi romantikus gyöttrődés olyannyira eltorzította elképzeléseinket a művészi tehetségről, hogy a „zsenit” mindmáig a vele született tehetséggel és a mindenki mástól különböző minőséggel azonosítjuk, ahelyett, hogy látnánk, a zseni nem más, mint az adottság és az alkalom kivételesen hatékony egybeesése.”¹² Prózaian megfogalmazva, a művész sikeressége attól függ, hogy jókor van-e jó helyen, és hogy abban az adott pillanatban képes-e kiaknázni a helyzetben rejlő lehetőségeket.

Amennyiben elfogadjuk Kubler okfejtését, megállapíthatjuk, hogy Munkácsy valóban zseni volt. Nem csupán tehetséges művész volt, de képes volt felismerni a szerencsés pillanatokban a megfelelő alkalmakat, és előnyére fordítani az adott helyzeteket. Így válhatott kora nemcsak egyik leghíresebb és legelismertebb, de anyagi szempontból is legsikeresebb (magyar) festőjévé.

9 Munkácsy. *Egy világsiker története*. Kiállítási katalógus, Szépművészeti Múzeum (2024. november 26. – 2025. március 30.), Budapest, 2024.

10 George Kubler: *The Shape of Time: Remarks on the History of Things*, Yale University Press, 1962. Magyarul: George Kubler: *Az idő formája. Megjegyzések a tárgyak történetéről*, Budapest, Gondolat, 1992. 20.

11 Kubler 1992. 20–21.

12 (Kiemelés tőlem. – KR.) Kubler 1992. 22.

Az egyik ilyen alkalom a műkereskedő Charles Sedelmeyerrrel való kapcsolat volt, mely a *Milton* szerencsés megvásárlásával kezdődött, miután Munkácsyt korábbi műkereskedője, Goupil elutasította. A Sedelmeyerrrel kötött tíz éves szerződése alatt Munkácsy 111 képet adott át a műkereskedőnek, összesen 2 millió frank járadék értékben.¹³ Az 1880-as évek második felében a Krisztus-képek rekordösszegű eladásával (John Wanamaker amerikai milliomos üzletembernek) egy ideig egyetemes viszonylatban is a legdrágább művésznek számított.

Munkácsy művészetét, képeit, személyiségét, a műkereskedelemmel való kapcsolatát, a magyar (nemzeti) és nemzetközi művészettörténetben betöltött helyét, de még sikereit is éles kritikák, szertágazó interpretációk, erőteljes állásfoglalások jellemzik immáron másfél évszázada. Munkásságát, egykorú és posztumusz megítélését „Munkácsy-kérdések” tömkelege lengi körül.¹⁴ Ugyanazon művek – a kiállítási képek (például *Milton*, vagy a szalonképek) és a szenzációképek, más néven kolosszálképek (Trilógia) –, melyeknek Munkácsy legnagyobb sikereit köszönhetette, a különböző korokban a legélesebb kritikák táptalajául szolgáltak. Hol a nemzeti mivoltot hiányolták és kérték rajta számon, hol a „befejezettséget”. Hol a kevésbé jelentősnek tartott realista képeit értékelték (fel) a nemzeti művészet kívánalmai szerint (ahogyan tette Lyka Károly, aki egyébként „hatalmas tehetségnek”, „lángésznek” tartotta Munkácsyt),¹⁵ hol a tanulmányait és vázlatait magasztalták (fel) az

impresszionizmus szempontrendszer szerint, a modernista diskurzus keretében (mint Rózsaffy Dezső, majd Perneczky Géza).¹⁶ Magától értetődően minden bírálója saját pozíciójából beszélve értékelt. Irreleváns kérdés, hogy „kinek volt igaza”, hiszen ezeket az állásfoglalásokat értelmezni csak történeti kontextusukban van értelme. Az értékelés (*interpretáció*), de pusztán a művészi életút elbeszélésére irányuló törekvések is *konstrukciók*: mindig az értékelő/elbeszélő történeti pozíciójának függvényei. Ez igaz természetesen napjaink tanulmányaira és kiállításaira, így jelen cikke vagy a Szépművészeti Múzeum tárlatára, annak katalógusára is.

A Szépművészeti Múzeum novemberben nyíló kiállításának célkitűzése, hogy úgy próbáljon meg újat mondani Munkácsyról és művészetéről – nevezetesen a kiállításon most először bemutatott nemzetközi kontextus felvillantásával, illetve korábban soha nem látott Munkácsy-művek szerepeltetésével –, hogy közben a művészi pályáiv új perspektívából, Munkácsy karriertörténetén és művészi sikereinek bemutatásán keresztül mutatkozik meg. A kiállítás katalógusa is ezt a sikertörténetet igyekszik átvilágítani, felboncolni, problematizálni, kritikailag megvizsgálni többek között a mítosz, a kultusz, a *brand* és marketing, valamint a hírnév fogalmain keresztül.¹⁷ Ezek a mai köznyelvben ismerős fogalmak hozzásegíthetik a 21. századi gondolkodót bizonyos 19. századi jelenségek megértéséhez.

13 Malonyay Dezső: *Munkácsy Mihály élete és munkái*, Budapest, Singer és Wolfner, 1898. 160–162.

14 A Munkácsy-kérdés(ek)e)t a címében is problematizáló íráások időrendben: Lázár Béla: *A Munkácsy-kérdés*, Budapest, Egyetemi nyomda, 1936; Sinkó Katalin: A Munkácsy-kérdés a művészettörténetben. *BUKSZ* (2.) 3. 1990. 355–367; Markója Csilla: Munkácsy-kérdések. Problématörténeti vázlat és bevezető a Munkácsy-összeállításához. In: Markója Csilla (szerk.): *Munkácsy-olvasókönyv*. (Az *Enigma* folyóirat különszáma) *Enigma* (12.) 43–44. sz., 16–54. De ide tartozik még számtalan a kérdésekkel foglalkozó írás, nevezetesen az említett Munkácsy-olvasókönyv szinte összes tanulmánya vagy Révész Emese írása: Révész Emese: Munkácsy az ezredfordulón. *Ars Hungarica* (33.) 2. sz. 2005. 507–526.

15 „És ilyen a *Látogatás* is, ilyenek ez igényteleneknek látszó kis képek, melyek több művészetet rejtenek magukban, mint azok, melyekről hasábokat írt a sajtó, s melyek az Olimposzra nyúlnak tárgyaikért.” Lyka elutasította Munkácsy „nemzeti” mivoltát, ugyanakkor meglátta benne az „impozáns öserőt”: „Munkácsyt lángésznek, nagy, hatalmas tehetségnek tartjuk. Olyan lángésznek és tehetségnek, mint szellem rokona, Millet. De ez a tehetség nincs kiképezve, nincs nagyvá nevelve. Itt-ott előcsillan, és akkor oly képeket teremt, melyek megragadnak, mint az említett kis genre-k. [...] Azok a nagy nemzetközi problémák, melyekkel egész életén át vesződött, csaknem felemésztették impozáns öseréjét. Nem ért rá a nagy, fölséges természet rejteit titkaiba belemérülni; e Miltonok, e Mozartok, e Jézusok kísérteties alakjai elvonták e bűvös körből.” Lyka Károly: *Munkácsy. Élet*. 1891. 4. sz.. 271–284. Újraolvóval jegyzetekkel: *Munkácsy-olvasókönyv*, i.m., 211.

16 „Nagy kompozíciókat, kiállítási darabokat vártak tőle, és ő kénytelen volt eleget tenni e várakozásnak. Zsenijének igazi megnyilatkozásait mégis tanulmányaiban, vázlatáiban kell keresnünk, mert ezekben festői mondanivalóit majdnem hiánytalanul elmondotta.” Rózsaffy Dezső: Az igazi Munkácsy. *Különlenyomat a Petrovics Elek emlékkönyvből*. Budapest, 1934. Újraolvóval jegyzetekkel: *Munkácsy-olvasókönyv*, i.m., 224.

17 *Munkácsy. Egy világsiker története*. Kiállítási katalógus, Szépművészeti Múzeum, Budapest, 2024.

Alan Bowness szerint „a művészi hírnév kiszámítható”.¹⁸ A kiállítás katalógusában az angol művészettörténész a művészi hírnevet és sikert elemző négylépcsős modellje adta a keretet Munkácsy recepciótörténetének új szempontú bemutatásához, amelyben – részben a kritika-történet és gyűjtéstörténet párhuzamos vizsgálatával – eljutunk nem csak annak megértéséhez, hogy minek köszönhető Munkácsy páratlan hírneve (*fáma*), de a személyének kijáró úgyszintén hallatlan dicsőséget (*glória*) is értelmezzük. S bár az utókor feladata volt, hogy „szétszedje”, elvesse, mindenféle nemzeti szempontrendszernek alávetve bírálja, majd kritikailag megvizsgálja Munkácsy sikertörténetét, kétségtelen, hogy karriertörténetének, sikerei betetőzésének és kultuszának legtalálhatóbb jellemzése végeredményben e két szóban összontosul: *fáma* és *glória*.

A Munkácsyt övező dicsőséget (mondhatni dicsfényt) szemléletesen példázza az 1897 márciusában a Múcsarnokban rendezett művészestély egyik szoborműve – a hatalmas „plasz-

tikonszerű” mű Stróbl Alajos alkotása volt –, melynek címe *Út a halhatatlanság felé*. A hazánkban először megrendezett művészestély rendkívül lenyűgöző, az egész Múcsarnokot megtöltő, mesébe illő installációsora közepette – amelynek izgalmas és részletes leírását a *Vasárnapi Ujság* közölte¹⁹ – szárnyas Pegazus hátán a 19. századi magyar művészet négy „apostola” foglalt helyett: Lotz Károly, Zichy Mihály, Benczúr Gyula és – a ló hátán legbiztosabban ülve – Munkácsy Mihály. A számtalan egykorú művész közül csak nekik négyüknek sikerült óriási küzdelem árán felkapaszkodni a mitológiai lóalak hátára, aki – a tehetség és ihlet jelképeként – a halhatatlanság felé repítette őket. Munkácsy 20. és immáron 21. századi kultusza és recepciótörténete úgy alakult, hogy nimbusza üstökösként húzott el a másik három 19. századi „festő-apostol” feje felett – akiknek pedig művészete ugyanolyan méltó arra, hogy a mai kor embere felfedezze maga számára.

Út a halhatatlanság felé – A Pegazus szoborcsoport a március 14-én tartott művészestélyen. (Vasárnapi Ujság, 44. évf. 13. sz. 201.)

18 Alan Bowness: *The Conditions of Success: How the Modern Artist Rises to Fame*, London, Thames and Hudson, 1989. 7.
19 N. N.: A Képzőművészek jelmezünnepélye. 1897. márczius 14., *Vasárnapi Ujság*, 44. évf. 12. sz. 186–187.; N. N.: Művész-ünnepély a Múcsarnokban, *Vasárnapi Ujság*, 44. évf. 13. sz. 201–202.

Békéscsaba Munkácsy gyerekkorában

„A város képe csodálatba ejtett: hosszú-hosszú utca, egészen alacsony, széles házakkal, amelyek szalmafedelei mintha a földből nőttek volna ki. Mind rendjében, sorjában állottak, akárcsak a Rue Rivolin, Párizsban. A harminchatezer lakosú várost két hosszú utca vágja keresztbe. A közepén, ahol az utcák metszik egymást, farkasszemet néz a két templom. Mindenütt csend uralkodik, egy lelket sem látni sehol, a házakból kutyák rontanak a szekerre, hangosan megugatják, aztán ismét eltűnnek a kerítések mögött.” Így idézte Munkácsy Mihály 1897-ben, Párizsban megjelent memoárjában Békéscsabára érkezését. A magyarul *Emlékeim* címen kiadott visszaemlékezésében sokat mesélt Csabáról. Írásában megörökített épületeket, eseményeket, és megrajzolta közeli ismerőseinek arcképét. Olyan történeteket őrzött meg az 1850-es évek csabai életéből, amelyek nélküle rég elvesztek volna. Ő írta le pontos, erőteljes mondatokban, hogy milyen gyötrelmes is volt az inas élete az asztalosműhelyben, és ő rögzítette azt is, hogy a romantikus ábrázolásokkal szemben a valóságban miként zajlott le egy halálos áldozatot követelő betyártámadás.

Ha sokat írt is Munkácsy Békéscsabáról, természetesen a maga akkori, gyerekkori látószögéből megőrzött képeket vetíti elénk. Úgy gondolom, érdemes részletesebben megrajzolni a festő pályáját meghatározó módon befolyásoló város korabeli világát. Írásomban Csaba statisztikai adatokkal megragadható társadalmi-gazdasági állapotát, a helyi közösség gondolkodását formáló tényezőket és a kortársak előtt alig látható folyamatokat egyaránt szeretném felvillantani.

Munkácsy először 1852 májusában ballagott végig a csabai házak elé fektetett deszkapallókon. Ember és ember között a pallójárda is különbséget tesz. A jómódúak háza elé két szál deszkát tettek le, hogy a szembejövők ne hogy a sárba taszítsák egymást. A szegényebbek háza előtt csak egy palló feküdt. Ilyen helyeken a gyalogosoknak segítenie kellett egymást. A korabeli leírások szerint a leányok kiváltképp számíthattak a segítő kezekre. Hat évig rótta a fiatal Munkácsy a csabai utcákat, s 1858-ban, immár felszabadult asztaloslegényként, időlegesen Aradra távozott. Az 1860-as években többször visszatért Gerendáson élő nagybátyjához, élete nagy fordulata – festővé válása – pedig Gyulán következett be.

Az 1852 utáni több mint hat esztendő alatt látszólag nem változott a város képe. Érkezésekor Csaba egy viszonylag frissen szerzett mezővárosi ranggal bíró, óriási falu volt. Ha nem is 36 000 – mint a visszaemlékezésben olvashatjuk –, de 23 400 lakójával a környék messze legnagyobb településének számított. A lélekszámra vonatkozó adatot Palugyay Imre közölte *Magyarország történeti, földirati s állami legújabb leírása* című művében. A részletes leírás éppen a Munkácsy érkezésének évében rögzített adatokat közölte. A több mint húszeszes népesség szinte teljes egészében földművelésből élt. A már idézett Palugyay Imre összefoglalójában a következőket olvashatjuk: „Főfoglalkozása a lakosoknak földművelés, barom- és juhtenyésztés; azonban különös gyönyörűségüket találják sokan a nép közül a kertészkedésben s a gyümölcsfák nemesítésében, úgyhogy nemes gyümölcsöt termő fák minden nemeit fellelhetni.” A részletesebb tár-

sadalomrajzot megelőzően még egyetlen adat, a mezőváros határa mintegy 65 500 katasztrális holdra rúgott. Azaz Csabának nagy népessége és óriási, majdnem teljes egészében művelhető határa volt. Ezek az adottságok kedvező politikai és gazdasági viszonyok között gyors és látványos fejlődést ígértek.

Ám az 1850-es évek elején a jövőt illetően semmi biztató nem mutatkozott. Az elbukott szabadságharc után érvényüket veszítették a demokratikus kormányzati rendszer kiépülését és a gazdaság tőkés átalakulását garantáló áprilisi törvények. A korabeli hangulatjelentések a társadalom fásult csüggedtségéről számoltak be. 1850 elejétől a megyefőnökök havonta jelentést kellett küldenie a Nagyváradon székelő kerületi biztosnak arról, hogy milyen hangulat uralkodik a lakosság körében. A megyefőnök nem kendőzte el a valóságot. 1850 márciusában kelt beszámolójában arról számolt be, a helyzet távolról sem kielégítő, a nép ugyan teljesíti a rendeletek előírásait, de „magába vonult és komolyan hallgatag” A csabai főszolgabíró is hasonló helyzetképet adott: „A nép általjában, tót úgy mint magyar, vagyonosabb úgy mint szegény, értelmesebb s műveltebb osztályú és köznép, mindenütt csendes és türelmes ugyan: de ezen csendes lepel, ezen türelmes arc, a belső nyugalom hiányával vagyon. A nép általjában aggódó és az elégedetlenség jelei, melyek fájdalommal vegyítvék látszanak, tetteiben, magaviseletében, gondolatjaiban. A nép most is egy más jövőre vár, a jövő megérkezését remélve várja, s azok után sóvárog. Oka ezen várakozásnak, részint a leélt idők emlékezetében, részint pedig a népet érintett csapásokban rejlik, mert úgy érzi a nép, hogy családi és személyi, anyagi tekintetben sok veszteséget szenvedvén, s annak nyomait érezvén, semmi jóval nem kecsegteti magát.”

Békéscsabán a politikaformálásban részes kisszámú honorácior réteg súlyos vereségként élte meg a szabadságharc bukását. Az egymást követő bajok érintették a város lakosságának többségét: hadisarcot kellett fizetniük, büntetés terhe alatt – kárpótlás nélkül – összeszedték a Kossuth-bankókat. 1849 decemberében Tótkomlóson égették el a megyében összegyűjtött

1 193 984 forintra rúgó papírpénzt. A bankjegyek után maradt hamuban porlott szét a csabaiak vagyonának 150 000 forintnyi része. Az 1845-ös örökváltási szerződés törlesztésére összegyűlt pénz is. Ekkor a Békéscsaba történetében fényes pontnak számító örökváltás is nagy bajok forrásává lett. 1848-ban a csabai eljáróság a jobbágyfelszabadítást úgy értelmezte, hogy városuk is mentesül a megváltási terhektől, hiszen az áprilisi törvények ellenszolgáltatás nélkül adták jobbágykézbe az úrbéres földeket. Nem törlesztettek tovább a földesuraknak. Ám az 1850-es évek elején lezajlott jogi eljárások oda vezettek, hogy az önkéntes örökváltás magánjogi megállapodás, fizetni kell. Sőt, a csabaiaknak is teljesíteni kellett a jobbágyfelszabadítást osztrák részről elrendelő császári pátens által előírt különadót, amelyet a földesurak kaptak kárpótlásként. A csabaiak tehát kétszer fizettek földjeikért. Többek között erre a sérelemre utal a főszolgabíró hangulatjelentése.

A Munkácsyt fogadó rokonok és szűkebb társaságuk sötéten látta a jelent és a közeljövőt. Valójában milyenek voltak azok a tágabb keretek, amelyek meghatározták Békéscsaba sorsát? Az ország alkotmányos szuverenitása elveszett, a magyar királyság egyes területeit leválasztották, a maradékot pedig öt kerületre osztották. Egy-egy kerülethez 7–10 megye tartozott. Békés megye a Nagyvárad székhelyű kerület része lett. Békést Csanáddal egyesítették, az egyesített vármegye élén megyefőnök állt. 1851 márciusától Bonyhád Gyula töltötte be a posztot. Eredeti neve Perczel Gyula volt, a szabadságharcban katonai szerepet vállaló rebellis rokonságától való elhatárolódását jelezte a névváltoztatással. A megyék főszolgabíróságokra oszlottak, egyetlen közigazgatási szinthez sem kapcsolódtak önkormányzati jogok. Csaba is járási főszolgabírói központ volt, korszakunkban egy volt megyei alpénztárnok, Polner Lajos töltötte be a csabai főszolgabírói tisztséget. A forradalom utáni években, megyefőnöki utasításra, közvetlen figyelemmel kellett kísérnie a korábban politikai szerepet vállaló helyi vezetőket. Kötelezően jelentenie kellett, lehetőleg teljes névsorral, a társasági eseményekről, például egy műkedvelő színházi előadásról is.

Jelentései arról tanúskodnak, hogy inkább tompítani, semmint élezni akarta a feszültségeket. Nem lehetett vonzó státus egy Békéscsabához hasonló településen az úri-értelmiségi társadalom számkivetettjének lenni.

Mindezek mellett az abszolutista rendszer érvényben hagyta a forradalom két fontos vívmányát, a jobbágyfelszabadítást és a törvény előtti egyenlőséget. S a Habsburg-birodalom keretében, de lépéseket tett a gazdaság modernizálására. Eltörölte a belső vámhatárokat, ez megkönnyítette a Csabához hasonló agrárvidékek termékeinek értékesítését. Megtörtént a közigazgatás és az igazságszolgáltatás szétválasztása, Csaba is kapott járásbírósgot. Ugyancsak kulcsszerepet játszott az újonnan felállított megyei úrbéri törvényszék, amely lebonyolította az úrbérrendezés, a legelőelkülönözés gyakorlati feladatait. Ennek nyomán indulhatott meg a tagosítás, vagyis az egy tulajdonos kezén lévő szétszórt földdarabok észszerűen művelhető egységekbe tömörítése. Ugyancsak korszakos jelentőségű lépésnek bizonyult a telekkönyvezés, vagyis az ingatlan-nyilvántartás bevezetése, az ország kataszteri felmérése. Karácsonyi János 1896-ban a következőket írta a telekkönyvezésről: „... becsületére váljék az akkori hivatalnok karnak, hogy a telekkönyvek Békés vármegyében a mai napig alig szorulnak igazításra.” A lényeg: sok-sok csabai jobbágy – akik 1848 előtt nem rendelkeztek földtulajdonnal – megkapta földjét, azt kimérték, a tulajdonjogot megbízhatóan rögzítették. Indulhatott az újfajta gazdálkodás, amelynek sikerét a tehetség, a szorgalom, a rendelkezésre álló tőke és a piaci viszonyok határozták meg. A földek kimérése után szaporodtak meg a külső határrészekben a Békéscsaba településszerkezetében oly nagy szerepet játszó tanyák. Az 1850-es évek hoztak még egy fontos változást, lendületet vett a vasútépítés. 1858-ban Csabára is becsattogott az első gőzmozdony. A Budapest–Szolnok vasútvonal Aradig történt kiépítése szinte azonnal megemelte a csabai határban termelt gabona iránti piaci érdeklődést.

A leírtak nem az abszolutista rendszer dicséretére szolgálnak, hiszen a nagyütemű fej-

lődés csak a kiegyezés, azaz az önkényuralmi rendszer megszűnése után indult meg. Modernizáció és nemzet elválaszthatatlan fogalompáros, ha az egyik hiányzik, a fejlődés sohasem lehet optimális, ráadásul előbb-utóbb súlyos társadalmi konfliktusok jelentkehetnek. A leírtak csupán arra utalnak, hogy miközben Munkácsy egy látszatra mozdulatlan mezővárosban élte mindennapjait, a mélyben komoly változások előkészületei zajlottak.

A földtulajdonossá válást az érintettek többsége meghatározó fordulatként élhette meg, viszont a felszín alatt zajló társadalmi és gazdasági folyamatokat valószínűleg nagyon kevesen látták. A helyi dolgokat az önkormányzat tisztségviselői, valamint az evangélikus egyház lelkészei és világi előjárói irányították. A mezővárost vezető előjárók a nagyjából részben betelepült honoráciorokból és a gazdag parasztsoraiból rekrutálódtak. A jómódú parasztgazdák befolyásukat hosszú ideig megtartották. Békéscsaba az 1871-es községi törvény megjelenése után azért nem kívánt rendezett tanácsú várossá válni, mert a magasabb közigazgatási státus az intelligencia hatalmi túlsúlyához vezetett volna. Az elsöprően lutheránus többségű Csabán az evangélikus egyház hatalmi központtá és társadalomszervező tényezővé vált. A település lakosságának szokásrenddé alakult együttélési szabályait a 18. században nagy tekintélyű lelkészek alakították ki. Német városi jogkönyvek mintájára foglalták írásba, hogy a közösség tagjainak milyen kötelezettségei vannak családtagjaikkal, az előjárósággal, lakótársaikkal szemben, s milyen jogok illetik meg őket. Az egyház szervezte az iskoláztatást, és a szószékre lépő lelkészek beszéltek minden – gyülekezetüket foglalkoztató – kérdéstről. A legkiválóbb papok nem is elégedtek meg a lelkék gondozásával. Haan Lajos apja, Haan János például kis könyvecskében oktatta híveit a dohánytermesztés fortélyaira, hangsúlyozva, hogy a dohánytermelés nagyszerű jövedelemforrás. A mezőváros előjárósága és az evangélikus egyház presbitériuma egyaránt önkormányzati elvek szerint működött.

A nagypolitika és a helyi intézmények vázlatosan felrajzolt erőterei határozták meg

a csabai élet kereteit. A város lakóiról korábban csupán annyit mondtunk, hogy több mint 23 000-en voltak, és ez a kimondottan nagy népesség szinte teljes egészében a paraszti társadalom soraiba tartozott. A helyi társadalom részletesebb bemutatása sok fontos információt ad a városban zajló életről. Palugyay Imre adatsorai szerint 1852-ben 4852 család élt a városban. 79 családfő tartozott a honoráciorok közé. A tanult emberek aránya elenyészően kicsinynek tűnik, de az utókor mérlege szerint közülük nem kevesen közösségük történetében nagy szerepet játszó, fajsúlyos egyéniségeknek bizonyultak. A lelkészek, tanítók, tisztviselők mellett 5 ügyvéd, 4 orvos, 1 állatorvos és a környező birtokokon alkalmazott gazdatisztek képezték a helyi intelligenciát. Idesorolhatunk még néhány feltörekvő, 1849 előtt politikai szerepet játszó családot, amelynek tagjai a hajdani Harruckern-birtok örököseinek földjeiből vásároltak kisebb birtokot maguknak. E szűk réteg társadalmi súlya és befolyása igen nagy volt. A családfők között 45 bejegyzett kereskedőt és 348 iparúzó található. Az utóbbiak céhes keretek között dolgoztak, de bizonyos teret már az úgynevezett „kontárok” is kaptak. Ha az iparos családfők mellett a céglegényekkel is számolunk, jóval magasabb iparos létszámot kapunk, de összességében a polgárosodás előtti archaikus társadalomszerkezet jellemző jegyeit regisztrálhatjuk.

Természetesen a paraszti társadalom erősen rétegzett volt. A mintegy 61 500 katasztrális holdas csabai határ 73%-a – kerekítve 44 600 hold – volt 1845 előtt úrbéres föld, vagyis ez a terület átment paraszti kézbe. A határ 23%-a – nagyjából 16 900 hold – maradt földesúri tulajdonban. A nagybirtokosok kezén maradt területek a várostól távolabbi kiterjedt pusztákat jelentették. Viszont ezek egy részét is bérletként művelték, például Munkácsy nagybátyja is a gerendási pusztán bérelt több mint 250 holdat. Mellesleg a paraszti és a földesúri földek aránya az országos átlagnak éppen fordítottja volt, ami önmagában is előlegezte az átlagosnál egészségesebb birtokszerkezet kialakulását és a paraszti polgárosodás megindulását. 1852-ben

a hajdani úrbéres földek 1232 tulajdonos kezén voltak, meglehetősen nagy szórásban. Nem kevesen akadtak, akik csak 1/8 telek tulajdonosának mondhatták magukat, de volt olyan jobbágy, akinek birtokában 2 egész és 5/8 teleknyi föld gyűlt össze. Csabán egy telek 56 holdat jelentett, itt 1100 négyszögöles holddal számoltak. A későbbiekben a közös legelők felosztásának köszönhetően zsellérek is szereztek földet, és azután pár évtized alatt a csabai paraszti társadalom parcellázások révén megszerezte a maradék nagybirtok javarészét is.

Tovább árnyalja a csabai társadalomról alkotott képet az etnikai, felekezeti megoszlás. 1852-ben a város lakóinak 88%-a volt szlovák, viszont – mint Haan Lajos leírta – „a csabai férfi mind beszél magyarul”, s a nők többsége is értette a magyar nyelvet. A környező településekkel kiépített gazdasági kapcsolatok megkívánták a magyar nyelv ismeretét. A lakosság 5%-a magyar, 2%-a román, 1,8%-a zsidó volt. Az utóbbiakat ekkor még a nemzetiségi és felekezeti rovaton is számon tartották. Az 1,8% 416 Csabán letelepedett zsidó vallású lakost jelentett. Már zsinagógájuk is volt. Tekintve, hogy nem túl régen költözhetek be a városba, a 400 feletti lélekszám magasnak számít. Az 1857-es népszéleírás szerint 590-en voltak. S ez megint fontos mutató, mert a zsidó felekezetű népesség a belső kereskedelmi-szolgáltató hálózat kiépítésében, a mezőgazdaságban megtermelt áruk piacra vitelében, később pedig feldolgozásában játszott nagy szerepet. Vagyis a tőkés átalakulás és a polgárosodás előmozdítói lettek. A lakosság 77%-a tartozott az evangélikus egyházhoz, 16% katolikusnak vallotta magát, az ortodoxok, a már említett zsidók és a reformátusok 1–2%-kal voltak jelen a csabai felekezeti palettán. Azt még tegyük hozzá, hogy a város népessége az 1850-es években gyorsan nőtt. Az 1852 és 1857 között eltelt öt esztendő alatt 3305 fővel gyarapodott a népesség. A kiinduló állapothoz képest 13%-os növekedést regisztrálhatunk. Zárásként még egy fontos mutató: Haan Lajos adatai szerint a férfilakosság 17%-a tartozott a 40 és 60 év közötti korosztályba, és mindössze 5%-a volt

60 évnél idősebb. Az élet a többség számára nem nyúlt túl hosszúúra.

A statisztikai adatok sokat elárulnak a város társadalmáról, de milyennek látták a kortársak a csabaiakat? Haan Lajos krónikájának szokásokról, erkölcsökről és viselkedésről szóló részét a következőképpen kezdte: „Ami először is a csabai nép házi életét illeti, az merő patriarchális. Néhol egy-egy házban három osztatlan család is ellakik, szeretetben és egyetértésben. A házat rendszeren a család legöregebb tagja igazgatja.” A konfliktusok ritkák voltak, a felekezetek megfértek egymás mellett, és tősgyökeres csabai elvértve került be a vármegye tömlőcébe. A csabaiak munkaszeretét is a helyi társadalom jellemző tulajdonságának tekintette Haan Lajos: „Okát a csabaiak ezen dicséretes erkölcsiségének részint a vallásosságban, részint pedig a páratlan dologszeretében kell keresnünk, mely oly nagy, hogy például a kukoricatörésnél a csabai két éjjel és nappal képes fel lenni és dolgozni, anélkül, hogy szemét behunyna. Sőt, a szomszédos Csanád és Arad megyei helységek határait is nagyrészt a csabaiak dolgozzák fel feliből, részbe [részben munkába] pedig a csabai nép nemegyszer még Temesvár alá is elmegy.” A csabai lelkész tollát nem a gyülekezete iránti elfogultság vezette. Kívülálló is hasonló megállapításokat tettek. Palugyay például a nők szorgalmát emelte ki, akik a városi kenderföld terményeit feldolgozva a maguk által szőtt ponyvából és zsákokból évi 10 000 forintot is szereztek. A Haan János által meghonosított munkai igényes dohánytermesztés is gyorsan népszerűvé vált, miután látták, hogy a füstölnivaló milyen jól jövedelmez.

Az efféle, hosszú időtartam alatt mentalitásformáló erővé váló tulajdonságok nem véletlenül alakulnak ki. A Haan által oly nagy respektussal emlegetett szorgalmat és munkaszeretetet evangélikus lelkészek sora plántálta a csabaiakba. A lutheri tanítás egyik lényeges gondolata volt a hivatás. Max Weber a protestáns etika és a kapitalizmus szellemének összefüggéseit kutató művében éppen Luther tanításában találta meg a hivatás és a világi kötelezettségek felértékelődésének eredőjét. Max

Weber megfogalmazása szerint minden protestáns irányzat központi hittétele fejeződik ki a hivatás fogalmában, azaz a világi erkölcsi teljesítményt nem lehet többé például szerzetesi aszkézissal túllícitálni. Luther tanításainak lényegévé vált az a tétel, hogy „minden körülmények között az evilági köteleességek teljesítése az egyetlen út Isten tetszésének elnyeréséhez, hogy Isten ezt és csakis ezt akarja, s hogy éppen ezért Isten előtt teljességgel egyenlő minden bevett hivatás.” Amikor Békéscsaba evangélikus közösségének lelkészei – a kapott talentumok és emberi mentalitásuk függvényében – a gyakorlatiasság, a racionalitás elvei szerint igyekeztek formálni gyülekezetüket, Luther tanításai szerint cselekedtek. S váltakozó sikerű, de hosszú távon látható eredményeket hozó munkájukkal valóban az írott normák szintje alatti identitásformáló tevékenységet fejtettek ki. Mellesleg a mentalitásba épült munkaszeretet éppúgy tényezője lett a századfordulón már jól látható fejlődésnek, mint a széles határ, a jó birtokszerkezet vagy éppen a magas lélekszám.

Hogy nézett ki Csaba, és milyen volt az élet a városban az 1850-es években? Munkácsy idézett visszaemlékezésében azt írta, hogy az alacsony, széles, szalmatető házak úgy sorakoztak az utcák két oldalán, mint a Rue Rivolin álló épületek. A valóságban az utcák nagy többsége girbegurba vonalon futott. Csak a belváros egy részén, az Élővíz-csatorna környékének egyes részein, majd a vasút mellett kezdett kirajzolódní a szalagtelkes városkép. 1857-ben 2990 házat írtak össze, többségük szórtan helyezkedett el, aminek magyarázata, hogy korábban Csaba belterületét is vízerek szabdalták mélyebb és magasabb részekre. A házakat a partosabb területekre építették. Ha a magasabb fekvésű szakasz előrébb volt, mint a szomszédos ház frontja, akkor az épület kilógott az utca vonalából. A korábban épült házak többsége „simléderes” vagy „sipkás” ház volt. Ezeket a vert falú vagy vályogból emelt épületeket nád-dal fedték, és a nádtető az utca felé félkör alakban kiszélesedett. Haan Lajos leírja, hogy nyáron ponyvát függesztettek a tornác elé, és a nők

az ily módon nyert szellős helyiségben dolgoztak. Épp ezért ő ezt az építkezési formát pletykaházás típusnak nevezte. Tűzveszélyes volta miatt az 1830-as évektől így már nem lehetett építkezni. Helyüket a jellegzetes csabai podsztyenás – oromtornácos – házak vették át. Az 1850 körül befejezett Steiner–Omaszta-kúria – ahol Munkácsy legszebb csabai napjait töltötte – kuriózumnak számított. Az előljáróság ezekben az években kezdett határozottabb városrendezési elveket érvényesíteni. Lebontásra ítélt forgalmat akadályozó házakat, megtiltották a tűzveszélyes fakémények beépítését, a még meglévő putri lakások 48 órán belüli lebontását rendelték el. Egymást érték az utcák tisztaságát célzó utasítások. Szigorú hangjukból és ismétlődésükből arra következtethetünk, hogy évekbe telt gyakorlatba való átültetésük.

A város központja a templomok környékén volt, itt állt a városháza és a főszolgabírói hivatal épülete is. 1847 előtt és 1860 után a főtéren tartották a hetipiacokat, a közbeeső időszakban a Gyulai út mellett. Szerdán és szombaton zajlottak a piacok, emellett évente négy országos vásárt tartottak. A piacok és a vásárok az árucserre fontos intézményei voltak, az iparcikkeket és mindennapi használati eszközöket egyelőre még itt szerezték be a város lakói. Az árjegyzékek tanúsága szerint az élelmiszert, zöldséget, gyümölcsöt olcsón lehetett vásárolni. Ezek a termények egyelőre csak a helyi piacon értékesültek. Ez a helyzet kedvezett a betelepülő kereskedő, iparos családoknak. Anélkül, hogy a piacok szerepe csökkent volna, gyors ütemben bővülni kezdett a boltokra épülő új kereskedelmi hálózat. Haan Lajos jegyzi meg az 1860-as években megjelent könyvében, hogy gyerekkorában 4 bolt működött a városban, ma 60. Az üzletek a modernizálódás jelei, de számuk gyors növekedése arról is árulkodik, hogy a csabai birtokos parasztság gazdaságilag erősödött, és mind nagyobb vásárlóerővel rendelkezett.

A szabadságharc után pár évvel a hétköznapi élet visszatért korábbi medrébe, de a közbiztonságot egyelőre nem sikerült helyreállítani. Haan Lajos ugyan joggal írta, hogy csabai

ember ritkán került a vármegye tömlöcébe, de a környéken éppen elég rabló és útonálló akadt. 1852 decemberében éppen Munkácsy családjának kúriáját támadta meg és fosztotta ki egy hatfős banda. Munkácsy nagynénje a betyárok okozta súlyos sérülésekre belehalt. Feltehetően ez az eset is hozzájárult a bünelkövetőkkel szembeni rendeletek drasztikus szigorításához. Gyanús elemek nem tarthattak nyerges lovat, a csikósoknak 50 botütés terhe mellett saját lova, nyerge, zablája nem lehetett. A ménestől távolabbra nem lovagolhattak el. A tanyákon csak tartózkodási jeggyel maradhattak kinn az ott dolgozók. Országon belüli útlevel nélkül utazni nem lehetett. A magányos csárdák tulajdonosának, ha útlevel nélkül érkezőt befogadott és kiszolgált, „erős testi büntetés” járt. Hasonló megyefőnöki és főszolgabírói utasításokat lehetne még sorolni, a szigorú hang arra utal, a közrend helyreállítása nem ment könnyen. Ráday Geodeon tett pontot a betyárhistoriák végére.

Ha a felszínre tekintünk, az 1850-es években egy látszólag alig mozduló alföldi mezővárost látunk. Az emberek, a viselet, a mentalitás, a házak nem mutatnak változást. Az archaikus világ rég rögzült szabályok szerint élte mindennapjait. Am ez csak a látszat, a mélyben nagy változások indultak meg, a lebomlóban lévő feudális gazdasági rend helyén kibontakoztak a tőkés gazdaság strukturái. A hajdani jobbágytelkek megindultak az árutermelő parasztgazdasággá válás útján. Alig észrevehetően gyarapodott az a tőkeállomány, amely egy-két évtized múlva lendületet adott a fejlődésnek. Lassan-lassan kibontakozott a polgárosodás folyamata is. Az 1850-es években már mutatkoztak azok a gazdasági és társadalmi trendek, amelyek a századfordulóra gyökeresen átalakították Békéscsabát. A metamorfózis során felértékelődött a kulturális tőke, a város egyre büszkébb lett a falai között nevelkedett világhírű festőre, akinek ecsetvonásai csabai arcokat tettek ismertté. Az 1890-es években már akár azt is lehetett mondani, Békéscsabát ő tette fel Európa kulturális térképére. Igaz, hogy Csabán asztalosnak szánták – de lám, még az is javára vált.

▶ NAGY LÁSZLÓ BÁLINT

Ismeretterjesztés, függetlenség, jótékonyosság, hit...

A Munkácsy-festmények közösségi reprezentációja élőképekben

A képzőművészet és a színház köztes műfaja, az élőképek hazai történetének fontos állomásai Munkácsy Mihály ismert festményeinek megjelenítései. Oskar Bätschmann az élőképeket a – már a 18. században jellemző, Munkácsy esetében korszerű villanyvilágítást alkalmazó – fáklyafényes múzeumi bemutatókkal együtt interpretálja, mint ahol a befogadók mintegy újra-alkotják a műalkotásokat:

„A közönség a pygmalioni magatartást kétféle, szórakoztató formában ültette át a gyakorlatba: élőképek – tableau vivants – és fáklyafénynél történő galerialátogatások formájában. Friedrich Melchior Grimm egy Diderot Salonjához írott 1765-ös kiegészítésben az élőképeket a társaságok új, tanulságos szórakozásaként mutatja be. A „művészeti maskarádé” problematikáját, a képek színházi előadásá változtatásának hátrányait,

Munkácsy Mihály: *Siralombáz* c. festménye alapján bemutatott élőkép Karcagon. In: *Képes Pesti Hírlap*. LVII. évf. 174. sz. 1935. VIII. 2. 2. o.

melynek során a résztvevők jelmezöltöttek vagy mozdulatlanul merevedtek, Goethe az 1809-es Vonzások és választásokban, Kleist pedig az 1810-ben megjelent *A marionettszínházról című írásában sorolja fel. Am az élőképek hatását nem szabad alábecsülnünk: Jacques-Louis David Brutusa politikai jelentőségét nem az 1789-es Szalonnak, hanem egy 1791 novemberében rendezett élőképes színházi bemutatonak köszönhetette, melyet Voltaire Brutusának premierje után került sor. Még Hegel is dicsérte az élőképek hasznosságát és örömteliségét, s csak azt kifogásolta, hogy a hétköznapi arcok alkalmatlanok a szellemi kifejezésre.”¹*

A 19–20. századi hazai Munkácsy-kultuszhoz szervesen kapcsolódtak az élőképek színrevitelei: 1879 és 1944 között mintegy félszáz produkciót dokumentáltak. A Bätschmann által kiemelt közösségi alkotói-befogadói élmény, szórakoztató jelleg és politikai üzenet mellett ezen előadások legfontosabb jellemzői az ismeretterjesztés, a jótékonyági célkitűzés és – az egyházi előadások esetében – a hit kifejezése is.

Az ismeretterjesztő funkció azért hangsúlyos, mivel a bemutatott festmények döntő többsége külföldön vagy itthon, a nagyközönség elől elzárva voltak. Leggyakrabban *Krisztus Pilátus előtt*t, a *Siralombház*t, a *Miltont* és a *Tépécsinálók*t jelenítették meg.

Közülük a *Siralombház* 1934 júliusának végén, Karcagon előadott élőképéről maradt fenn a *Képes Pesti Hírlap*ban fekete-fehér sajtófotó. A festményt a MANSZ (Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége) estélyén Harsányi Zsolt, az *Ecce homo* szerzője tiszteletére elevenítették meg.²

Az arisztokráciától a munkásosztályig – A Munkácsy-élőképek résztvevői és befogadói

Az élőképek előadásai alapján konklúzióként levonható, hogy a hazai Munkácsy-kultuszban minden társadalmi réteg és felekezet érdekelt és érintett volt. A bemutatók – az amatőr szinttől a színházi profizmusig teljesen vegyes színvonalat

képviselve – minden esetben közösségi élményt jelentettek: ezek színterei egyaránt lehetek színházak, bálók, estélyek, szalonok, különféle iskolai- és műkedvelő előadások³, több esetben nemzeti ünnepekhez kapcsolódva.

A témaválasztást a nemzeti reprezentáció (mint az 1902. szeptember 27-én Kassán, a Nemzeti Színházban előadott látványos *Honfoglalás*⁴), ennek központi részeként az 1848–49-es függetlenségi hagyomány (*Siralombház*, *Tépécsinálók*, *Újjoncozás*), a Krisztus-trilógiában megmutatkozó „emberarcú Isten”, ill. a romantikus művészeszmény (*Milton*, *Mozart*) határozta meg.

A társadalmi kontrasztot jól szemlélteti a *Milton*-kép előadása, Ferenc József és a királyi ház több tagja jelenlétében a Várszínházban 1886. május 11-én és 12-én rendezett jótékonyági arisztokrata műkedvelői előadászon Zichy Jenő színpadra állításában (a Pesti Bölcsőde-Egyesület, a Budapesti Gyermekehely-Egyesület és a budai Mária Dorottya Jótékony Nőegyesület javára)⁵, ill. az *Újjoncozás* megjelenítése az Újpesti Torna-Egylet javára, két hónappal a megalakulását követően 1885. augusztus 15-én, a Rákospalotai Parkban tartott népünnepélyen, Bezerédi (Brozorád) Gyula szobrászművész rendezésében.⁶

A két eltérő célközönsége (a főnemesség és a városi munkásság) ellenére a két rendezvény közös nevezője a jótékonyági jelleg, amely szervező-elvként már a kezdetektől a legtöbb Munkácsy-élőkép előadását meghatározta...

A Milton és a Krisztus Pilátus előtt – az első színházi élőképek

Munkácsy Mihály festményeit 1879-től jelenítették meg élőképben. Az év februárjában láthatta egyetlen alkalommal a *Miltont* a fővárosi közönség a mai Képzőművészeti Egyetem, a Régi Múcsarnok épületében.⁷ A művet hamarosan élőképben is bemutatták: április 7-én és 8-án a székesfehérvári színházban, mű-

kedvelőkkel (Zichy Jenő rendezésében)⁸, majd április 26-án és 27-én az esztergomi Nyári Színkörben a királyi pár tiszteletére, a *Tépéscsinálók*kal együtt (Paczka Ferenc színrevitelében). Mindkét produkció bevételeit a szegedi árvízkárosultak javára fordították.⁹

A *Krisztus Pilátus előtt* című képet a mű európai körútján 1882. február 18-tól egy hónapon át szintén a Régi Műcsarnok épületében állították ki. A mintegy 80 ezer fős látogatói létszám tekintetében az addigi legsikeresebb hazai kiállításnak bizonyult. A festmény számos korabeli költeményt ihletett, közülük Reviczky Gyuláé kiemelkedő.¹⁰ Több színtársulat is a repertoárjára tűzte a *Krisztus Pilátus előtt*-et. Elsőként 1882. április 1-én Kolozsvárott, a Nemzeti Színházban a teátrum nyugdíj-alapja javára került színre, Mátray Betegh Béla¹¹ rendezésében. A *Pesti Hírlap* tudósítása szerint Mátray főrendező a fővárosban megtekintette a Régi Műcsarnokban a képet, „hogy közvetlen tanulmányozás után rendezhesse az előképet.”¹² Áprilisban Sopronban¹³ és Temesvárott¹⁴ – a helyi színházakban – kelt életre a festmény. A miskolci társulat a *Krisztus Pilátus előtt*-et és *Siralombázat* Beczkői József színházi festő rendezésében május és szeptember között Sátoraljaújhelyen¹⁵, Ungváron¹⁶, Munkácson¹⁷ és Beregszászon¹⁸ adta elő. A vidéki teátrumok előadásának célközönségét a helyi városi polgárság jelentette.

A fővárosban az 1882. augusztus 20-i államilapítási ünnepség központi részét képezte a *Krisztus Pilátus előtt* előképe. A Városligeti-tavon egy nagy evezős tutajon a Budai Katolikus Legényegylet tagjai adták elő látványos beállításban, görögötűz mellett, Bártfai Paczona Antal színész rendezésében.¹⁹

Egyházi színrevitelek

Egyházi intézmények (köztük iskolák) és szervezetek is tág teret biztosítottak a Munkácsy-előképek megjelenítésének.

Katolikus részről főként a *Krisztus Pilátus előtt* és az *Ecce homo* festményeket választották: Kalo-

csán a 1890. november 11-én a Jezsuita Kolostorban az előbbi²⁰, 1900. december 27-én és 1901. január 1-én az Érseki Főgimnáziumban az utóbbi került színre.²¹ 1913. március 30-én az esztergomi Fürdő Szálló nagytermében a *Tépéscsinálók*at láthatta a közönség, a soraiiban Csernoch János hercegprímással, a Vörös Kereszt helyi fiókja jótekonysági hangversenyén és estélyén.²²

A trianoni diktátummal Romániához csatolt Erdélyben a magyar közösség és identitástudata reprezentációját is szolgálta az Aradon, a Városi Színház katolikus művésztjén az 1928. március 23-án bemutatott, majd több alkalommal megismételt *Jézus élete* c. előkép-sorozat. Húsz előkép²³, köztük a Munkácsy trilógiájának két darabja, a *Krisztus Pilátus előtt* és a *Golgota* elevenedett meg Hetényi Elemér főrendező és a helyi magyar főgimnázium tanárainak rendezésében, „aradi úriasszonyok és úrleányok” közreműködésével.²⁴

A református részről 1900. december 15-én a hódmezővásárhelyi Fekete Sas Szálló nagytermében a helyi Református Nőegylet estélyén a *Krisztus Pilátus előtt*-et²⁵, 1913. május 18-án a székelyudvarhelyi Kálvin Szövetség Kenessey Béla püspök látogatása alkalmából, a templom körüli tér rendezésére tartott estélyen az *Ecce homo*-t adta elő.²⁶

A Pesti Izraelita Nőegylet 1894. március 14-én Munkácsy és a felesége személyes részvételével a Vigadóban a VII. kerületi Népkonyha javára rendezett estélyt (hangversennyel és bállal), amelyen az Ószövetséghez kapcsolódó, bűnbeesés témáját feldolgozó, az *Elveszett paradicsom* keletkezését ábrázoló *Miltont* vitték színre. „A kitűnő művész, ki nejével együtt végig nézte az előadást, meg volt elégedve az utánzattal.” – írta a *Pesti Hírlap* recenziója.²⁷

Krisztus emberi arca a Víg-színházban

A Munkácsy-kultusz az 1900. május 9-i, hatalmas tömeget megmozgató temetéssel

érkezett a tetőpontjához. Ekkor került sor a színházi értelemben talán a legkomplexebb és legkidolgozottabb Munkácsy-élőkép, a *Krisztus Pilátus előtt* előadására a Vígszínházban, Ditrói Mór rendezésében. (Előzménynek tekinthető az ekkor már rendezőként itt működő Mátray Betegh Béla 1882-es kolozsvári színpadraállítása. A két koncepció közötti kontinuitás feltárása viszont további kutatást igényel.) A festmény 1900. május 8-án a *Többsincs királyfi* mesejáték (a műfajválasztást valószínűleg a műsorban már előre megtervezett jótékonyági jelleg miatt nem bírálták felül: árvaházakból érkeztek gyermekek az estre), a temetés napján, 9-én Gerolamo Rovetta: *A becstelének* című drámája, 13-án pedig a *Mozgó fényképek* előadása előtt elevenedett meg. A szereplők között olyan ismert művészek tűntek fel, mint Gál Gyula (Pilátus), Hegedűs Gyula, id. Szatmáry Árpád és Péchy Kálmán. Jézust egy vígszínházi színinövendék formálta meg.

Az ún. vígszínházi stílus megalapítója, Ditrói Mór valószínűleg lehántotta a festményről a patetikus megközelítést és – Renan hatására is – Krisztus emberi arcát tette élővé.

„*Én az emberi alakban megjelent Istent akarom ábrázolni*”²⁸ – Munkácsy ismert nyilatkozata a *Krisztus Pilátus előtt* kapcsán adekvátan mutat rá az alkotói intencióra. Az emberi aspektus hangsúlyozásával minden bizonynyal Ernest Renan *Jézus élete* című könyvének inspirációja is megnyilvánul a trilógia képein. Egyébként maga Renan is megerősítette a kép kapcsán: „*ő is így képzelte a maga Jézusát*”.²⁹

A Vígszínházban a piros plüss keretben bemutatott mintegy tíz perces Krisztus-élőkép két gyászzené, Mendelssohn *Gyászindulója* és Grieg *Peer Gynt* kísérőzene-szvitjéből *Aase halála* kísérte. A zenei aláfestés úgy tűnhet, inkább a *Golgotához* lett volna adekvát, viszont Ditrói inkább a tragikus végkifejletet kívánta előrevetíteni.

„*A Vígszínház a Munkácsy remek alkotását a legnagyobb művészi gonddal reprodukálta s úgy a festmény plasztikája, mint színhatása dolgában hű maradt az eredetéhez. ... Meg kell még említenünk a pompás világitási effektust...*” – szá-

molt be a Képzőművészeti Társulat szakmai lapja, a *Műcsarnok* Munkácsy-émlékszáma az előadásról.³⁰

Élőképek Munkácsy jelenlétében

A Munkácsy jelenlétében előadott élőképek a kultusz szempontjából külön elemzés tárgyát képezhetik. 1891. október 12-én a *Honfoglalás* képéhez tett körútja alkalmával az alkotó a kolozsvári teátrumban a *Krisztus Pilátus előtt*t tekintette meg, Murai Károly *Virágfakadás* című vígjátéka, ill. Csepreghy Ferenc és Erkel Elek *Sárga csikó* című népszínműve előtt.³¹

Az 1894-es, a feleségével közösen tett utazás alkalmával először a fővárosban, Földváry Emília Múzeum körüti szalonjában március 5-én a *Milton* és a *Mozart* élőképét látták³², majd a pozsonyi színházban március 10-én Krecsányi Ignác társulata adott a házaspár tiszteletére díszelőadást. Nyitósámként Péteri Pál teológus Munkácsy tiszteletére írt alkalmi ódáját a Vígszínház későbbi meghatározó színésznője, Haraszthy Hermin adta elő, majd a *Krisztus Pilátus előtt* élőképet jelenítették meg. Az alkotó alteregója is megjelent a sülylesztőből színpadon: a festőt „a maszk nagymestere”, a naturalista maszkok és parókák készítőjeként ismert Réthey Lajos (később a Magyar Színház és a Renaissance Színház tagja)³³ alakította. Ezt követően Verő György *A szultán* című operettje és Szigligeti Ede *Csikós* című népszínműve első felvonása szerepelt a műsoron.³⁴

A már említett Vigadó-beli jótékonyági estély³⁵ után másnap, március 15-én – a nemzeti ünnep alkalmával – Bischitz Dávidné Fischer Johanna jótékonyági estélye zárta le a Munkácsy-pár körútját: „*Bischitz Dávidné pártfogása alatt jótékony célra rendezett élőképeket nézi meg Munkácsy, a hol az ő képei közül is bemutatnak néhányat.*” – adta előrejelzésül a *Budapesti Hírlap*.³⁶

Az 1901-es békéscsabai Munkácsy-émlékünnepély élőképei

Munkácsy Mihály halálának egyéves évfordulóján a békéscsabai emlékünnepélyen (ekkor avatták az inasévek lakhelye, a Lang-ház emléktábláját) az özvegy Cécile Papier jelenlétében a Városi Színházban a *Siralomház* és *Falu hőse* élőképei Jókai Mór *Keresd a szíved* című drámáját foglalták keretbe:

„Munkácsyné és a vendégek tíz óra utánig jelen voltak az előadáson s előljártak a tapsolásban. A sikerült élőképeket háromszor is látni kívánta a közönség” – tudósított a Békéscsabai Közlöny.³⁷

A hagyomány felelevenítése

A II. világháborút követően megszakadt az élőképek hagyománya, így Munkácsy Mihály festményeit sem jelenítették meg ilyen formában. Az elmúlt két évtizedben viszont többször

is felelevenítettek élőképekben közismert képeket.

2003. január 22-én a miskolci Herman Ottó Múzeum Munkácsy-kiállításának megnyitóján „az *Ady Művelődési Ház Interaktív Színpadának amatőr művészei pedig azzal tették még emlékezetesebbé az eseményt, hogy a megnyitó közönségét élőképekkel fogadták.*”³⁸ 2006. július 4-én pedig a békéscsabai Csaba Center Napok programján (a Csaba Center Bevásárló- és Szórakoztatóközpontban) szerepeltek Munkácsy-élőképek.³⁹ Az említett két esetben a sajtóhíradásokban nem szerepel, mely festményeket vitték színre.

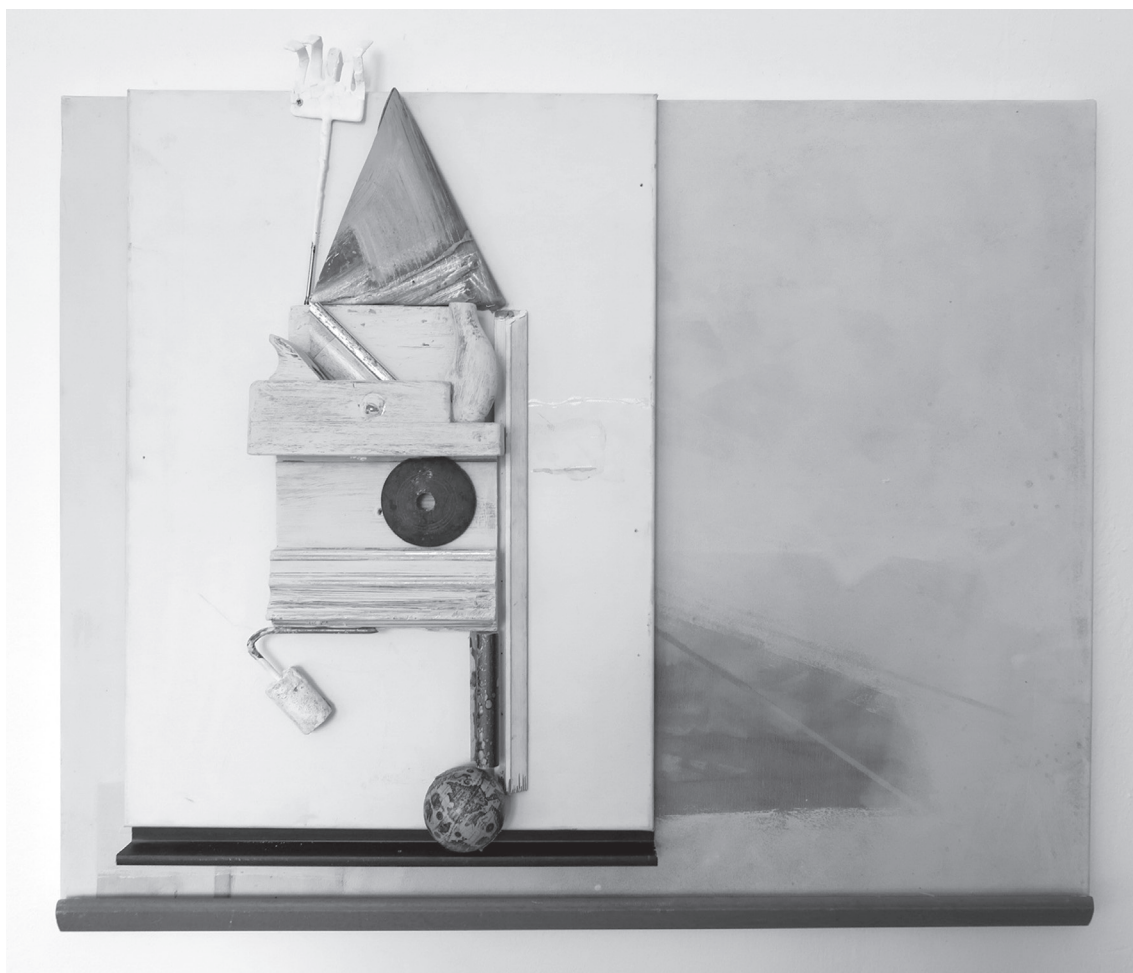
Az utóbbi időszakban pár alkalommal a *Rőzsebordó* nőt láthatta a közönség: 2007. október 28-án Budapesten a Művészetek Palotájában, a Cifra Palota sorozatban Békéscsaba megyeszékhely bemutatkozásaként⁴⁰, 2014. június 12-én pedig Békéscsabán, a *Munkácsyval a téren – Művészeti kavalkád, időutazás a festőfejedelem korába a Szent István téren* programjában.⁴¹

A mai élőkép-előadásokkal kapcsolatban konklúzióként levonható, hogy a korábbi funkciók közül csak a szórakoztató és az ismeretterjesztő jelleg maradt meg.

- Oskar Bätschmann: Kiállító művészek. Kultusz és karrier a modern művészet rendszerében. Budapest, 2015. L'Harmattan. 22–23. o.
- Képes Pesti Hírlap. LVII. évf. 174. sz. 1935. VIII. 2. 2. o.
- Szívesen játszottak diákok Munkácsy-élőképeket elemi- és középiskolákban. A Nagyszalontai M. Kir. Állami Főgimnázium 1916. április 8.-i és 9.-i ifjúsági estélyein három kultikus festményt, a *Búsuló betyárt*, az *Újoncozást* és a *Siralomházat* jelenítették meg. – In: A Nagyszalontai M. Kir. Állami Főgimnázium értesítője az 1915–1916. iskolai évről. Nagyszalonta, 1916, Székely J. Jenő Könyvnyomdája. 8–9. és 84–86. o.
- Felsőmagyarország. XVIII. évf. 224. sz. 1902. IX. 30. 5. o.
- Budapesti Hírlap. VI. évf. 129. sz. 1886. V. 10. 3. o.; Budapesti Hírlap. VI. évf. 131. sz. 1886. V. 12. 5. o.; Fővárosi Lapok. XXIII. évf. 112. sz. 1886. IV. 22. 812–813. o.; Fővárosi Lapok. XXIII. évf. 129. sz. 1886. V. 10. 941. o.; Fővárosi Lapok. XXIII. évf. 130. sz. 1886. V. 11. 949. o.; Fővárosi Lapok. XXIII. évf. 131. sz. 1886. V. 12. 952–953. és 957. o.; Fővárosi Lapok. XXIII. évf. 132. sz. 1886. V. 13. 961. o.; Nemzet. V. évf. 131. sz. 1886. V. 12. 3. o.; Nemzet. V. évf. 132. sz. 1886. V. 13. 3. o.; Ország-Világ. VII. évf. 20. sz. 1886. V. 15. 328. o.; Pesti Hírlap. VIII. évf. 129. sz. 1886. V. 10. 4. o.; Pesti Hírlap. VIII. évf. 131. sz. 1886. V. 12. 7–8. o.; Pesti Napló. XXXVII. évf. 121. sz. 1886. V. 2. 2. o.; Pesti Napló. XXXVII. évf. 129. sz. 1886. V. 10. 2. o.; Pesti Napló. XXXVII. évf. 130. sz. 1886. V. 11. 3. o.; Vasárnapi Ujság. XXXIII. évf. 17. sz. 1886. IV. 25. 276. o.; Vasárnapi Ujság. XXXIII. évf. 20. sz. 1886. V. 16. 324. o.
- Fővárosi Lapok. XXII. évf. 194. sz. 1885. VIII. 18. 1248. o.
- Vasárnapi Ujság. XXVI. évf. 9. sz. 1879. III. 2. 139. o.
- Ellenőr. XI. évf. 182. sz. 1879. IV. 11. 3. o.; Fővárosi Lapok. XVI. évf. 84. sz. 1879. IV. 11. 410. o.
- Fővárosi Lapok. XVI. évf. 98. sz. 1879. IV. 29. 480. o.
- Császtvay Tünde: Magyarország Munkácsy előtt – Munkácsy Magyarország előtt. In: Enigma. XII. évf. 43–44. sz. 2005. Munkácsy-olvasókönyv. 114–128. o.; Reviczky Gyula: Munkácsy képe előtt. In: Fővárosi Lapok. XIX. évf. 43. sz. 1882. II. 22. 277. o.; Reviczky Gyula: Jézus Pilátus előtt (Munkácsy képe). In: Reviczky Gyula összes verse. Kritikai kiadás. I. Versek. Sajtó alá rendezte, a jegyzeteket és az előszót írta, a mutatókat összeállította: Császtvay Tünde. Budapest, 2007, Argumentum Kiadó / Országos Széchényi Könyvtár. 140. és 732–734. o.

- 11 Mátray Betegh Béla később a Vigszínházban a pályáját szintén Kolozsvárott kezdő, helyi születésű Ditrói Mór közeli munkatársaként vált ismertté.
- 12 Pesti Hírlap. IV. évf. 74. sz. 1882. III. 15. 4. o.
- 13 Fővárosi Lapok. XIX. évf. 84. sz. 1882. IV. 13. 537. o.; Pesti Hírlap. IV. évf. 98. sz. 1882. IV. 9. 15. o.
- 14 A Hon. XX. évf. 111. sz. 1882. IV. 23. 2. o.; Pesti Hírlap. IV. évf. 111. sz. 1882. IV. 23. 3. o.
- 15 Fővárosi Lapok. XIX. évf. 110. sz. 1882. V. 13. 695. o.
- 16 Ung. XX. évf. 25. sz. 1882. VI. 18. 3. o.
- 17 Szépművészeti Múzeum – KEMKI ADK 3059/1930 (plakát) – Annás főpap szerepében a később több fővárosi színházban is játszó népszerű komikus, Gyöngyi Izsó szerepelt; Bereg. IX. évf. 33. sz. 1882. VIII. 13. 3–4. o.
- 18 Bereg. IX. évf. 38. sz. 1882. IX. 10. 3. o.
- 19 A Hon. XX. évf. 205. sz. 1882. VII. 27. 3. o.; Fővárosi Lapok. XIX. évf. 191. sz. 1882. VIII. 22. 1193. o.; Pesti Hírlap. IV. évf. 205. sz. 1882. VII. 27. 8. o.; Pesti Hírlap. IV. évf. 226. sz. 1882. VIII. 17. 10. o.; Pesti Hírlap. IV. évf. 228. sz. 1882. VIII. 19. 5. o.; Vasárnapi Ujság. XXIX. évf. 35. sz. 1882. VIII. 27. 557. o.
- 20 Budapesti Hírlap. X. évf. 312. sz. 1890. XI. 13. 4. o.; Nemzet. IX. évf. 311. sz. 1890. XI. 12. 3. o.; Pesti Hírlap. XII. évf. 311. sz. 1890. XI. 12. 5. o.
- 21 A Jézus-Társasági Kalocsai Érseki Főgimnázium Értesítője az 1900-1901. iskolai évre. Kalocsa, 1901, Jircsó Antal Könyvnyomdája és Könyvkötészete. 96–97. o.
- 22 Esztergom és Vidéke. XXXV. évf. 25. sz. 1913. III. 30. 4. o.
- 23 Témájában az anygali üdvözletől a feltámadásig Leonardo da Vinci, Antonio da Correggio, Annibale Carracci és Gustave Doré művei mellett főleg a 19. századi vallásos festészet alkotásai (Heinrich Hofmann /6 festménye/, Franz Ittenbach, Jozef Janssens, Josef Mathauser, William-Adolphe Bouguereau, ill. az aradi képtárban lévő Feszty Árpád: *Krisztus temetése* c. képe) domináltak a produkcióit.
- 24 Aradi Közlöny. XLIII. évf. 64. sz. 1928. III. 18. 8. o.; Aradi Közlöny. XLIII. évf. 65. sz. 1928. III. 20. 4. o.; Aradi Közlöny. XLIII. évf. 68. sz. 1928. III. 23. 8. o.; Aradi Közlöny. XLIII. évf. 69. sz. 1928. III. 24. 7. o.; Aradi Közlöny. XLIII. évf. 70. sz. 1928. III. 25. 8. o.; Aradi Közlöny. XLIII. évf. 74. sz. 1928. III. 30. 4. o.; Aradi Közlöny. XLIII. évf. 75. sz. 1928. III. 31. 8. o.; Erdélyi Hírlap. XII. évf. 2924. sz. 1928. III. 18. 6. o.; Erdélyi Hírlap. XII. évf. 2929. sz. 1928. III. 24. 4. o. (idézet)
- 25 Hód-Mező-Vásárhely. XXX. évf. 94. sz. 1900. XI. 25. 3. o.; Vásárhelyi Híradó. I. évf. 18. sz. 1900. XI. 25. 4. o.
- 26 Protestáns Egyházi és Iskolai Lap. LVI. évf. 20. sz. 1913. V. 18. 316. o.; Protestáns Egyházi és Iskolai Lap. LVI. évf. 21. sz. 1913. V. 25. 329–330. o.
- 27 Pesti Hírlap. XVI. évf. 73. sz. 1894. III. 14. 10. o.; Pesti Hírlap. XVI. évf. 74. sz. 1894. III. 15. 8. o. (idézet)
- 28 Az elhíresült idézet Henri de Blowitz cikkében, a londoni *Times*ban jelent meg, majd közölte: Christ before Pilate by Munkácsy, Paris, 1886, Ch. Sedelmeyer, p. 32. (Szöllösi Katalin ford.)
- 29 Sinkó Katalin: Munkácsy vallásos képei és a századvég „szent-realizmusa”. In: Munkácsy a nagyvilágban. Munkácsy Mihály művei külföldi és magyar magán- és közgyűjteményekben. / Munkácsy in the world. Mihály Munkácsy's works in private and public collections at home and abroad. Kiállítás a Magyar Nemzeti Galériában. 2005. március 24. – 2005. július 31. Szerkesztette: Gosztonyi Ferenc. Budapest, 2005., Magyar Nemzeti Galéria – Szemimpex Kiadó. 61–86. o. (74. o.); Reviczky Gyula: Jézus Pilátus előtt (Munkácsy képe). In: Reviczky Gyula összes verse. Kritikai kiadás. I. Versek. Sajtó alá rendezte, a jegyzeteket és az előszót írta, a mutatókat összeállította: Császtvay Tünde. Budapest, 2007, Argumentum Kiadó / Országos Széchényi Könyvtár. 140. és 732–734. o.
- 30 Műcsarnok. III. évf. 18. sz. 1900. V. 13. 247. o. (idézet); Alkotmány. V. évf. 109. sz. 1900. V. 9. 7. o.; Alkotmány. V. évf. 110. sz. 1900. V. 10. 5. o.; Budapesti Hírlap. XX. évf. 126. sz. 1900. V. 9. 8. o.; Budapesti Hírlap. XX. évf. 127. sz. 1900. V. 10. 7. o.; Budapesti Napló. V. évf. 123. sz. 1900. V. 6. 10. o.; Budapesti Napló. V. évf. 126. sz. 1900. V. 9. 7. o.; Magyar Nemzet. XIX. évf. 126. sz. 1900. V. 9. 15. o.; Magyar Nemzet. XIX. évf. 130. sz. 1900. V. 13. 15. o.; Magyar Szó. I. évf. 86. sz. 1900. V. 10. 6. o.; Pesti Hírlap. XXII. évf. 126. sz. 1900. V. 9. 6. o.; Pesti Napló. LI. évf. 126. sz. 1900. V. 9. 8. o.; Pesti Napló. LI. évf. 127. sz. 1900. V. 10. 7. o.
- 31 Nemzet. X. évf. 284. sz. 1891. X. 16. 3. o.; Székely Nemzet. IX. évf. 159. sz. 1891. X. 15. 3. o.; Vasárnapi Ujság. XXXVIII. évf. 42. sz. 1891. X. 18. 690. o.
- 32 Magyar Hírlap. IV. évf. 70. sz. 1891. III. 11. 8. o.; Pesti Hírlap. XVI. évf. 71. sz. 1894. III. 12. 5. o.
- 33 Magyar Színművészeti Lexikon 4. Szerkesztette: Schöpflin Aladár. Budapest, 1931, Országos Színészegyesület és Nyugdíjintézete. 42. o.
- 34 Budapesti Hírlap. XIV. évf. 69. sz. 1894. III. 10. 7. o.; Budapesti Hírlap. XIV. évf. 77. sz. 1894. III. 18. 8. o.; Fővárosi Lapok. XXXI. évf. 69. sz. 1894. III. 10. 584. o.; Magyar Hírlap. IV. évf. 69. sz. 1891. III. 10. 8. o.; Magyar Hírlap. IV. évf. 77. sz. 1891. III. 18. 9. o.; Pesti Hírlap. XVI. évf. 69. sz. 1894. III. 10. 8. o.; Pesti Napló. XLV. évf. 69. sz. 1894. III. 10. 5. o.
- 35 Pesti Hírlap. XVI. évf. 73. sz. 1894. III. 14. 10. o.; Pesti Hírlap. XVI. évf. 74. sz. 1894. III. 15. 8. o.
- 36 Budapesti Hírlap. XIV. évf. 73. sz. 1894. III. 14. 7. o.
- 37 Békés. XXXIII. évf. 18. sz. 1901. V. 5. 2. o.; Békésmegyei Közlöny. XXVIII. évf. 35. sz. 1901. V. 2. 3. o.; Békésmegyei Közlöny. XXVIII. évf. 36. sz. 1901. V. 5. 1–3. o. (idézet); Magyar Nemzet. XX. évf. 116. sz. 1901. V. 4. 6–7. o.; Magyarország. VIII. évf. 104. sz. 1901. V. 3. 6–7. o.
- 38 Déli Hírlap. XXXV. évf. 20. sz. 2003. I. 24. 8. o.
- 39 Békés Megyei Hírlap. LXI. évf. 153. sz. 2006. VII. 3. 16. o.; Békés Megyei Hírlap. LXI. évf. 156. sz. 2006. VII. 6. 4. o.; Csabai Mérleg. XVI. évf. 13. sz. 2006. VI. 29. 6. o.; Délkeleti Hírnök. II. évf. 11. sz. 2006. VII. 5. 12. o.
- 40 Békés Megyei Hírlap. LXII. évf. 253. sz. 2007. X. 30. 5. o.
- 41 Csabai Mérleg. XXIV. évf. 11. sz. 2014. VI. 5. 4. o.; Csabai Mérleg. XXIV. évf. 12. sz. 2014. VI. 19. 1. o.

Fazekas Attila: Integető kis kép – Munkácsy tiszteletére (2024; vegyes technika; 85×100cm)

Munkácsy Negyed – Egy kulturális alapú városfejlesztés története

„A város látképe csodálatba ejtett: hosszú-hosszú utca, egész alacsony, széles házak, mind rendjében, sorjában, akárcsak a Rue Rivolin Párizsban. A közepén, ahol az utcák metszik egymást, farkasszemét néz a két templom. Köröskörül csend. Harang zúg mélabúsan...”

Az utóbbi években sokszor idézték Munkácsy Mihály költői szépségű gondolatait, amelyet visszaemlékezéseiben jegyzett le Békéscsabára érkezéséről, első benyomásairól. Tulajdonképpen ettől a pillanattól, feltételezhetően egy 1852. májusi naptól eredeztethető Békéscsaba Megyei Jogú Város történetének meghatározó és talán legösszetettebb kulturális fejlesztése, a Munkácsy Negyed projekt, amely 2024 szeptemberében, híd- és szoboravatással zárul. A város kulturális arculatát meghatározó program túlmutat a hagyományos intézményi infrastrukturális fejlesztéseken, nagyívű felújításokon, új építésű kulturális színterek létrehozásán.

Miként kerülhet egy egykoron a mezőgazdaságra épült település márkajegyei közé a művészet, Munkácsy Mihály nemzetközileg is ismert festőművész? Lehet-e létjogosultsága a csabai kolbász fémjelezte, gasztronómiai aspektusú városkép mellett egy művészt központba helyező koncepciónak? Hogy kerülhet be egy alapvetően gazdaságfejlesztési csomagba egy kulturális elem? Képes-e új tartalmat adni a város mindennapjainak, arculatának?

Békéscsabaiként, a kultúrában dolgozó szakemberként mindig érdekelt a város kul-

túrtörténete és benne többek közt az, hogy egy nemzetközi híró művész, Munkácsy Mihály számára mit jelentettek a Csabán töltött évek, hogy alakult ki jelenléte a mindennapjainkban. Munkából adódóan lehetőségem nyílt a kezdetektől részt venni a Munkácsy Negyed kialakítását célzó fejlesztésekben, így a következőkben ennek elméleti, történeti hátterét, folyamatát, eredményeit mutatom be.

A városimázs

Manapság a városok identitása sok szempontból megkérdőjeleződik: számtalan különböző érdek mentén a városok szerkezetileg, arculatilag és társadalmilag is széttagolódnak. Annak érdekében, hogy a rendkívül heterogén érdekek mentén szerveződő társadalmi csoportokat valami mentén „közös nevezőre” lehessen hozni, hathatós és bevált eszköznek mutatkozik a város sajátosságait – történeti, földrajzi, kulturális adottságait – felhasználó, jól kommunikálható, komplex városkép létrehozása. Ez korántsem egyszerű, hiszen valójában két feladatról van szó: egyrészt a városlakók számára fel kell kínálni egy olyan város képét, amellyel azonosulni tudnak, miközben létre kell hozni egy korszerű, jól közvetíthető városimázst, amely képes jelentős számú idegen városba vonzására. Ez a két város-vízió – az „élhető”, „emberléptékű”, illetve a „jól eladható és

kommunikálható” város képe – gyakran kerül egymással ellentmondásba.¹

Kulturális arculat

A kultúra egy város számára egy olyan vállalkozás, melynek terméke egy kulturális élmény, kulturális intézmények, kulturális negyedek, kulturális dimenziók, kulturális gazdagságot teremtve.

A kultúra városélményt termel és tesz eladhatóvá. Azonban tudatosan felépített kulturális arculatra van szükség ahhoz, hogy a kultúra valódi városfejlesztési erővé válhasson. Önmagában még nem elég a sok kulturális intézmény és rendezvény egy városban, ha hiányzik az a kiemelkedő minőség, ami egybefogná a város sokszínű, de szétforgácsolt kulturális erőforrásait. A kulturális arculat kialakításához elengedhetetlenek a meghatározó minőségi karakterjegyek.

Kulturális negyedek

A városi negyed földrajzilag behatárolható városi terület, amely az épületek, a helyi lakosok, a kultúra vagy bármilyen más sajátos jellemző alapján összefonódó, kapcsolódó egészet alkot, és így megkülönböztetést nyer a város többi területétől. Előfordul, hogy a városi negyedek saját jellemzőikből fakadóan válnak attraktívvá, némely esetekben viszont turisztikai céllal hozták létre vagy fejlesztik.

Általában a „kulturális negyed” kifejezést használják a kulturális infrastruktúra koncentrációjával jellemezhető városok speciális funkcionális területeire. A helyi önkormányzat tulajdonképpen a központi helyek elméletének filozófiáját alapul véve tudatosan alakíthatja várososa vonzerejét, központi pozíció megszerzését, felismerve saját előnyeit, regionális tulajdon-

ságait (városnagyság, földrajzi elhelyezkedés, agglomeráció nagysága), eszközként pedig a kultúrához is nyúlhat.

Kulturális, múzeumi negyedek kialakításával, a város történetét bemutató, kulturális hagyományait közönség elé táró programok vagy terek létrehozásával, köztéri műalkotások állításával, színház, irodalmi estek támogatásával, kávéházak jelentőségének újraértékelésével, kézműves boltok, műhelyek előnybe részesítése, illetve az ifjúság igényeihez igazított kulturális terek létrehozása által.²

Munkácsy és Békéscsaba

Munkácsy Mihály életének békéscsabai éveit, olykor drámai történéseit számos publikáció, színvonalas kötet dolgozza fel, mégis érdemes kiemelni aényt, hogy életvonalán a leghosszabb magyarországi tartózkodása, 6 év, Csabához köthető. Az is közismert, hogy többször tért vissza a városba és környékére, és már életében kiemelt tisztelet övezte a helyi polgárság körében. Halála után pár nappal, az országban elsőként neveztek el utcát Munkácsyról, és szintén elsőként avattak emléktáblát 1901-ben Láng mester házának falán, mely ünnepségen Munkácsy özvegye is részt vett. Talán ez a momentum is segítette azt a folyamatot, amelynek köszönhetően hosszú és viszontagságos úton, de Békéscsabára került a mára már közel 600 darabot számláló relikviagyűjtemény és műtárgycsoport, a megtisztelő titulus szerint „A világ legnagyobb Munkácsy gyűjteménye”.

A városhoz való kötődés és a gyűjtemény páratlansága egyértelmű és vitathatlan tény, ugyanakkor, ha elődeink nem ismerik fel ezek jelentőségét, nem gondozzák, ápolják ennek ügyét, akkor most csupán egy írott fejezet lenne Békéscsaba kultúrtörténetében, és raktárban porosodó, bedobozolt leltári tárgyak lennének azok a kuriózumok, amelyeket tízezrek látnak évente.

1 Sziájtó Zsolt: A „kulturális főváros”-projekt a kultúratudomány perperspektívájából. In: N. Kovács Tímea, Bóhm Gábor, Mester Tibor (szerk.): *Terek és szövegek: Újabb perspektívák a városkutatásban*. Budapest. Kijarat Kiadó, 2005. 204.

2 Wessely Anna: A kultúra mint csali. Jelenkor Online irodalmi és művészeti folyóirat. 48/9. 2005. 873. p.

A Békéscsabai Napsugár Bábszínház (a kép forrása: Békéscsabai Napsugár Bábszínház)

Enteriőrkép a Munkácsy Mihály – Egy géniusz diadala című állandó kiállításban (a kép forrása: Lebozky Péter / Munkácsy Mihály Múzeum Archivuma)

A békéscsabai kulturális intézményrendszer átalakulása

A Munkácsy Negyed kialakításában, a gondolat megszületésében jelentős tényező az az egyedi adottság, amely a szűken vett belváros, az Élővíz-csatorna két oldalán elhelyezkedő kulturális intézmények egymáshoz való közelségéből fakad. Ez az adottság hosszú évtizedek óta meglévő, de kiaknázatlan potenciál volt, mivel a megyei és városi fenntartás különbözősége miatt nem lehetett napi szinten összehangolt feladatellátást végezni. A 2012-es és 2013-as esztendő jelentős változást hozott: a megyei önkormányzatok konszolidációjának köszönhetően elsőként a Jókai Színház és a Napsugár Bábszínház, majd 2013. január 1-jétől a Munkácsy Mihály Múzeum és a Békés Megyei Könyvtár került Békéscsaba Megyei Jogú Város fenntartásába. Így a tevékenységek összehangolása, programok egyeztetése mellett közösen kialakított rendezvények szervezésére is lehetőség nyílt a kialakult intézményi struktúrának köszönhetően:

- a Csabagyöngye Kulturális Központ, Jaminai (Erzsébethelyi) Közösségi Ház, Lencsési Közösségi Ház, Meseház, Munkácsy Emlékház, mezőmegyeri Arany János Művelődési Ház,
- Békés Megyei Könyvtár és fiókkönyvtárai, a jaminai, lencsési és mezőmegyeri településrészekén,
- Munkácsy Mihály Múzeum és Gabonamúzeum,
- Békéscsabai Jókai Színház,
- Békéscsabai Napsugár Bábszínház.

Fontos mérföldkő volt 2013 nyarán a belváros rehabilitációt követően felújított, és a közlekedési forgalomtól elzárt Szent István tér átadása, amellyel újabb rendezvénytérrel gazdagodott a város; meg kellett tölteni tartalommal. Az intézmények közötti együttműködésen alapuló működés egyik első állomása a Csabai

Nyár programsorozat közös megszervezése volt. A rendezvények gerincét a Városházi Esték nyári színházi fesztivál adta, immár a Jókai Színház lebonyolításában, valamint a Csabagyöngye által szervezett, helyi és országosan ismert előadókkal összeállított kínálata, amelyhez csatlakozott irodalmi programokkal a Békés Megyei Könyvtár, valamint művészeti eseményekkel a Munkácsy Mihály Múzeum. Az összeadott erőforrások, együttműködés eredményeként sikerrel zárult az első, pilot projekt.

Munkácsy170 – az első tematikus projekt

A Munkácsy Mihály Múzeum 2014-ben a névadó 170. születési évfordulóját egy egész éves tematikus, Munkácsy 170 Emlékév programsorozattal ünnepelte.

A projekt marketinganyaga már ekkor a következő elvárást fogalmazta meg: *„A programsorozattal az elsődleges cél a Munkácsy imázs erősítése a helyi lakosság körében, hiszen alapvető fontosságú, hogy a békéscsabaiak magukénak érezzék a híres festőművész örökségét, büszkék legyenek városukra, lokális identitásuk ezáltal növekedjen.”*³

Az emlékévé 2014. február 20-án, a festőművész születésnapján kezdődött hivatalosan a *Munkácsy 170* című kiállítás megnyitójával. A kísérőrendezvények sikere és 20.000 fős látogatószáma erős alapot adott a további eseményekhez. Így a tematikához illesztett városi gyermekrajz pályázat, helyi művészek tárlatai, akciói, Havasi Balázs *Ecset és zongora* című koncertje, a „Munkácsyval a téren” egész napos minifesztivál, a város első Munkácsy-tortája, Munkácsy Mihály-híd elnevezés, zongorakoncert a vízen, konferencia, bábelőadás – mind azt támasztotta alá, hogy az intézmények felkészültek tematikus programok közös, összehangolt lebonyolítására, a közönség pedig magas részvétellel jelezte érdeklődését, nyitottságát az életmű iránt.

3 Munkácsy 170 Emlékév programjai. Békéscsaba, Békéscsaba Megyei Jogú Város Önkormányzata, 2014.

A támogatói döntéstől a forrás biztosításáig

A magyar kormány által 2015-ben meghirdetett Modern Városok Programhoz Békéscsaba Megyei Jogú Város Önkormányzata is csatlakozott, megkezdte a fejlesztési elemek bemutatásának kidolgozását, amelyek közé a Munkácsy Negyed koncepció is összeállításra került.

Az előzetes egyeztetéseket követően, az egyes fejlesztési elemek megvitatása után a Modern Városok Program megállapodást 2016. április 27-én írta alá Orbán Viktor miniszterelnök és Szarvas Péter polgármester a békéscsabai városháza dísztermében.

Az ünnepi aktust követően felgyorsultak az események: pár nappal később megjelent a kormányhatározat, mely szerint a Kormány munkacsoportot alakít az érintett miniszterek és az önkormányzat bevonásával a Munkácsy Mihály örökségét ápoló és népszerűsítő Munkácsy-negyed fejlesztési projekt megvalósításának vizsgálatára. A döntés alapján tehát a kormányzat egyelőre csupán vizsgálat tárgyává tette, egyáltalán alkalmas-e a Munkácsy Negyed koncepció az állami támogatással történő finanszírozásra.

A döntést követő lépések

Békéscsaba Megyei Jogú Város Önkormányzata a döntéshez kapcsolódó előkészítő feladatok, a szakmai tervezet részletes kibontása, megvitatása érdekében városi munkacsoportot hozott létre, amelyben az érintett kulturális intézmények, szakképzési iskolák, művészek, civil szervezetek, turisztikai szolgáltatók képviselték magukat. A helyi javaslatokkal korrigált, kiegészített, valamint a minisztériumok képviselőivel egyeztetett tanulmány 2016 szeptemberében jutott el a kormányzati szervekhez.

Ezt követően több egyeztetés után 2017 februárjára készült el a kormány-előterjesztés terve-

zete, de a folyamat ennél a pontnál megakadt. A magántulajdonban lévő Ursziny-Beliczey kúria fejlesztési lehetőségének tisztázása elnyújtotta az előterjesztés benyújtását, tárgyalását. A kormányzat végül állami forrás biztosításával támogatta az ingatlan önkormányzati tulajdonba kerülését, így ez az akadály is elhárult.

Végül 2017. szeptember 11-én kihirdették a Modern Városok Program keretében Békéscsaba Megyei Jogú Város Önkormányzatának Munkácsy Mihály örökségét ápoló és népszerűsítő Munkácsy-negyed fejlesztési projekt 2.956.255.200,- Ft összegű támogatását tartalmazó kormányhatározatot⁴. A döntésnek köszönhetően 2018-tól elkezdődhetett a Munkácsy Negyed kialakítása.

A projektelemek, beruházási egységek megvalósítása

A szakmai programot Békéscsaba Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatala készítette, azonban a projekt megvalósítása, teljes körű menedzselése a Békéscsabai Városfejlesztési Nonprofit Kft. feladata lett.

A Munkácsy Negyed program főbb elemei:

A Munkácsy Mihály Múzeumban a Munkácsy Mihály – Egy géniusz diadala (2020), és az utazás TÉRben és IDŐben. Békéscsaba az évezredek idővonalán (2021) című állandó kiállítás létrehozása

A múzeum új állandó kiállítása merőben más koncepció alapján készült, mint elődje. Nem szakáganként, a legértékesebb műtárgyi anyag

⁴ A Munkácsy Mihály örökségét ápoló és népszerűsítő Munkácsy-negyed fejlesztési projekt támogatásának biztosításáról szóló, 1640/2017. (IX. 11.) Korm. határozat, Magyar Közlöny; 2017. évi 144. sz. 7267.

A Munkácsy Mihály Emlékház (a kép forrása: Jubász Zoltán, <http://bekeswiki.bmk.hu>)

A Réthy-híd (a kép forrása: <http://bekeswiki.bmk.hu>)

bemutatása volt a cél, hanem egy idővonalra felépítve, a múzeum gyűjteményeire alapozva időbeli kontextusba helyezte Békéscsaba és Békés vármegye történetét, kitekintéssel Magyarország és a világ jelenségeire az adott korszakokban. Az idővonalra felépített kiállítás a Széchenyi utca 9. szám alatti főépület kiállítótereiben kapott helyet. A központi kiállítócsarnokban a *Munkácsy Mihály–Egy géniusz diadala* tárlat a művész életét, Békéscsabához való kötődését és páratlan munkásságát mutatja be 19 festménye, relikviái, használati tárgyai installálásával, speciális világítási, vetítési, digitális technológiák beépítésével.

A Munkácsy Emlékház felújítása, új kiállítás megalkotása, az Omaszta park rehabilitációja

Az 1994 óta muzeális kiállítóhelyként működő klasszicista kúria főépülete és melléképületei teljeskörű felújításon estek át, majd második ütemben készült el az új kiállítás, amelyben minden terem egyedi tematikával rendelkezik, interaktív eszközökkel kiegészítve a látogatói élményt. A kivitelezés során egy cukrászda és a korábban kevésbé használható, salétromos pincéből ún. kolbászda, kisebb gasztronómiai események befogadására és csabai kolbász vásárlására lehetőséget nyújtó egység került kialakításra.

A park növényzetének rehabilitációja mellett újra kialakításra kerültek a korabeli sétányok, a padok, pihenőhelyek, díszvilágítás mellett kisebb rendezvények helyszínékként épült egy pagoda is.

Új bábszínház építése a Ursziny-Beliczey kúria felújításával együtt létrejövő épületegyüttesben

Az önálló bábszínházi épületegyüttes kialakításának lehetősége, egyáltalán a gondolat

megszületése két meghatározó tényezőnek volt köszönhető. A teátrum a Jókai Színház épületében működött egy nehezen megközelíthető, 80 férőhelyes, próbateremből kialakított előadótérben és az időszakosan használható Sík Ferenc Kamarateremben, illetve az ezekhez kapcsolódó szűkös irodahelyiségekben és műhelyekben. Az önálló identitás, arculat kialakítását szinte lehetlenné tevő helyzet ellenére a bábelőadások, rendezvények látogatottsága évről évről nőtt és a használható terek a felmerülő igényekhez képest szűkösen bizonyultak.

A másik ok, amely előmozdította a fejlesztés beépítését a projektbe, a Munkácsy Negyed területének központjában álló, omladozó, pusztulás szélére került kúriaépület megmentése, a tájseb kezelése volt.

A 1840-es évek végén épült, klasszicista stílusú kúria területi nagysága, terei önmagukban nem voltak alkalmasak a bábszínházi, előadóművészeti feladatellátás befogadására, így ezt hozzáépítéssel, új épületrész kialakításával kellett megoldani. A tervezés során elsődleges szempont volt, hogy a felújítandó műemléki épületet semmiképpen ne szorítsa háttérbe, ne magasodjon fölé vagy nyomja el azt.

A beruházásnak köszönhetően nem csupán a játszóhelyek száma gyarapodott a Bábszínház tekintetében, de lehetőséget adott arra is, hogy a teátrum bővítse szolgáltatásait, kínálatát.

A Békés Megyei könyvtár belső udvarának átalakítása, környezetének rendezése

A város egykori polgármesteri háza köré épített, 1985-ben átadott könyvtárépület szabadtéri nyitott átriuma új, a negyed stílusát tükröző burkolatot, pihenőpadokat, köztéri díszítőelemeket kapott, továbbá a Csabagyöngye Kulturális Központ és a könyvtár épülete között kialakított szakaszon Hírességek sétánya néven egyedi burkolati elemeken békéscsabai,

elismert és kiemelkedő eredményeket elérő személyek neveit helyezték el.

Közterületi fejlesztések

Az intézményi építkezések, felújítások mellett a Munkácsy Negyed akcióterülete közterületi rehabilitációjának, egységes városképi megjelenésének is kiemelt hangsúlyt kellett kapnia, amellyel szintén utalni lehetett a festőre, valamint 19. század végi – 20. század eleji korszakra. A közkedvelt, kellemes hangulatú városi terek, parkok kialakítása során fontos cél volt, hogy ezek a szabadterek működjenek együtt, egészítsék ki a közelben megtalálható közösségi, relaxációs, illetve kulturális funkciókat. Ennek köszönhetően a Széchenyi ligeti játszótér tematikájában is megjelent a művészet gondolatköre a játékelemekben, megújultak az Élővíz-csatorna két oldalán elhelyezkedő terek és a szintén vízparti szoborsétány.

A Munkácsy-híd, a Réthy-híd felújítása és egy új híd, a Sztraka-híd építése

A csatorna, vagy ahogy Sarusi Mihály író nevezte, a csabai Szajna hídjai közül 3 található a negyed területén, ezért ezek felújítása is bekeült a fejlesztendő területek közé. A központi, jelentős forgalmi terhelést viselő Munkácsy-híd külső, elsősorban esztétikai felújítást kapott. Jelentősebb feladat volt a Széchenyi liget bejárata előtti, 1879-ben épült híd megújítása. A hangulatos vaslemez tartós, téglahídfős, fapadlós burkolatú híd a város legszebb hídjává vált, ám később lebontották, és helyébe 1962-ben egy teherbíróbb vasbeton híd épült. A beruházás során a hídfők és a hídvilágítás mellett megújultak a betonelemek, a korlátok, az útburkolat, a műtárgy visszakapta eredeti, Sztraka Ernő városi mérnök tervezte arculatát. A harmadik,

egy 1936-ban épült vasbeton gyalogoshíd helyett 2024 őszére egy 5 méter széles, két szélén a gyalogosok, közepén a kerékpárosok közlekedését biztosító esztétikusabb, jól megvilágított új műtárgy jött létre.

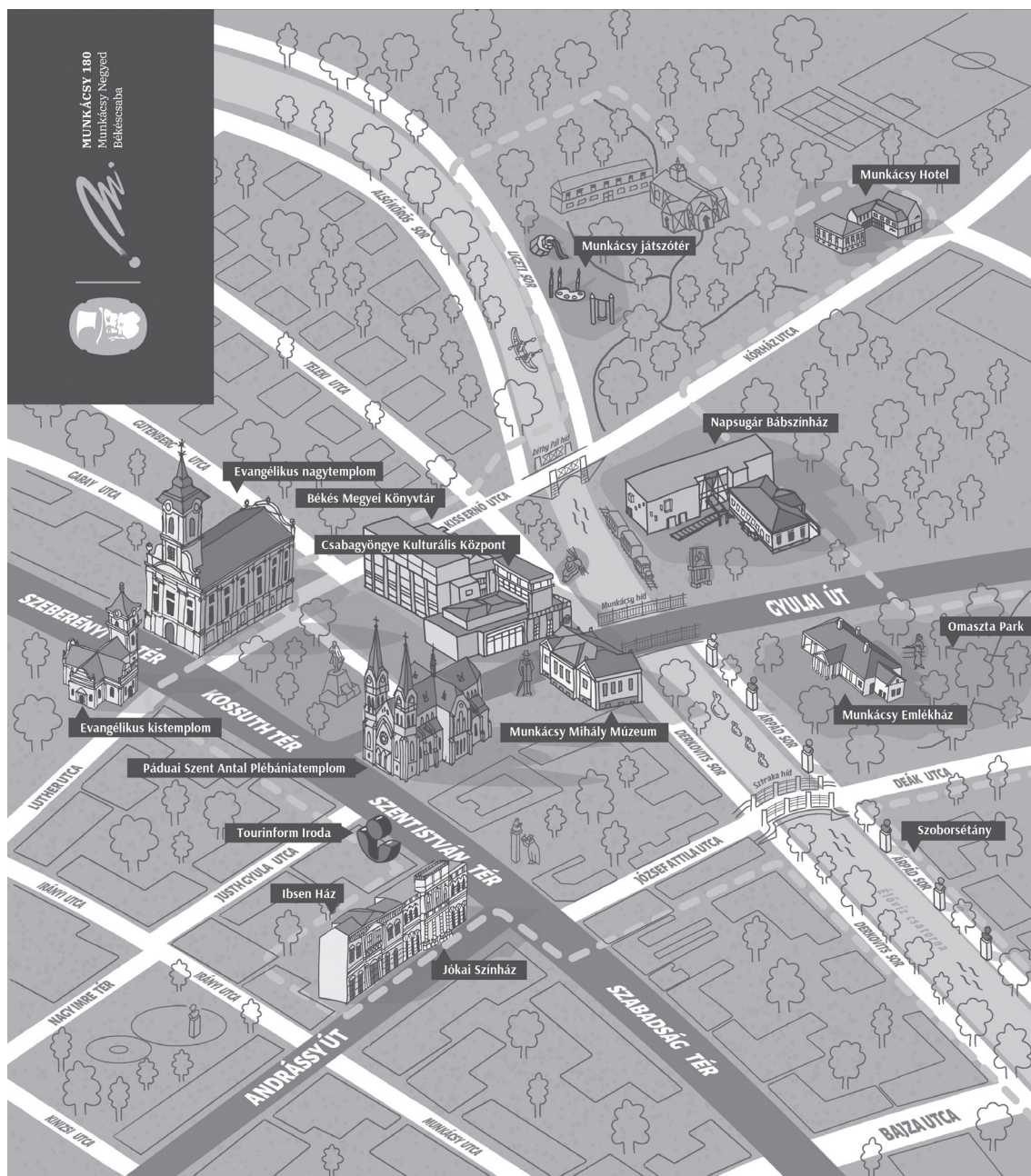
Munkácsyt és munkásságát megidéző köztéri szobrok kihelyezése

A közterületi fejlesztések köréhez tartozik a szobrok, műalkotások kihelyezése, Munkácsy és munkássága bemutatásának térbeli megjelenítése céljából. A köztéri szobrászatot övező konfliktusok, a téma érzékenysége nem kerülte el ezt a projektelemet sem. Több formában meghirdetett, többször eredménytelen pályázati eljárások során végül kiválasztásra kerültek azok az alkotók és alkotástervek, amelyek később megvalósultak.

Elsőként 2021-ben Munkácsy Mihály egész alakos szobra, Boros Péter szobrász alkotása jelent meg a múzeum lépcsőjén, majd 2022-ben az Élővíz-csatorna partján, az Aradi vértanúk ligetében Prisztavok Tibor *Rőzsehordó nőt* ábrázoló alkotását avatták fel, és szintén ebben az esztendőben a Munkácsy Emlékházhoz tartozó Omaszta parkban a Kisasszony szobrot, amelyben Miklya Gábor alkotó a padon ülő, könyvet olvasó alakkal Munkácsy parkfestményeinek hangulatát, jellegzetes szereplőjét jelenítette meg.

Idén, 2024-ben készült el a bábszínház előtti parkban Széri-Varga Géza *Közpülő asszony parafrázisa*, a bábművészet és Lenkefi Konrád szellemiségével ötvözve a klasszikus művet, és a Deák utcai híd átadásával egy időben kerül sor Miklya Gábor Ásító inas szobrának átadására.

Nem közvetlenül a projekt része volt, de a múzeum lapostetős épületrészének homlokzati tetőrészen helyezte el 2021-ben Baji Miklós Zoltán intermedialis képzőművész három jeles békéscsabai művészt, Schéner Mihályt, Gubis Mihályt és Munkácsy Mihályt ábrázoló

A Munkácsy Negyed területi lebontásáról ábrázoló térkép

ló egyedi téglaszobrot. Az avató ünnepségen Wehner Tibor művészettörténész méltatta az elkészült alkotásokat. Ugyanebben az évben a Jókai Színház előtt kapott helyett az állami felajánlással Békéscsabára került *Olimpia-Kerékpárosok* című Mihály Gábor-szoborkompozíció.

A működtetés kialakítása

A fejlesztésekkel felújított, kibővített intézmények, egy új előadóművészeti színtér, rendezett, szobrokkal, információs táblákkal díszített közterek jöttek létre, azaz egy kulturális, művészeti

Boros Péter Munkácsy Mihályt ábrázoló szobra a Munkácsy Mihály Múzeum lépcsőjén (a kép forrása: Jubász Zoltán, <http://bekeswiki.bmk.hu>)

Prisztavok Tibor Rőzsehordó című szobra (a kép forrása: Tóth Katalin, <http://bekeswiki.bmk.hu>)

Miklya Gábor Kisasszony című szobra a Munkácsy Mihály Emlékház Omaszta Parkjában áll (a kép forrása: Jubász Zoltán, <http://bekeswiki.bmk.hu>)

alapú felújítási, kivitelezési folyamat infrastruktúrális eredménye alakult ki 2019–2023 között.

Ez az eredmény azonban önmagában kevés lett volna, nem felelt volna meg az MVP megállapodásban foglaltak, az elért eredmények, a befektetett források, az elvárások magasabb szintű megvalósítást kívántak. Az elkészült fejlesztéseket élővé kellett tenni.

A fizikai kiterjedésében és szellemi egyediségében, összetettségében városi szinten példa nélküli fejlesztés a város kultúrájáért felelős intézményeinek a Munkácsy Negyeddel kapcsolatos tevékenységeik azonos szemléletű működtetését tette szükségessé.

Több lehetséges szervezeti formát elemezve végül önkormányzati koordinációval, marketingszakemberek bevonásával, a korábbi feladatmegosztást alapul véve indult el a megvalósítás. Ebben az intézmények – önállóságuk megtartása mellett, de központi irányítással – az alábbiak mentén járulnak hozzá a stratégiai célok megvalósulásához:

- kommunikáció, információközlés,
- programok szervezése, lebonyolítása,
- Munkácsy Negyed arculati elemeinek alkalmazása.

Az intézményvezetőket összefogó Kulturális Tanács feladatainak köre kiegészült Munkácsy Negyed programjainak, feladatainak rendszeres áttekintésével, a tevékenységek vezetői szintű egyeztetési fóruma lett. A hatékony, operatív feladatellátást intézményenként egy-egy, a Munkácsy Negyeddel kapcsolatos feladatok koordinációjáért felelős szakmai munkatárs, referens segíti. A mindennapi működést egy önálló arculattal kialakított, szisztematikus marketing- és kommunikációs tevékenység foglalja keretbe, a közösségi média adta lehetőségek kiaknázásával.

A működés első időszakának eredményei

A beruházások még nem zárultak le, de már 2022 tavaszán szoboravatással indult az év a *Rőzsehordó nő* szobrának leleplezésével, amely

azóta is népszerű fotótéma a városban. A közös rendezvények sora a városi gyermeknappal folytatódott: a negyed színterei megteltek gyermekzsivajjal, a helyszínek között sétáló családokkal. A 2022. évi Múzeumok Éjszakája volt az első olyan alkalom, amikor a Munkácsy Negyedet alkotó intézmények együtt készültek fel egy célzottan a város lakosságának tervezett kulturális rendezvényre. Összehangolták az események időpontjait, közösen kommunikáltak a tervezett programokat, és számos új elemet is felsorakoztatva egy koncentrált helyen, egy időben, mintegy célállomásokként várták a Negyedbe látogatókat.

A hétvége gerincét a XVIII. Nemzetközi Bábfesztivál különleges hazai és külföldi társulatok által játszott előadásai, illetve maga az országos kiterjesztésű Múzeumok Éjszakája programsorozat eseményei adták. A komoly- és könnyűzenei koncertek, rendhagyó tárlatvezetések, városismereti séták mellett tűzszonglőrök kíséretében hordógurítással avatták fel a Réthy-hidat, és egyedi látványosságot nyújtottak a múzeum homlokzatára vetített fényfestések. A magas látogatószám, a helyszínek pezsgése előremutató, pozitív eredmény volt a későbbiekre vonatkozóan.

Szeptemberben átadták a teljes egészében megújult Munkácsy Emlékház és a parkban elhelyezett *Kisasszony* szobor, majd a Mihály naphoz kötődően az Őszköszöntő Fesztivál a nyáreleji tematikához hasonló programstruktúrával valósult meg. A több helyszín programjainak összhátása, a látványos, lampionos csónak felvonulással az Élővíz-csatornán ismételten megtöltötte étellel a negyedet.

A 2023-as esztendő legnagyobb volumenű eseményét az új bábszínház megnyitása jelentette, amely a pünkösdi hétvégén, kapcsolódva a gyereknaphoz ismét fesztiválhangulatot varázsolt a Munkácsy Negyedbe. Ehhez jelentős támogatást biztosított a Színházi Olimpia keretében megvalósuló Bábművészeti Világtalálkozó, amelynek köszönhetően a legjobb magyar előadók mellett nemzetközi (izraeli, spanyol, ír, olasz, bolgár) produkciók érkeztek Békéscsabára.

A Múzeumok Éjszakája és az újabb öszköszöntő minifesztivál is magas látogatószámot produkált, ami azt jelezte, hogy a Munkácsy Negyed önálló brandként is képes megszólítani – egyelőre túlnyomóan – a helyi lakosságot.

A kiemelt hétvégén túl az év során több, intézményi szervezésben megvalósult esemény, a minden hétre igényes program kínálása építette a negyed arculatát, önálló, karakteres képet alakítva ki a kulturális-művészeti centrumról.

Előremutató, a márkaépítést erősítő mozzanatok voltak azok a tematikus vezetett séták, amelyek során a városba érkező vendégek, referenciacsoportok ismerhették meg a város kulturális örökségét, többek közt a női röplabda utánpótlás Európa Bajnokság technikai szervezői, játékvezetői delegációja, országos orvoskonferencia résztvevői járták végig az emblemikus helyszíneket. 2024-re ebből a kezdeményezésből alakult ki az állandó, hetente szervezett nyári városismereti élményséták programja.

A Munkácsy Negyed értékelése, jövőkép

A Munkácsy Negyed program beruházási elmei 2024-ben lezárulnak a Sztraka-híd átadásával és az utolsó köztéri szobor avatásával, de ezzel nem fejeződik be a munkálatok sora, mivel a múzeumépület homlokzati rekonstrukciójához szükséges állami támogatás elbírálása folyamatban van. Pozitív döntés esetén történhet meg a 110 éves épület külső felújítása.

A Munkácsy Mihály születésének kerek évfordulóját ünneplő Munkácsy 180 Emlékév programsorozata is hozzájárul a negyed további népszerűsítéséhez. Az intézményi működtetés stabil alapot ad a folytatáshoz, de emellett növelni kell a civil kezdeményezések, gazdasági

szereplők bevonását a működtetésbe, ahogy az intenzív, jól strukturált marketingtevékenység is elengedhetetlen feltétele a fejlődésnek.

Az önkormányzat költségvetési lehetőségei végesek, így ezen túlmenően pályázati aktivitás, állami támogatás és külső gazdasági mecénatúra megteremtése adhat stabilitást, minőségi előrelépést a működtetés során és törekedni kell a civil szféra, gazdasági szereplők intenzívebb bevonására. Az új európai uniós forrásoknak köszönhetően a közterületi beazonosíthatóság eszközei terén nyílik lehetőség a további fejlesztésekre: többek közt Munkácsy Negyed táblák kihelyezése az utcanévtáblák alá, a Negyed belépési pontjainál, járdaszintbe épített, MN feliratú, logózott térkövek elhelyezése, az intézmények előtti kandeláberekre kihelyezhető, nagy méretű zászlók kivitelezése, Munkácsy Negyed szelfipont építése.

További fejlődési lehetőséget biztosít a csomagajánlatok, garantált programok, integrált jegyértékesítési rendszer kidolgozása, speciális ajándéktárgyak árusítása, annak kialakítása a Munkácsy Negyedben.

Hosszabb, 7–10 éves tervezési távlatban az infrastrukturális fejlesztések terén a még meglévő tájsebek kezelése, az István malom sorsának rendezése, a Körös Hotel helyének fejlesztése, az intenzív közlekedési forgalom csillapítása teremtheti meg a nemzetközi mércével is színvonalasnak mondható egységes, látványos városrész kép eszményét.

Összességében megállapítható, hogy Munkácsy Mihály békéscsabai kötődéséből indult kulturális városfejlesztési folyamat az elmúlt 10 év alatt jelentős eredményeket tudhat magáénak, az ebben kiemelt szerepet játszó Munkácsy Negyed projekt kialakítása, fejlesztése és működtetésének eddigi két éve segítette Békéscsaba arculatának újrapozicionálását, annak a tételmondatnak az erősítését, amely mozgatórugója volt a tíz éve megkezdett folyamatnak: „Békéscsaba Munkácsy városa”.

Munkácsy MásKép(p)

Interaktív kiállítás a Békéscsabai Napsugár Bábszínházban

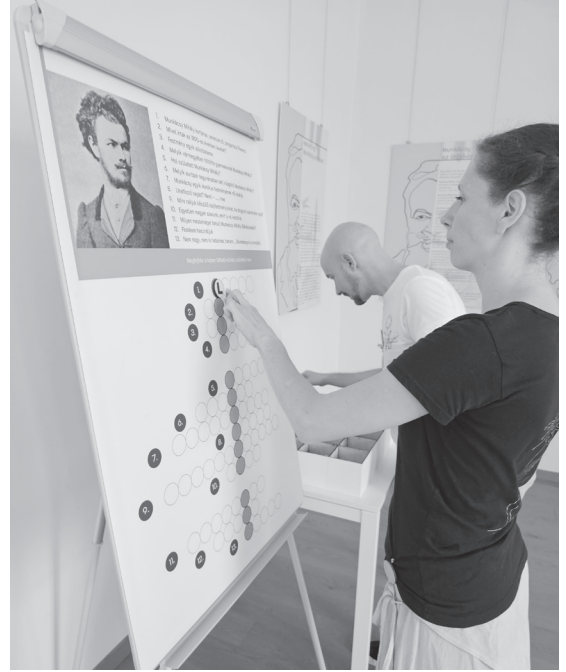
Ez év júniusában nyitottuk meg a Békéscsabai Napsugár Bábszínház interaktív tárlatát, amelyet a társulat a festőfejedelem száznyolcvanadik születésnapja alkalmából hívott életre.

A Beliczey-kúria nappali szobájában látható érdekességekkel más megközelítéssel tárltuk festményeit és életútját, mint egy képzőművészeti tárlaton. A fontos az volt, hogy Munkácsy Mihály képeit olyan közelségbe hozzuk, amely az eredeti festmények vizsgálata közben nem lehetséges. Itt mindent megérinthet a közönség, játszhat, gon-

dolkodhat. Megtalálható itt a *Zongoralecke* című kép kinagyított változata, amelyből a kislány figurát digitálisan eltávolítottuk, úgy, ahogyan a pianínót is, amelyet egy valós pianínóval pótolunk, így bárki kipróbálhatja magát zongoralecke közben. Készültek különböző fejtörő játékok a festő életéből származó kérdésekkel, illetve egy kirakós a *Kisdobos* című festmény felhasználásával. Több önarckép is látható, amelyek valamilyen módon aktivizálhatók, akár mechanikus megoldással vagy homokfestmény formájában. Megte-

kinthet a közönség egy, a művész fotója alapján készült mechanikus zenélő szobrot is. A falakon olyan tablókat láthatunk, amelyek érdekességeket tárnak fel, például olyan helyszínekről, amelyeket Munkácsyról neveztek el, vagy az akkor alkalmazott korabeli technikákról. De láthatóak hologramos dobozok különböző animációs tartalmakkal, és egy lentikuláris nyomat is, amely különböző szögekből mást és mást mutat.

Arra tettünk kísérletet, hogy a bábszínház szűrőjén keresztül egy igazán gyermek- és családbarát élményt adhassunk a hozzánk érkező látogatóknak. Munkácsy Mihály nagyságát és művészi kvalitásait igyekeztünk tiszteletben tartani, és a mosolygós oldalát megmutatni, hiszen úgy érezzük, minden nagy művész mögött ott van a kísérletezőkedv, a zsványság, amelyet hajlamosak vagyunk elfelejteni az idő múlásával...

Idegenek és ismerősök

SZEREPLŐK

JÓKAI MÓR, 75 éves

MUNKÁCSY MIHÁLY, kortalan

LÁNY, AKI MODELLEL vagy SZOBALÁNY vagy MINDKETTŐ, legfeljebb 30 éves

Játszódik: Párizsban, 1900. május 30-án, koraeste; Munkácsy párizsi műterme

Szín: gyakorlatilag üres – mindössze két fotel, egymással szemben, az asztal két oldalán. A híres festő varázslatosan berendezett műteremlakását a két szereplő megnyilvánulásából, gesztusaiból, illetve elejtett mondataiból ismeri meg a néző – magyarul: szódászet alkalmazása szükségeltetik

Jelmez: két választás lehetséges – egyik, hogy viseletük emlékeztet a két történelmi alak képekről ismert ruházatára, a másik a szolid utcai öltözék, lehet akár teljesen mai.

Az előadás indítása: Jókai belép a műteremlakásba. Álmélkodva forgolódik, meglepi, egyben lenyűgözi a pompa és a ragyogás. A szín távolabbi fotelje a hátsó fal felé van fordítva, a nézők csak a háttámla kárpitját látják. Jókai ácsorog, hunyorog, bámul, majd egy idő után járkálni kezd a falak mentén, kikerüli a fotelt, pontosabban ügyet sem vet rá. Magában beszél, ahogy a magukról megfélelkezett emberek szoktak egy idő után ismeretlen helyeken.

JÓKAI Nahát! Ez lenne a híres műterem, amelyről annyit lehetett olvasni? Azonban... csöppet sem emlékeztet műteremre. Valójában... itt semmi sem emlékeztet műteremre. Egyáltalán... ez inkább egy palota túldíszített fogadóterme. Nem is tudom hirtelen, hogy hívják az ilyen rettenetesen tág... megmondani se tudom, hogy miket. Ékszerhodályokat! Istenem, mekkora! Ekkora műterem

nincs még egy a világon. Terem sincs. Ekkora borzadályt otthon még a Múcsarnokban se találsz, Móric. A kitömött ló is ott szemközt – jóságos ég! Hogy kerül egy műterembe egy kitömött ló, ráadásul eltörpül benne – akkorka, mint gyerekszobában a szekrény tetejére fölpa-kolt hintaló. Csodálkozol, mi? A svábhegyi és a füredi villád is feltűnés nélkül veszne el ebben a palotában. Hogy lehet itt laknia egy művészeknek? Lakni tán lehet. Hogy lehet itt élni? Élni is lehet talán. De hogy lehet itt alkotni? Persze, a három nagy krisztusképnek magas falak kellene, embertelenül nagy belsőterek, nyilván a mester segédekkel dolgoztatott, mint nagy reneszánsz előképei, azoknak is el kellett valahol férniük. Nyilván. Mi is a címük sorrendje? Nem jut eszembe. Pedig nyilvánvaló. Teljesen zavart vagyok... Bizonyára ettől pompától. Miből van ez? Hogy lehet ennyit keresni?

MUNKÁCSY *(megfordul a fotel, mert eddig is benne ült, és hallgatta a magában mormogó író.)* Úgy lehet, hogy az ember sokat dolgozik. Mondjuk, éjjel-nappal, ünneplés előtt és ünneplés után, fogadás előtt és fogadás után, alvás közben vagy alvás helyett. *(Jókai, aki épp háttal áll a fotelnek, a megdöbbenéstől megnyikkanni sem tud. Azonban látni az arcán, hogy megismeri a hangot.)* Amúgy, mi szél hozta, ha úgy hozza a kedve, árulja már el, hogy került ide? Megtisztelő a jelenléte, de hozzám a királyoknak sem szokásuk bejelentés nélkül vizitálásomra idefáradni. Főleg nem meghívás nélkül. De ki is maga? Úgy, nagyon háttal áll nekem.

JÓKAI Jókai Mór, író, Magyarországról.

MUNKÁCSY Aha. Emlékszem. Naná, hogy emlékezniem kell. Néha még kártyáztunk is együtt. De erről majd később. Hol is tartot-

tam? A meghívás! Liszt Ferencet például meghívtam. Na, őt meg. Nem kérdezem, tudja-e, ki volt ez a Liszt, mert úgy tudom, a zeneszerző önöknek is gyakori vendége volt. Egy időben. Már, amíg élt.

JÓKAI Így igaz. Mondhatni, barátok voltunk. Rózával, a feleségemmel nem egyszer közösen lépett fel. Ő zongorázott, Róza énekelt, de valami egy fura társulás volt ez, mert Liszt folyton eltért a kottától, a feleségem meg fújta a maga szólamát. A közönség meg azt hitte, ez már a modern zenei stílus. Tudja, ami érthetetlen, az a közönség számára mindig modernség.

MUNKÁCSY Modernség. Érdekes. Erre még visszatérünk. Már akkor se voltak fogai? Mindegy is. Persze, nem mindegy. Mit adott neki enni? A magyar konyha nem nagy barátja a pempőknek.

JÓKAI Babot.

MUNKÁCSY Babot?

JÓKAI *(kezd ideges lenni.)* Képzelse, hogy babot.

MUNKÁCSY Miért pont babot? Nem inkább tejbegrízt kellett volna?

JÓKAI Nem inkább! A babot olyan puhára lehet főzni, hogy az ember fogak nélkül, az ínyével is el tudja nyammogni. De fontos ez egy akkora művész esetén?

MUNKÁCSY Nyilván nem. Bár, ki tudja. Maga hívta meg?

JÓKAI Nem egészen. A feleségem.

MUNKÁCSY A felesége! Érdekes. Ide is a feleségem hozta őt. Úgy értem, Párizsba. Egy héten keresztül játszották minden nap a műveit. Az összes művét, egy héten keresztül. Meg kell valljam, elég unalmas egyhét volt. Nekem is mindig mennem kellett vele mindenhova. A Cecile rendelkezésére. Cecile, talán emlékszik, a feleségem. Volt. Aztán nálam jártakor le is festettem ezt a Lisztet. Már elég rosszul festett. Hozzá tartozik az igazsághoz, hogy kicsit jobbra kellett festenem, mint amilyen volt. Tudja, egy festőnek nehéz a modellt szándékosan elrontania a képen. Akárhogy is igyekeztem, a hulla kinézetet nem tudtam egészen följavítani.

Vagy levakarni róla. Az idő engem igazolt. Pár napra rá meg is halt szegény ember.

JÓKAI Ez ellentmondás. Nehéz volt jobbra festenie... Nem azért festő, hogy úgy fessen, ahogy akar?

MUNKÁCSY Nálam ez nem így megy, kérem. Amit látok, azt festem meg. Azért dolgozom mindig modellel. Meg rengeteg vázlattal. Hogy ne rontsam el, amit látok. Az más kérdés, hogy csak azért törekszem a teljes realitásra esetükben, hogy a képeimen felhasználjam őket. Nem a portrékról beszélek. Apropó, úgy tudom, önnek is vannak festői ambíciói.

JÓKAI Voltak. Legfeljebb voltak. Festegettem... Tudja, amikor rég látott emberrel találkozom, és azt kérdezi tőlem, hát írogatsz-e még, Móric, elönt a méreg, és alig tudom visszafogni magamat, hogy ne rontsak neki. Csak a dilettánsok írogatnak. Én magamat dilettáns festőnek tartom. Tehát, természetesen, festegetem.

MUNKÁCSY Feltehetően az is, dilettáns. Nyilván ezért nem lett magából festő, mert csak festegetni akart. Így aztán, ha sikerült valamit megfestenie, akkor megállt a munkában, és elégedetten azt képzelte, megérkezett. Valahova. Hát nem! Még el sem indult. A munka csak ez után az első megérkezés után kezdődik.

JÓKAI Maga, Munkácsy, nem akart esteleg író lenni? Olyan meggyőző a retorikája. Soha?

MUNKÁCSY Nem. Soha. Nem volt időm ilyesmikkel foglalkozni. A levelezésem így is épp elég időt lopott el a munkáimtól. De miért nem ül le?

JÓKAI Mert nem kínált még helyet.

MUNKÁCSY Bocsánat, elragadott a hév. Mindig elragad a hév munka közben is. A magam forma embernek a beszéd is munka.

JÓKAI *(némi gonoszsággal.)* Ragadta. Egész idő alatt csak maga beszélt.

MUNKÁCSY Hagyjuk az idővel törődést! Bár igaza van. Életem utolsó négy évében eltiltottak az orvosaim a munkától. Ezt már mondhattam magának, amikor találkoztunk

Budapesten... Nem, akkor még nem talán...
Budapesten...

JÓKAI Amikor magát...

MUNKÁCSY Majd elmondja később, hogy mit. Így is megkeveredtünk. Induljunk neki újra.

JÓKAI Minek induljunk neki újra?

MUNKÁCSY A beszédnek. A találkozá-sunknak.

JÓKAI Ezt hogy képzeli? Egyéb-ként pedig, miért is ne!

MUNKÁCSY Üdvözlöm, Jókai úr, meg-bocsátok a hivatlan látogatásért, sőt, örülök ma-gának a régi barátság. Ez jó újrakezdés, nem?

JÓKAI Jónak tűnik. Kissé modo-ros, de van benne tempó is, élénkség is.

MUNKÁCSY Felhasználná egy regényé-ben?

JÓKAI Nem feltétlenül. Bár pontosítom magamat. Talán fel. Én ugyanis mindent felhasználok, amit látok, hallok, amit elmondanak vagy amiről olvasok, a munkáim-ban. Nekem kérem a valóság a modellem. Én történetolvaj, mondattolvaj vagyok, fordulat-tolvaj, szó- és kifejezéstolvaj vagyok. Én a hét-köznapok megírója vagyok. Számomra a való-ság...

MUNKÁCSY Ezzel talán ne szaladjunk ennyire előre! Jobb a békesség. Ki tudja, hova jutnánk, ha el akarnánk dönteni, mi a valóság a művészetben. Vagy hogy ki a valóságosabb in-kább a művészetében. Nem ülne le végre?

JÓKAI Azt akartam még monda-ni...

MUNKÁCSY Üljön már le!

JÓKAI *(mintha álomban járna, olyan tanácstalan, a szabad fotelhez tántorog, és leroskad. A lendületes leüléstől a fotel felé a közön-ség felé fordul. Hebeg.)* Nem, ezt nem értem. Ez lehetetlen.

MUNKÁCSY Nincs értelme mindenben értelmet keresni, szeretett mesterem. Ahogy a maga ittlétének, úgy az enyémmnek sincs a vilá-gon semmi értelme. Vagy van?

JÓKAI Nem értem, és nem érthe-tem.

MUNKÁCSY Hagyja már ezt az oktalan értetlenkedést! Nem kell mindig mindent ér-teni! Csodálkozom magán, hiszen maga ma a leghíresebb magyar, azzal a megszorítással per-sze, hogy csak odahaza legnagyobb. De ebből kiindulva, feltehetőleg okosnak kell lennie. Az előbb már egész értelmesen elbeszélgettünk. Iszik valamit?

JÓKAI Azt hiszem, igen. Teli va-gyok zavarodottsággal.

MUNKÁCSY Ha megkérem, csöngetne a szobalánynak?

JÓKAI Természetesen. *(Zavar-tan.)* De hol a csengő?

MUNKÁCSY A jobb keze mellett, az asztalon. Látja, az a kis aranyecset? Na kérem, nálam az a csengő.

Jókai fölemeli az asztalról a valóban aranye-csetet formázó csengőt, és megrázza. Szépen csilín-gel.

JÓKAI Arany?

MUNKÁCSY Mármost, mi arany?

JÓKAI Az ecset.

MUNKÁCSY Természetesen. De sincs jelentősége.

Bejön egy fiatal lány, kérdően néz Jókaira.

JÓKAI Hozna nekem egy teát?

MUNKÁCSY Kérjen nekem is!

JÓKAI Hozna nekem... két teát?

A lány értetlenkedve bólint.

MUNKÁCSY Kérjen nekem ráadásként egy konyakot!

JÓKAI És hozna egy konyakot is?

MUNKÁCSY Kérjen magának is egyet!

JÓKAI Nem élek veled.

A lány fölkapja a fejét, nem érti, kibez beszél Jókai.

MUNKÁCSY Nem él? Akkor a kony-a-kokat sem ismeri. Ezt a konyakot kérje a lány-tól: Henri IV, Cognac Grande Champagne. Feltehetőleg a világ legdrágább konyakja. Nem biztos persze, hogy egyúttal a legjobb is, de ép-penséggel iható. Nekünk most megfelel.

JÓKAI Tudja mit? Hozzon két konyakot!

MUNKÁCSY Mondom, Henri IV, Cog-nac Grande Champagne-t kérjen!

JÓKAI Henri IV, Cognac Grande Champagne-t kérek. Kettőt, ahogy mondtam.

A lány elkerekült szemmel kihátrál.

JÓKAI Mi volt ez a cirkusz? Miért nem maga kért? Maga van itthon, nem?

MUNKÁCSY Én nem kérhettem.

JÓKAI Mert maga nyilván egy...
álMunkácsy.

MUNKÁCSY Nem egészen.

JÓKAI Legjobb tudomásom szerint ön 1900. május 1-jén meghalt.

MUNKÁCSY Pontosak az információi.

JÓKAI Május 9-én délután három óra magasságában el is temettük otthon.

MUNKÁCSY Így történt.

JÓKAI Benne voltam a kegyeleti bizottmányban.

MUNKÁCSY Hála magának is, a szép temetésért.

JÓKAI Inkább a temetés előtti napok voltak a megindítóak. Strobl és Fadrusz hatalmas ravatalt emelt a Múcsarnok külső lépcsőzetére. Magas, fekete posztóval bevont katalfalk gúlaszerű építményén nyugodott Nero császár római szarkofágjának hű másolata... Két nap és három éjszaka alatt mintázták ki Strobl és segítő társai; több mint hatvan órán keresztül egyfolytában dolgoztak, szinte szemüket sem lehunyva, csakhogy a kellő időre elkészülhessenek.

MUNKÁCSY Miközben én halálra untam magamat – bocs, a szóviccért, rossz szokásom, hogy a legkomolyabb dolgokat elviccelem, ez még inaskoromban ragadt rám, szóval, halálra utam magamat friss halottként, bent a túl magasra felhelyezett koporsómban.

JÓKAI Beszélgessünk még a felravatalozásról? A virágtengerről a koporsó körül? Netán szívesen hallja, hogy tízezrek zarándokoltak el a hullájához... bocs, ez közönséges volt, szóval magához, a Múcsarnokba? Idézzük fel a temetési szertartás túlzott pompáját is?

MUNKÁCSY Igaza van. Ez ízléstelen volt. De van rá magyarázatom, miért élveztem – avagy untam – a koporsóban fekvést. Nem fogja elhinni...

A lány bejön. Leteszi a tálcát az asztalra, a teát és a két konyakot Jókai elé rakja, aki szórakozottan áttol egyet-egyét Munkácsy elé. A lány előbb megdermed a mozdulatoktól, azután riadtan távozik. Koccintanak. Isznak. Beleszürcsölnek a teába.

MUNKÁCSY Szóval, van rá magyarázatom. Nyilván tudja, hogy koraiifjúságomtól beteg voltam.

JÓKAI Honnan tudhatnám. Magáról csak azt lehet tudni, amit az újságokban írnak, és az újságok csak az utazásairól és a kiállításairól zengedeznek. Na, meg a díjairól. Egyenesen nagydíjairól. És mindben olyan egészséges, mint a makk!

MUNKÁCSY Igaz is, azokból honnan tudhatná. Valamikor, valahol, talán aradi cselengéseim idején, amikor veszett sokat koplaltam és egy Albrecht Ferdinánd nevű szarházi alak segédje voltam, a neve felejthető, de lássa, én emlékszem rá, meglátogatott az a baj, ami egész életemben szorongatott. Szép szál legény voltam, amit szűk marékkal mért nekem a sors, az örömet, megkaptam az ottani, adakozó lányoktól. És megkaptam valamelyiktől ajándékba a szifilisz is. Tudja mi az?

JÓKAI Hallottam róla. Valami ronda dolog, annyit tudok. És ronda mód lehet megkapni.

MUNKÁCSY Magának nincs szifilisz?

JÓKAI Nem, soha. Nincs. Hova gondol!

MUNKÁCSY Érdekes. Mármint, soha nem botlott bele nőkbe, illetve, botlottak bele magába a nők, teperték le, omlottak a karjába, nyögve és felhevülten...

JÓKAI Nem tudok beszámolni ilyesmiről. Félénk fiatalember voltam. Csupán egy nő botlott belém, ahogy maga mondja, vagy botlottam belé, ahogy fogalmazott, Laborfalvi Rózának hívták, és azonnal feleségül is vettem.

MUNKÁCSY Hány éves volt akkor?

JÓKAI Huszonöt.

MUNKÁCSY És előtte? Egy nő se? Ne mondja nekem, szeretve tisztelt mesterem, hogy... de a feleségét azért csak megcsalta később, nem?

JÓKAI Meg kellett volna? Csak úgy, a nagyvilági szokások felől megközelítve a dolgot... ezt kellett volna tennem?

MUNKÁCSY Minden férfi megcsalja a feleségét. Ez amolyan kötelező penzum. Ahogy a feleségek is a férjeket. Ez talán nem annyira kötelező. Inkább lehetőségesség. Nyilván megcsalta. És ő is magát. Nyilván.

JÓKAI Ha már ennyire kíváncsi, megcsaltam. De ő engem, *nyilván*, nem. Illetve... Illetve, még a házasságunk előtt... a megismerkedésünk előtt... volt egy nevelőintézetben tartott lánya, a Lendvai nevű színésztől. Azt hozta a házasságba.

MUNKÁCSY Érdekes gondolat! Ilyet csak írók éreznek, vagy találnak ki. Akkor csalt meg, amikor még nem is ismertem. Ezen majd el kell gondolkodom később.

JÓKAI Kérem, ne gondolkodjék el az én szerelmi életemen, később se főleg, nekem amúgy nagyon kínos erről beszélnem. Különösen, ha azt érzem, hogy ironizál.

MUNKÁCSY Rendben. De nekem folytatnom kell a történetemet, ha nem haragszik, hogy magyarázatot adjak az idióta helyzetre vagy érzetre ott, a koporsóban. A fertőzésemet évekig titkoltam gyámapám előtt, szégyelltem, próbáltam orvosolni magamtól magamat, nyilván sikertelenül. Amikor vallottam neki, és ő orvosi kéz alá vezényelt, valamit javult a helyzet, de később sokáig kétséges volt, nem vakulok-e meg.

JÓKAI Nagy veszteség lett volna... vesztesége a világnak.

MUNKÁCSY Ugyan, hagyja, ezzel elkedvetlenít. Világ, veszteség... Mindketten tudjuk, akármilyen híresek vagyunk is, az életünk nem más, mint tévedések és veszteségek sorozata. Minél híresebbek vagyunk, annál nagyobb tévedés és annál nagyobb veszteség vagyunk.

JÓKAI Ezt még nem gondoltam így át... át így... sehogy. Lehet, hogy most nem is tudom követni.

MUNKÁCSY Majd átgondolja, ha lesz rá ideje. Haladjunk a koporsó felé! Nem vakultam meg, a világot nem érte pótolhatatlan vesz-

teség, Munkácsy Mihály megfestette a maga kis és nagy és még nagyobb képeit. Már-már megfeledeztem a dologról, de a dolog nem feledezett el rólam.

JÓKAI Milyen dologról? Ja, dolgon a betegségét érti!

MUNKÁCSY Mi mást! Érdekes, maga eleve öregebb nálamnál! Közel egy hónapja, mióta nem élek, a távolság csak nő közöttünk, és ha még élne egy ideig, a nagyapám is lehet, de nem ironizálok – oda akarok kilyukadni, hogy maga mennyire egy naiv ember.

JÓKAI Kérem, azért tartózkodjék a minősítgetésemtől! Könnyen sértődős vagyok.

MUNKÁCSY Igaza van, bocsásson meg! Bár, hívatlan vendégként a saját házámban nem kéne legyintgetnie rám! Önnek ezt is elnézem, mert elég nagy művész ahhoz, hogy modortalanságokat engedjen meg magának. Folytatom, ha nem untatja.

JÓKAI Inkább zavarba hoz. Olyan dolgokról beszél...

MUNKÁCSY Én is zavarban vagyok. Ilyenekről az ember nem beszélhet a feleségével, legfeljebb a barátaival, és maga nekem nem a barátom. Bár kártyáztunk már együtt, sőt, a királlyal is közösen fogtunk kezét az Akadémián.

JÓKAI Mit akar ilyen erőszakosan elmondani?

MUNKÁCSY Sok mindent, de ne ijedjen meg, csak egy részét mondom el annak, amit elmondanom kéne. A betegségem egyre erősebbnek mutatta magát bennem. Egyre többet szenvedtem fizikumomban. Fájdalmaim voltak, gyengeségeim, később rosszulleteim.

JÓKAI Kezdem sejteni, hova fog kilyukadni. Szenvedett, közben el kellett játszania a nagy Munkácsyt, akinek a lába előtt hever Európa, Amerika, sőt, a világ is. És maga, természetesen, eljátszotta a nagy művészt.

MUNKÁCSY Ha nem gúnyolódik, így van. Ezen nincs semmi csodálkozni való. Ha az embert csodálják, akkor nem kell, hogy változtasson a kialakult képen. Ez pedig csak egyetlen módon lehetséges, úgy, hogy nem változtat

magán kifelé. Én már csak tudom, ezért is dolgozom mindig modellel. A modellen nincs mit változtatni. Az van, és úgy van, ahogy léteznie kell.

JÓKAI Nem szerepjátás ez? Mégpedig a legotrombább szerepjátás, hiszen a tulajdon közönségét vezeti meg. És persze, a végén maga is elhiszi, hogy önazonos azzal, amit másoknak fölmutat magából.

MUNKÁCSY Úgy van, Jókai, csak egyet ne felejtessen el! Minden művésznek, ha valaki akar lenni, főleg, ha nagy akar lenni, akkor kötelezően el kell játszania valamilyen szerepet. Maga talán nem játszik szerepet?

JÓKAI Bizonyos mértékig igen. De a játsszás foka mindig kérdéses. Nincsenek ehhez alkalmas fokmérőink.

MUNKÁCSY A fok mértéke az, hogy mennyire őszinte magához az ember.

JÓKAI Leckéztetni kíván?

MUNKÁCSY Nem. Csak szóra bírni.

JÓKAI Igen. Persze. Mit kell felmondanom? Én vagyok a nemzet nagy mesemondója. Nemzetem csalogánya prózára hangszerezve. Rajongva olvassák a történeteimet százan és ezeren. Amelyek gyakran nem is az én történeteim. Maga modellekkel dolgozik Munkácsy, helyesbíték, dolgozott, Munkácsy, én fantáziálok és gyűjtöm úton-útfélen a mások számomra felhasználható történeteit. Meg a magaméit. Amit leírok, az már az enyém, akárkié is volt előtte.

MUNKÁCSY Nem baj az, ha lop. Legálább élvezzi a népszerűségét, és nem gyötrik a fájdalmak és a kétségek. Olykor kétségbeesések.

JÓKAI Magát talán gyötrik? Azt mondta az előbb, hogy nincs ideje írással foglalkozni. No lássa! Nekem meg nincs időm a lelkeimmel nyavalynogni. Persze, megtörténik elégszer, de nem annyira túl, hogy ezek lennének az életem középpontjában. Az én betegségem a gyöngö mellkas. Amitől nem lehetek vitélő katona. De beálltam nemzetörnek Rózám kérésére.

MUNKÁCSY Tudok róla. Becsültem is érte. Valami komáromi menlevéllel megúszta.

JÓKAI Róza szerezte a hős Klapkák egyezsége által, maga Haynau írta alá neki.

MUNKÁCSY Utóbbira azért nem lennék ennyire büszke.

JÓKAI Maga persze nem vett részt a harcokban.

MUNKÁCSY Megőrült? Négy éves voltam.

JÓKAI Igaz. Bocsánat.

MUNKÁCSY Nem kell bocsánatot kérnie. Az én harcaim később kezdődtek. Akkor még a gyermekkorom kevés boldog éveit töltöttem Cserépváralján, Reök Antal nagybátyámnál. Két év múlva félárva, újabb két évre rá teljesen árva lettem. Támasz nélkül mentem neki a világnak, hogy most egy roppant palota roppant műtermében beszélgessek egy roppant nagy magyar íróval a harcról, életküzdeményekről, meg miegymásokról.

JÓKAI Az én életemben is voltak hányattatások, de nem feltétlenül ilyenek, szerencsére.

MUNKÁCSY Jó, majd elmondja, de hadd fejezzem be, amibe belefogtam. Emlékszik, hogy Millenniumkor Magyarországra látogattam a nagy képem miatt? Meg hát, hívtak, meghívtak, talán egyébként is.

JÓKAI Persze, hogy emlékszem. Amikor az Akadémián a király...

MUNKÁCSY Erről is később, nagy mesemondó! És emlékszik, hogy egyszerre csillápthatatlan őrjöngésbe fogtam, majd hirtelen eltűntem a magyar planétáról?

JÓKAI Mindenki emlékezett. És mindenki mentegette, a fáradságának és a rossz kedélyállapotának tudták be a távozását.

MUNKÁCSY Fenét! Akkor és ott teljesen szétestem, még jó, hogy senki sem tudta, mitől. Eljött értem a feleségem, a drága kis kövér Cecile a titkárával, és azonnal Baden-Badenbe vittek, gyógykezelésre. A lelket nem lehet Baden-Badenben sem meggyógyítani.

JÓKAI Ezek szerint nem a fáradság... az állandósult rossz kedélyállapot... Tehát, történt valami, valami szörnyű, nyilvánvaló.

MUNKÁCSY Történt. Szörnyű. Nyilvánvaló. Önnek vannak gyermekei, Jókai?

JÓKAI Nincsenek. Csak nevelt lányaim... Hogy jön ez most ide?

MUNKÁCSY Aznap sürgönyt kaptam. A hírtől lettem rosszul, ami abban állt.

JÓKAI Milyen hírtől?

MUNKÁCSY A sürgönyben ugyanis az állt, hogy meghalt a fiam.

JÓKAI De hát, én úgy tudtam, hogy nem voltak gyermekei!

MUNKÁCSY Mindenki úgy tudta, de csak a világ tudta úgy, hogy nem voltak gyerekeim. Cecile kétszer próbálkozott megszülni a tulajdon gyermekünket, de az elsővel öthónaposan elvetélt, a második koraszülött volt és életképtelen, és a szülésbe majdnem belehalt a feleségem is. Nyomorúság a fenenagy ragyogásban. Összerakja?

JÓKAI Szörnyű ez, nehezen felfogható, kérem, engedje meg, hogy ne mondjak erre semmit. Legyen a hallgatásom az együttérzésem. De még nem tudom összerakni, mert az előbb egy fiúról beszélt.

MUNKÁCSY Igen. Egyik szeretőm, Madame Chaplin volt. Ettől a nőtől, a távoli barátom feleségétől volt egy fiam, titkosan született gyermekem, Robert. Tizenkét évesen, lovaglás közben a nyakát szegte. Épp a Millenáris idején. Magyarország ünnepel, az ország magát meg engem ünnepli, Liszt már halott akkor, őt nem tudják ünnepelni, és én már nemcsak azt tudom, hogy gyógyíthatatlan betegségem viszsztatért leszámolni velem, hanem azt is, hogy hamarosan meg fogok örülni, mert a halál előtt még elkövetkezik ez is, folyton Maupassant jár akkoriban a fejemben, aki ettől a betegségtől megőrülve halt meg, és mégis forgok körbe-körbe, mint egy Munkácsy-cilinderbe bújtatott majom, és akkor jött a hír, és akkor elindult végleg az agyam a semmi felé a hírtől. Baden-Baden, eltiltanak a festéstől, mint izgalomforrástól, újabb dühroham, és a végállomás Endenich, örültek háza. Még egy utolsó levél Cecile-nek, „*Je t'embrasse, Miska*”, azután már csak három év, hogy ideérjünk, a mába. Ja, és

közben azért meg is kellett halnom egy hónappal ezelőtt.

JÓKAI Mit mondjak? Zavarban vagyok. Úgy, hirtelen nagyon rám szakadt az élete... a sorsa... maga...

MUNKÁCSY Ne legyen zavarban! Vagy nem ezért ez a látogatás, hogy valamit találjon itt belőlem? Sajnálom, hogy nem csak üres műtermet talált. Pihenjünk kicsit! Hány éves is maga, Jókai?

JÓKAI Hetvenöt.

MUNKÁCSY Én nemrég még 56 voltam. De most már mérhetetlenül több. Vegyük úgy tehát, hogy maga a fiatalabb. Tehát, maga rendel. Kérjen még egy-egy teát és még egy-egy konyakot nekünk! Ne feledje, Henri IV, Cognac Grande Champagne.

Jókai bólint. Csenget az aranyecsettel. Szinte azonnal belép a lány, és tálcán hoz két konyakot és két teát. Szótlanul lerakja őket a két fotel elé. Egy-egy konyak, egy-egy tea.

JÓKAI Henri IV, Cognac Grande Champagne?

A lány bólint és kihátrál a szobából. A két férfi nézi egymást, egymás felé emelik a konyakot, és isznak. Hallgatnak. Megint isznak, elfogy a konyak.

MUNKÁCSY Most maga jön, Jókai.

JÓKAI Ezen most épp mit ért?

MUNKÁCSY Eddig én beszéltem, és mondtam el titkokat magamról.

JÓKAI Mondta, pedig nem kértem rá. Erre talán nem kell emlékeztetnem.

MUNKÁCSY Igaz. Mondtam, mert jól esett. Amíg éltem, nem mondhattam el senkinek – legfeljebb, úgy általában. De most magának elmondtam, így konkrétan. Mert maga méltó... méltó...

JÓKAI Társ?

MUNKÁCSY Társ? Nem társ. Megvan a jó szó. Ellenfél... de csak a művészetben.

JÓKAI Én nem lehetek a maga ellenfele. Maga fest, és világhírű, én írok, és legfeljebb otthon vagyok híres a hazánkban. A kettő nagyon nem ugyanaz.

MUNKÁCSY Gondolja? Akkor tényleg nem tartanám ellenfelemnek, ha csak ennyiről lenne szó.

JÓKAI Mit jelent az ellenfél, magánál?

MUNKÁCSY Mit jelent a csak otthon vagyok híres, magánál?

JÓKAI Meghívtak az itteni írók egy irodalmi beszélgetésre. Odamentem a megadott időre. Odaérve mondom, hogy Jókai Mór vagyok. Tájékoztattak, legyen türelemmel, mert ők is várnak, egy magyar írot, monsieur Zsokét várják. De nem jön. Mondom, itt van, én vagyok monsieur Zsoké. Kinevettek. Még a nevemet se tudják itt kimondani. Érti? Még a nevemet se.

MUNKÁCSY Ne aggódjék, ugyanabba a börtönbe vagyunk bezárva, amit úgy hívnak, hogy magyar nyelv. Lehet, hogy világhírű vagyok, de az én nevemet se tudják kimondani. Nem akarom elszórakoztatni azzal, hányféleképpen hívnak, ahogy soha nem hívott hajdan az apám. Néha úgy érzem, nem is én vagyok, aki aranyáron adja el a mázsolmányait, hanem valaki idegen, aki emlékeztet valamennyiben rám. Most maga jön, Jókai.

JÓKAI Hagyjon békén! Én nem akarom a magánéletemmel, a titkaimmal traktálni. Nem szoktam ezekről beszélgetni senkivel. Talán nincsenek is. Ne várjon ilyesmiket tőlem, mert nem akarom.

MUNKÁCSY Nem akarja, mert gyáva. Petőfi halála, vagy akár előbből, a barátságuk megromlása óta, nincs olyan közeli barátja, akinek mindent elmondhat, akivel bármi komolyat, onnan belülről, megoszthat. Ne szégyellje! Valójában minden férfi gyáva. Lássá, a nők – a nők azok bármit gátlástalanul elmondanak egymásnak. Az ágytól az árnyékszélig. A férfiak már az előszobában megtorpannak, és a fogason hagyják a bátorságukat a kalapjukkal együtt. Pedig nekem elmondhat mindent, nem kell az előszobában ácsorognia.

JÓKAI Egyáltalán nem értem, mi történik itt velünk. Egyébként, azt sem tudom eldönteni, most álmodom-e, vagy ébren vagyok. Az álom inkább valószínűsíthe-

tő, hiszen ön halott. Ez faktum. 1900. május 1-je. 9-én nagy pompa mellett eltemettük a Kerepesiben. Most meg itt ül velem szemben, konyakot iszik a teához, mesél a titkairól, és engem is erre ösztökél. Azt hiszem, elmegyek. De el ám! Én ilyen léleksztormingokra nem vagyok képes.

MUNKÁCSY Dehogy megy el! Hiszen maga jött, maga akart valamit tőlem, nem én kerestem meg. Tudni akarom, miért van itt! Hogy miattam nem, annyi bizonyos. Legalábbis biztos vagyok benne.

JÓKAI Túlbecsüli a látogatásomat, annak céljait illetően.

MUNKÁCSY Nem hiszem. Az a baj, nem egyformán szeretjük egymást, Jókai.

JÓKAI Egyáltalán, hogy jön ide a szeretet? Olyan szertelen a gondolkodása, hogy nem mindig győzöm követni.

MUNKÁCSY Írt nekem könyvet? Írt rólam könyvet? Ajánlott nekem könyvet? Legalább dedikált nekem egy könyvet? Egy vacak könyvet az ezernyi irományából – nekem!

JÓKAI Kelllett volna?

MUNKÁCSY Talán. Helyesbíték. Igen. És ne kérdezzen vissza, mert csak pórul jár. Én igenis törődtem magával. A Honfoglalásra odafestettem a szép, mosolygós fejét és vakító kék szemét, közvetlenül az Árpádé mellé.

JÓKAI Kértem én? Megvallom, a Honfoglalással meglepett, és megvallom, kellően hálás is vagyok érte, csakis szemérmes természetemnek köszönhető, hogy nem hálálkodom elég hangosan és hevesen.

MUNKÁCSY Hagyja már ezeket, szeretett mesterem! Elmondom, gondom volt a fejével. Túl szép és túl jámbor a feje. Sehogy sem akart beilleni a marcona honfoglaló vitézek közé. Mert maga, Jókai, nem szeret harcolni. Az igazságot szereti, képviseli is, ahogy tudom, de harcolni nem szeret érte. Ímmel-ámmal volt nemzetőr is, és nem jött rosszul az író megítélésének a bujdosó nemzetőr-figura.

JÓKAI Eddig legalább nem gúnyolódott.

MUNKÁCSY Most sem gúnyolódok. Én lerajzoltam magát gyermekkoromban.

JÓKAI Még ez is. Erről a gyerekkori rajzról honnan is tudhattam volna?

MUNKÁCSY Meséltem magának egyik kártyázásunk közben.

JÓKAI Olyan sokat nem kártyáztunk együtt, és olyan sokat nem mesélhetett. *(Zavartan.)* Igen, rémlik, persze... megvan!

MUNKÁCSY Még ez sem indítja meg?

JÓKAI Még ez sem. Hálás vagyok magának, de semmi több. Nem vállalom, hogy megnyílok ön előtt.

MUNKÁCSY Ez érdekes. Hogy ki milyen rizikót vállal azzal, hogy megnyílik a másíknak?

JÓKAI Nem egészen értem, miről beszél.

MUNKÁCSY Pedig egyszerű képlet. Amit én mondok önnek, azt elmondhatja bárkinek, legfeljebb nem hiszik el. Hogyan is találkozhatott volna egy halottal. Amit ön mond nekem, azt én senkinek sem mondhatom el, mert a halottak nem beszélgetnek, még egymással sem. Annak tehát, amit nekem mond, végképp nem marad nyoma. Gyónhat, Jókai, gondolom, van mit meggyónnia magának is. Jobb vagyok ehhez, mint egy gyóntatópap, mert az is kifecsegheti magát részegen.

JÓKAI De nem gyóntatópap. És én nem is akarok gyónni.

MUNKÁCSY induljunk ki a maga kétfrontos forradalmából.

JÓKAI Ember, miket beszél? Milyen kétfrontos forradalomról?

MUNKÁCSY Sok minden eszembe jut. Csinálja a forradalmat, és elkezdi a szerelmet, és csinálja a házasságát. A barátja ellen, az anyja ellen.

MUNKÁCSY Elvett egy idősebb nőt. Azután, nemrégén elvett egy magánál ötvennégy évvel fiatalabb másikat.

JÓKAI Hogy jön ez ide?

MUNKÁCSY Engem érdekel.

JÓKAI Ez lehetséges, ha nem is értem egészen, hova akar kilyukadni.

MUNKÁCSY Évekig él egy nővel, aki hamarabb elhervad, mint maga. Ez a férfi-nő kapcsolatok rákfenéje.

JÓKAI Magának sikerült ezt elkerülnie?

MUNKÁCSY A fenét. Az én feleségem, akit szerelemmel szerettem, elhízott, olyan kis kövér lett az én Cecile-em, mint egy csinos kis malacka.

JÓKAI Beszélhetne több tisztelettel róla.

MUNKÁCSY Nem volt ez tiszteletlen, uram. Így történt.

JÓKAI Ezért csalta?

MUNKÁCSY Nem. A szerelemért csaltam. Hogy meg tudjak maradni mellette. Nem tudja elképzelni, hogy egy férfi két nőt szeressen egyidőben?

JÓKAI Nem. Dehogynem. El tudom képzelni. Maga tényleg kihúzza az aszszonyból a gyereket.

MUNKÁCSY Azt hiszem, ez amolyan szólás volt. Igyekszem elérteni.

JÓKAI Legyen! Volt egy nevelt lányom. A másodikról beszélek. Nem a Rózáéről. Beleszerettünk egymásba. Hallgat? Mesét akar hallani? Elég szórakoztató?

MUNKÁCSY Hallgatom.

JÓKAI Van most már harminc éve is. Ha az ember sokáig öregszik, távolra kerülnek tőle az élete történései. Észrevétlenül sodródtunk bele

JÓKAI Én nem vettem észre. És azt hiszem, a leányka sem vette észre. És Róza sem vette észre.

MUNKÁCSY És amikor észrevette?

JÓKAI Amikor én észrevettem? Először megrendültem. Azután megijedtem. De az örvény forgatott, húzott magába. Előbb sokat beszélgettem vele, mert igényelte a társaságomat, azután már én nem tudtam megleni az övé nélkül. Ez természetesen feltűnéshez vezetett volna egy idő után. Beteges teremtés volt, Füredre küldtem gyógyítani a szívét. Vagy, hogy zavartalanul találkozhatssam vele.

MUNKÁCSY Füred fölkapott fürdőváros, tudomásom szerint.

JÓKAI Ezt én is tudtam, sokan járnak oda Pestről. Így Arácon vettem neki egy kis házat, éppen azzal az indokkal, hogy ne

zavarja a fürdőzni és esti életre vágyók zajongása a gyógyulót.

MUNKÁCSY Nem is rossz! Ezt akár egy regényben is meg lehetne írni.

JÓKAI Megírtam.

MUNKÁCSY Hogy a nagy ember titokban eljár a kicsi lányhoz Arácsra. Miért is?

JÓKAI Mert békére vágyik. Nyugalomra. Szeretetre. Gyöngédségre. Simogatásra. Érintésre.

MUNKÁCSY Ez utóbbiról beszéljen részletesebben!

JÓKAI Az emberi kapcsolatok leglényege az érintés.

MUNKÁCSY Egyetértek.

JÓKAI Hálás lennék, ha nem szakítana félbe, még az igenlésével sem! Az érintés legszebb formája a simogatás. Arról a simogatásról beszélek, amelyiknek nincs célja, ami csak úgy, ösztönösen megkeletkezik. Hogy feléd nyúlnak, anélkül, hogy kérnéd, anélkül, hogy lenne oka vagy indoka az érintésnek. Az érintésért magáért. Ez a legintimebb pillanata két ember kapcsolatának. Az érintés. A simogatás, csak úgy. Úgy, ahogy a feleségek egy idő után már nem tudnak simogatni. Ők azok, akik tiszteletben tartják a magányunkat, a feleségeink. Merthogy, egy idő után ők is magányosak mellettünk. Nem csaltam a feleségemet, mielőtt ítélnék fölöttem, bár erre sem joga, sem felhatalmazása nincsen. Sokszor arra gondoltam, hogy a feleségem, vagy a házasságom megőrzése, megvédése miatt engedek egy másik szerelemnek.

MUNKÁCSY Az érintésért, amit már nem kapott meg a feleségétől? Nincs, válasz... Az érintésért!

JÓKAI Mit bámul ilyen gunyogva rám? A szerelem ilyen, érthetetlen, többet állítok, értelmetlen rosszulléte az ép észnek. Nem sokáig fenntartható állapot. Magasrendű égis. Nincs olyan anyag, amelyik sokáig bírja a folyamatos lángolást. Minden elég menthetetlenül.

JÓKAI Nekem Arács volt a béke szigete. Akkortájt. Talán azóta is.

MUNKÁCSY Azt mondta, megírta.

JÓKAI Megírtam.

MUNKÁCSY Olvastam a műveit, de nem emlékszem ilyesmire. Hogy Arács, találkahely, meg ilyesmik.

JÓKAI Mert maga az összes romantikájával is egy sültrealista asztalosinas maradt, Munkácsy, ha életről van szó. A szerelem pedig maga az idealizmus. A legfoghatatlanabb transzcendencia. Maga az értelmetlen létezés, ami magasan a létezés fölött van, a fölött a létezés fölött, amelyet nagyon racionálisan, de használjuk inkább a magára vonatkoztatható szót, *realista* módon és eszközökkel rendezünk el magunknak. Az élıhetőség miatt. A szerelem nem élıhetőség. Állapot, amely azért emel fel, hogy végül majd tönkre tegyen bennünket.

MUNKÁCSY Írói hablaty, ezt szíveskedjek a közönségével megzabáltatni. Vígán élte az állítólagos élıhetetlenséget, és közben szerette Laborfalvi Rózát is, a tisztelt feleségét, a szép és szigorú színésznőt. Aki azonban az idők során könnyörtelenül megöregedett.

JÓKAI Szerettem. Én is vele öregedtem, könnyörtelenül.

MUNKÁCSY Azért, ne játsszuk el egymás előtt a szenvedő férjet! A végén még komolyan meghatódom! Ha jól veszem ki a szávaiból, nyilván nem volt lelkifurdalása sem.

JÓKAI A szerelem közben nem. Csak később, amikor már véget ért.

MUNKÁCSY Még ne érjen véget. Miért védte a házasságát annyira? Miért nem tudott megszabadulni a feleségétől?

JÓKAI Mert szerettem.

MUNKÁCSY Elgondolkodtat! Azért szeretett mást, mert szerette a felségét...

JÓKAI Pontosan így van. Hogy meg tudjam tartani iránta is a szerelmemet.

MUNKÁCSY De akkor már nem szeretted.

JÓKAI De valamikor szerettem.

MUNKÁCSY Na, most beszéljünk komolyan. Maga híres művész. Én is híres művész vagyok. És kik csináltak nagy művészeket belőlünk? Alighanem a feleségeink.

JÓKAI Ez talán túlzás. Vagy túlzott leegyszerűsítés. Vagy mind a kettő egyszerre.

MUNKÁCSY Konkretizáljunk! Úgy hírlík, magának penzuma volt az írásban, amit a Róza határozott meg. Ha azt teljesítette, akkor kapott enni, akkor kapott szerelmet. Akkor kapott bármit is, amikor, és ha, kiérdemelte a teljesítményével. Csakis így lehet, hogy könyvespolcok roskadnak a könyvtárakban a különböző könyvei alatt.

JÓKAI Az emberek sok mindent beszélnek. Többnyire, rosszindulatból, és hülyeségeket.

MUNKÁCSY Én nem fogok kertelni magának. Ha Cecile nincs, az én kis kövér feleségem, lehet, hogy nem lesz belőlem soha az a Munkácsy Mihály, aki most vagyok... azaz, eddig itt voltam. A művész mellé kell egy erős nő, aki nemcsak kordában tartja, de hajszolja is, mint az igáslovat.

JÓKAI Ha így volt, se vettem észre. Velem együtt hordta szüreti puttonyban föl a Svábhegyre a követ, hogy megépíthessük a villánkat. A két kezünk munkájával, az arcunk verejtékével. Ahogy a biblia mondja. Dolgoztunk, mintha önmagunk cselédjei lettünk volna. Gondoskodott arról, hogy csöndem és nyugalmam legyen az alkotáshoz, ne zavarjanak, és ügyelt arra, hogy ő se zavarjon a közös gondokkal, amikor írok, az otthoni dolgokra gondolok. Szent asszony volt ő, akármit is híresztelnek róla. Egyébként is, állandóan teli voltam adóságokkal, amelyekről ő nem tudhatott. Ezek voltak az én igazi, lelketlen hajcsárain! A munka és a pénz!

MUNKÁCSY Az én Cecile-m nem hordott követ a palotánkhoz, ahogy én sem. Egyszerűbb utat választottunk: fogtuk és megvettük. Nem cipekedett, de értett a pénzcsinálásához, és ez legalább akkora munka, mintha követ hordott volna a puttonyában. Végso-
ron, ha nem ragadunk le a kőhordásnál vagy a pénzcsinálásnál, és általában nézzük a dolgokat, egy a mi sorsunk, Jókai. Betegre dolgoztuk magunkat, mert ott állt mindkettőnk mögött osto-
rával és szerelmével a nő. Cherchez la femme!

JÓKAI Lehet. Az is lehet igaz, hogy én éppenséggel másképpen voltam, mint maga... volt. Dolgoztam biztatás vagy kényszerítés nélkül is. Nemcsak szeretek írni, én nem tudok nem írni. Kényszeres vagyok, néha hajlok erre a gondolatra.

MUNKÁCSY Mindketten azok vagyunk. Megszállottak. Megszállottság nélkül nem lehet művésszé válni, és főleg azután, megtartani magunkat művészeknek. És ez a keményebb dió! Hogy aztán ehhez még kapunk egy ostort is, a végén egy nővel, mint csattanóval, az már a sors keze. Mi nyögünk, miközben a világ csodál bennünket. A pénz meg ömlik, egy idő után már nem is számolja, és nem is tartja annyira érdekesnek, mint akkor, amikor még nem ömlött.

JÓKAI Na, azért ebben például nagyon különbözik a mi sorsunk. Maga palota, nekem egy szerény villa a Svábhegyen. Magának colpachi és párizsi műhelyrezidencia, nekem egyszerű villanyaraló Füreden. Pompa, nagyvilági élet – szemben ezzel egy ... egy provinciálisan kicsi lét, ahonnan nincs kilépés a világ felé. Ez vagyok én.

MUNKÁCSY Na, most ne folytassa azazal, hogy nekem világhír, magának meg otthoni babérkoszorúk és némi európai ismertség! Erre külön megkérem!

JÓKAI Miért is ne! Maga szerint igazságos ez?

MUNKÁCSY Nem érdekel ez az igazság. Vagy az a nemigazság. Az érdekel, hogy megírta-e?

JÓKAI Mit írtam meg? Már mondtam, hogy nem szoktam morális kérdésekről konkrétan fogalmazni az írásaimban.

MUNKÁCSY A leánykát a kis házikóban, a világ elől elzárva. Vagy inkább elzártan, ami nem ugyanaz. Azt megírta-e?

JÓKAI Őt. Megírtam, persze. Olvasta maga a műveimet?

MUNKÁCSY Nem volt túl sok időm olvasgatni életemben.

JÓKAI Persze. Munka a hírnévért. Munka a pénzért.

MUNKÁCSY Ja, pénz. Hírnév és pénz. Pénz, avagy hírnév. A kettő, ha nem is szereti hallani, súlyosan összefügg.

JÓKAI Nem szeretem. Számomra ez a két dolog élesen elkülönül egymástól.

MUNKÁCSY A mi szakmánkban viszont elválaszthatatlanok egymástól. Tudja, mi kell az elismertséghez?

JÓKAI Még nem gondolkodtam el ezen. De most maga, hála istennek, elmondja.

MUNKÁCSY De el ám! Négy dolog kell az elismeréshez, akár egyenesen a világhírhez. Csupán négy. Vagy legalább négy. Ezek együttes jelenléte adja ki a nagy művészt. Érdeklí egyáltalán?

JÓKAI Persze, hogy érdekel. Legalább, így hetven és a halál között, tudjam meg, hol rontottam el, miért tértem rá a nemzeti író szerény kényszerpályájára. Halljuk a négy mágius sikerkurbli.

MUNKÁCSY Az első az elismertség. Olyan műveket kell alkotni, amelyeket szeret a közönség. Ha nem szereti, meg kell szeretetni vele. Az olyan alkotások, amelyek iránt a közönség nem érdeklődik, értelemszerűen nem tudnak művészi hatást kifejteni. Eddig stimmel a maga írói világában is.

JÓKAI Közönség nélkül nincs irodalom. De ez nem jelenti egyben azt is, hogy az olvasók kedvét kellene keresnem, az ízlését kell kiszolgálnom, amikor írok.

MUNKÁCSY Pedig azt jelenti, drága mesterem. Bevalljuk, nem valljuk be, azt jelenti. Közönség nélkül nincs művészet, csak művek vannak. A művek pedig önmagukban nem képviselnek értéket. Egy mű önmagában semmi.

JÓKAI Jól értem, hogy azt állítja, hogy a művek önmagukban nem léteznek? Hogy nem képviselnek semmit?

MUNKÁCSY Ezt állítom. Rajongjanak a műveimért, és szeressenek engem! Ezzel sincsenek magának gondjai.

JÓKAI Valóban. Minden könyvemnek, cikkemnek, írásomnak megszámlál-

hatatlan olvasója van. Azt hiszem, ez a legtöbb, amire egy művészember vágyik, amit elérhet.

MUNKÁCSY Elégedettnek látszik, pedig még csak az első, úgymond közös, lépcsőnél tartunk.

JÓKAI Kíváncsi vagyok, mi a másik három.

MUNKÁCSY A második ezeknek az embereknek, úgymond, látogatóknak, az értékélete. Ez nem kell feltétlenül egybeesik a rajongással vagy szeretettel. Ha egybeesik, haladhat tovább a hírnév felé. A befogadóknak csak kisebbik része az, aki elfogulatlanul vagy szándéktalanul rajong és szeret. A közönség, mint olyan, szétszalazva, már bonyolultabb dolog. Ennek a lényege a kifürkészhetetlenségben ragadható meg.

JÓKAI Azt hiszem, tudom követni. Egyszerűbben megfogalmazva, az olvasó olvas.

MUNKÁCSY A rajongó rajong. Azt kell elérni, hogy a nem rajongók is megbecsüljék, és visszaigazolják a létezését és a létezéshez való jogát – a művészetben.

JÓKAI Ez megint egybeesik a két szakmában. Vigyázzon, Munkácsy, már csak két érve maradt, hogy ráébresszen, miért maga maga, és én miért csak én vagyok.

MUNKÁCSY Nos, a harmadik lépcsőnél válik el az utunk. Maga megírja a könyveit, odaadja egy kiadónak, onnantól kezdve nem történik más, mint hogy kinyomtatják, az olvasók a kezükbe veszik, maga kap valami pénzecskét a könyve után.

JÓKAI Mi lehet, amiről nem tudok? Persze, a szakma! A szakmai respekt. Egy idő után a szakma is megtörik, és elismeri, hogy az ember jobbat ír a másiknál. És aki jobbat ír, az lesz természetesen a híres.

MUNKÁCSY A legfontosabb kérdés, maga jobbat ír-e, mint a kortársai.

JÓKAI Természetesen jobbat.

MUNKÁCSY Honnan tudja?

JÓKAI Ezt bizonyíthatják visszhangként a díjak, elismerések, a legmagasabb művészeti és társadalmi gréniumokba beválasztás és részvétel, nem részletezem, az ilyen

tagság, az olyan tagság, a köszöntők és megemlékező ülések...

MUNKÁCSY Valóban. A pazar ingyenes állami temetést kifejejtette. De az még várat magára önnél. Bár olyan sokat már nem kell várnia.

JÓKAI Tud valamit?

MUNKÁCSY Tudni, tudok. Majd elmondom később. Erre a maga által megindokolt dicsfényre vet csúnya árnyat a csúnya pénz, mint elengedhetetlen fokmérője a művészetnek.

JÓKAI Ebbe a zsákutcába nem csalogat be, Munkácsy! Soha nem érdekelt a pénz! Legfeljebb annyira, hogy megéljek, és jó körülményeket teremtsék magamnak az íráshoz. A pénz nem értékmérő az esetemben, hanem a szükséges rossz, és az, amihez szükség esetén hozzá lehet jutni.

MUNKÁCSY Mondtam, hogy itt szétválnak a két szakma. A maga értékét az előző három paraméter képezi meg. Ismertség, elismertség, szakmai konszenzus. Slussz. Ha megengedi, elmondom, hogy ezért nem igazán gazdag ember maga, csak jómódú, a százszámra írt regényei és egyéb írásai ellenére. Jómódú. Az írók csak jómódúak szoktak lenni, már amikor megy velük a szekér. Legfeljebb akkor, ha.

JÓKAI Ez lenne a maga híres negyedik paramétere?

MUNKÁCSY Nem mondtam, hogy híres, de így van. Ez az, ami valójában emel, vagy letaszít a mélybe. A negyedik a pénzben kifejezett érték, ami, noha műkereskedelmi szempontnak tűnik, azoknak is egyfajta zsinórmérték, akik maguk soha nem kereskednek.

JÓKAI Ez ostobaság. Ami drága, az egyben érték is? Ez hihetetlenül bornírt megállapítás. A művészet, a mű értékét nem lehet pénzben mérni.

MUNKÁCSY Dehogynem lehet. Nem figyelt jól rám. Ha az első három megvan, még csak jelentős művész, aki értéket hoz létre. De a kereskedelmi szempont jelentősen meghatározza, ha nem egyedül az határozza meg, mit ér maga pénzben mérve. Ha a képére azt mondják, milliókat ér, és ebben egyetértnek a

műkereskedők, és érdekük, hogy egyetértsenek, hiszen a képeivel kereskednek, akkor maga pillanatok alatt a magasba szökken.

JÓKAI Ezt még így sem fogadhatom el. Az írást szent dolognak tartom. Azért írok, mert ez a hivatásom, és akkor is írnom kell, ha árva pengőt nem kapok az írásomért. Az írónak felelőssége van azok iránt, akik várják és követik az írásait, felelőssége egy közösség felé, egy nép felé, egy nemzet felé.

MUNKÁCSY Nagy szavak. A könyveknek szabott ára van az olvasó és maga felé, és a rangja csakis az első három felsorolt feltételtől függ. Nézze, feltehetőleg én vagyok jelenleg a világ legdrágább festője. Gondolja, nem festenek legalább ennyire jól több százan, akár több ezren is?

JÓKAI Így gondolom.

MUNKÁCSY Ha így, rosszul gondolja! Az én értékemet ebben a pillanatban is az áram szabja meg. Mert mindenkinek jó, hogy én világhírű vagyok. Csillagászati árakat csak úgy kérhetnek a műveimért, hogy csillagászati árakban szabják meg az értékemet.

JÓKAI Nem gondolja, hogy van ebben valami undorító és közönséges? Én akár éveket is eltökölhetek egy regény fölött. Előre kiszámíthatóan kapok valamennyi pénzt kiadáskor. Valamivel többet, mint mások, mert én híres vagyok. De attól még messze vannak a csillagok...

MUNKÁCSY Híres, mert megcsinálta magát. Hangsúlyozom, saját magát. A kiadónak fontos, hogy sok könyvet adjanak el magától, csakis akkor keresnek bőséggel rajta. Magán. Megcsinálta magamagát. De maga nincs megcsinálva. Magát nem csinálta meg senki. Engem pedig megcsináltak. Gazdag, és gyakran rossz ízlésű emberek tolonganak a munkáim megvásárlásáért. Most már divat, társadalmi rang, hogy ott legyenek a falon, a befolyásos és gazdag emberek falán. És ezért bármennyit képesek áldozni. Mennél többet, annál magasabban lesznek az áraim. Annál magasabb lesz az én ázióm. Annál híresebb lesznek tehát magam is. Mert minél drágábban kel el egy művem, annál inkább gazdagszik a műkereskedő.

JÓKAI Velem valóban nem keskednek. Fölmerül itt egy kérdés, Munkácsy. Azt gondolom, elég súlyos erkölcsi kérdés. Én megalkotom a regényemet, dédelgetem, babusgatom, felnevelem magamban, mint a tulajdon gyermekemet, és neki az a sorsa, hogy megjelenjék, tehát elvállják tőlem. Életet kap azzal, hogy kiadják. És – akár számomra is láthatóan – ott van az emberek otthonában, a polcain, kinyitva az éjjeli szekrényein, benne van az életükben. De mit tud, mi történik a maga alkotásaival? Legtöbbjükről nyilván semmit. Maga örökre elvállik tőlük.

MUNKÁCSY Semmit. Ez egyszerű képletként működik nálam. Meg lehet szokni.

JÓKAI Milyen szülő maga? És ha a gazdag ember, aki megveszi, széttépi, vagy céltáblának használja a vásznát? Ami még rosszabb, nem kárt tesz benne, hanem belefest például. Kijavítja a maga vélt vagy valós hibáit. Az is eszembe juthat, fölé fest – vagy festet – egy dilettáns mázsolmányt, hordozóanyagnak tekintvén a maga alkotásának a vásznát, amelyen attól kezdve nem inas ásít vagy Krisztus feszeng a kereszten, rózsét hord az asszony vagy kesereg a betyár a siralomházban, hanem gombolyaggal játszadozó cicák lesznek láthatóak a képen.

MUNKÁCSY Megeshet ilyesmi is. Túl-ságosan nem érdekel! A műhöz addig van közünk, amíg létrehozzuk. Mindegyiket külön hozzuk létre, de az elengedés, a róluk megfelelőzés közös érzés és érzéketlenség kell legyen.

JÓKAI Megbolondulnék, ha egyszer eltűnnék a szemem elől valamelyik regényem. Ha nem követhetném végig a sorsát az első betű leírásától a könyv kikerüléséig a boltokba, a boltokból.

MUNKÁCSY Ne legyen érzélgős! Mondom, meg lehet szokni.

JÓKAI Nem lehet megszokni. Nekem nem. Ahogy azzal sem tudok mit kezdeni, hogy mindent meg lehet venni pénzért. Lehet, hogy a világban igen, de a művészetben nem.

MUNKÁCSY Pedig mindent meg lehet venni pénzért, uram. Ahogy a művet, úgy a művészt is. De ha már ilyen vehemenciával védi a művészet szűziességét, hadd mondjam meg, hogy egyetlen pontja van a művészetnek, egy problémája, amelyet nem lehet pénzzel megoldani.

JÓKAI Mi lenne az?

MUNKÁCSY A nép lelke. A nemzet szíve.

JÓKAI *(elkacagja magát.)* A nép lelke! A nemzet szíve! Ez a maga szájából, ha meg nem sértem vele, elég különösen, mondhatni, hamisan hangzik. Ugyan, mi köze lehet magának a nép lelkéhez vagy a nemzet szívéhez? Az emlegetett Lisztéből is furán hangzott volna az ilyesmi, de ő, szerencsére, nem mondott ilyeneket.

MUNKÁCSY Mert neki a végén nem voltak már fogai.

JÓKAI Kérem, ne ízetlenkedjék ilyen fontos témában, és ilyen fontos ember fogazatával kapcsolatban!

MUNKÁCSY Hagyja! Ezek külsőségek. Ahogy én is csak külsősége vagyok annak a konglomerátumnak, amit magyar nemzetnek hívnak. Látogatója vagyok annak a virtuális közösségnek, amelyet hazámnak nevezek. Valójában ezek régóta már csak fogalmak számomra, ha nem is üresedtek ki teljesen. Itt van örökös előnyben szemben velem, Jókai. Azt mondtam az előbb, hogy ellenségem. Kijavítom ellenfélre. Itt ül, egymással szemben, két nagy nemzeti idol, jelkép. Kit választasz, édes hazám, a két nagy férfiú közül?

JÓKAI Maga ironizál szent dolgok fölött. Maga mindent versenynek tekint. Mire föl ez az örökös vágtagzás, Munkácsy? Mit akarhat még? Mi az, ami miatt nem tud megállni, ami arra ösztökéli, hogy mindent akarjon?

MUNKÁCSY Talán a gyermekkorom. Idétlenül hangzik, pedig nem az. Ne felejtse el, annyi idős koromban, amikor magát már nyelvekre tanították, az én nyelvem még belelógott a fűrészpörba Békéscsabán. Jó, mindketten korán elárvultunk, de én korábban.

JÓKAI Még az elárulásban is versenyez velem, szegény ember? Mi elég magának, kérdezem újra?

MUNKÁCSY Semmi sem elég. Együttal elegendem van mindenkől. De, hogy lezárjuk az előző témánkat, maga az, aki a nép lelkében lakik. Egyenesen a szívében, benne a szívében. Én legfeljebb a tudatába kerülök bele olykor-olykor, egy-egy újsághír kapcsán, vagy egy-egy hazalátogatásom okán.

JÓKAI Maga a világ lelkében lakik, miért nem elégzik meg ennyivel?

MUNKÁCSY Mert a világnak nincs lelke, uram. Szíve meg talán nem is volt soha. Csak pénze van. Ha volt is valaha szíve-lelke, mostanra eltömte a pénz.

JÓKAI Most mondjam azt, hogy a nemzetnek meg csak lelke van, és pénze nincs?

MUNKÁCSY Ne mondja, mert ezt tudom. Amondó vagyok, tartunk pihenőt. Igyunk valamit. Apropó! Nem éhes?

JÓKAI Köszönöm, vacsoravendég leszek ma.

MUNKÁCSY Az jó. Vendégnek lenni jó. De vendégséget adni – rohadék egy dolog!

JÓKAI Olvastam róla, hogy nagy házat tartottak fenn a feleségével. Olykor ötszázra rúgott a meghívottak száma. Mert ki ne jött volna el, ha a világhír hívja meg magához. Királyok, hercegek, grófok.

MUNKÁCSY Bravó, Jókai. Látja, nem akarunk, és mégis küzdünk egymással. Maga a világhíremmel nem tud mit kezdeni, én a nemzet nagy írójába botlom bele szüntelen. Maga a gazdagsággal nem tud mit kezdeni, én azaz, hogy ott él, ahol nekem is a hazám van, és normális körülmények között nekem is ott kelene élnem. Franciaországban éltem, Németországban haltam, hullaként tértem haza végleg. Megígérem, hogy elolvasom a regényeit, uram.

JÓKAI Elolvassa? Ne röhögtesen, Munkácsy! Mikor olvassa el?

MUNKÁCSY Nekünk, halottaknak, azért valamivel több időnk van az olvasásra, mint maguknak, élőknek. Na, mi lesz a konyakkal?

JÓKAI Bocsássa meg, én nem szoktam napközben ennyi konyakot beszopni...

MUNKÁCSY Most szok! Rázza meg azt az aranyecsetet!

Jókai megadóan bólint. Megrázza az aranyecsetet. A lány bejön, tálcáján a teákkal és konyakkal, szóltanul kétfelé pakolja őket. Az elhasznált poharakat nem viszi ki. Visszahátrál, tekintetét le nem veszi Jókairól. Szürcsölgetnek.)

JÓKAI Bocsánat... elfelejtettem a konyak nevét, azért nem kérdeztem meg, hogy jót hozott-e.

MUNKÁCSY *(szaglászni kezdi a konyakot, azután csalódottan legyint.)* Elfelejtettem, hogy már nincs szaglásom. De nyilván nem hozott mást, ha eddig azt kértük.

JÓKAI Kértem. Mondjuk, én kértem, és harmadszorra is én kértem. Feltételezem, hogy a lány magát nem látja. Ahogy nem látja, úgy nem is hallhatja, amit mond.

MUNKÁCSY Ráhibáztott. Ha lát, vagy meghall, azonnal a nyakamba ugrik, és csak azután kezd el gondolkodni, hogy tulajdonképpen én már nem is élek.

JÓKAI Mi után? A szeretője volt talán a lány?

MUNKÁCSY Az után. És meglehet, hogy az volt, nincs jelentősége. Nem tartom az ilyesmiket számon. Érdekes, hirtelen milyen kíváncsi lett! Csak érdekl a téma! Na, ha már ilyen bizalmasan rákérdezett a nemi életemre, válaszoljon, az ég szerelmére kérem, megírta-e!

JÓKAI Mit?

MUNKÁCSY Nem mit. Kit! A nevelt lányát!

JÓKAI Egy kicsit bizonytalan vagyok abban, kell-e nekünk egymás előtt kitergetnünk a szennyesünket. Az előbb már magasabb rendű témákról beszélgettünk, s bár nem volt minden pontján kedvemre a beszélgetés, legalább fellélegeztem, hogy a szintünkön vagyunk. Művészet, befogadás, ilyesmi... Olyan ízléstelennek tűnik ez a kutakodás a múltamban most.

MUNKÁCSY Hogy gondolja, hogy két művész, ekkora nagy művész, mint mi, nem

beszélhet egymással nyíltan a magánéletéről? Gondolja, hogy magunk teremtjük meg egyedül a művészetünket, nem a körülöttünk lévők támogatásával vagy ellenállásával?

JÓKAI A titkaink és a bűneink is a műveinkben kell lecsapódjanak. Persze, nagy áttételekkel. Ebben lehet igaza. De a művész élete soha nem tartozik a befogadóra.

MUNKÁCSY Mondja, mi lett volna magával, magából, a Rózája nélkül?

JÓKAI Alighanem hős vagy halott.

MUNKÁCSY Nem a menlevélre gondoltam, hanem a művészetére.

JÓKAI Értettem elsőre is, csak időt akartam nyerni, hogy átgondoljam a választ. Semmi. Senki. A lánglelkű fiatal poéta vagy a szabadságharc közben esett volna el, vagy a teremtett békében veszítette volna el magát. Ilyen szempontból könnyebb volt Petőfinek meghalnia, mint nekem tovább élnem. Róza idősebb volt nálam, talán ennek köszönhetően érettebb is. A szerelem lángolása után figyelme máshogyan fordult felém, és írásra kényszerített, mindenféle női fortélyt bevetett, csak hogy írjak. És példásan ügyelt rá, hogy senki se zavarjon írás közben. A hívatlan látogatókat be nem eresztette... olykor a meghívottjaimat is elhajtotta valamilyen ürüggyel.....

MUNKÁCSY Lássá, lássa...!

JÓKAI Olykor a meghívottjaimat is elhajtotta valamilyen ürüggyel.....

MUNKÁCSY Maga. Maga meg írt egésznap, és este felolvasta neki a lábánál kuporogva az eredményt, ő meg, ha úgy látta jónak, más irányba állította a történeteit.

JÓKAI Annyira azért nem, de léven jó ízlése és olvasottsága, sőt, dramaturgiai érzéke, sok mindenben a segítségemre tudott lenni. Most mit néz? A maga Cecile-je nem avatkozott bele abba, két eladás közben, a befolyt összegeket inkasszálva, hogy maga mit fest?

MUNKÁCSY Nem, soha.

JÓKAI Éppenséggel láttam én azt a képét, amelyen a feleségével ácsorog, ücsörög,

mit tudom én már, hogy mit csinál a festőállványa előtt, és a kövérke asszonyka...

MUNKÁCSY Bocs, disztingváljunk. Nekem lehet kövér Cecile, magának legfeljebb diszkréten molett.

JÓKAI Excusez moi ! Elragadott az idilli pillanat felidézése, amelyet a mester a vásznán megragadott.

MUNKÁCSY Semmilyen idilli pillanatot nem akartam megragadni. Az ember néha tartozik annyival a felségének is, hogy beemeli az alakját a művészetébe. És mi lehet ihletesebb pillanat annál, amikor a kész – vagy készülő – alkotást együtt szemlélik. Ha jól sejtem, Cecile valójában füttyült a képeimre. Sokkal fontosabb volt számára a dolgaim eladhatósága. Hogy mi haszon teremődik meg bennük.

JÓKAI Ezért csinált magából szalonfestőt, ezért gyártotta le a rengeteg gazdag ember-portróját...

MUNKÁCSY Nem várom meg, züllött és gátlástalan ember, hogy kimondja, kimondom maga helyett én – ezért festettem meg a Krisztus-trilógiát is, mi?! Nem ezt akarata mondani?

JÓKAI Mondhattam volna ezt is, de ha már maga a számba adta, miért ne kérdezhetném meg én is, Cecille sugallatára, né tán akaratának engedelmességgel festette meg a világhírnevét betetőző Krisztus-trilógiát? Mert a vallásos tárgyú képeknek éppen mostanában reneszánszuk van? Kelendőek és zabálja őket a nagyvilág.

MUNKÁCSY Úgy hírlík, nem kapott vacsorát, ha nem szállította le a napi penzumot Róza asszonyságnak.

JÓKAI Hogy jön ez ide? Már rég nem itt tartunk. Ebből csak annyi igaz vagy lényeges, hogy színésznőként tisztában volt a jelenlét fontosságával.

MUNKÁCSY Emlékszik, mit mondtam az előbb a jelenlétemről Magyarországon?

JÓKAI Bár vonhatók párhuzamok, nem ugyanaz a kettő. Úgy vélte, ahhoz, hogy ne csak jelentős, de fontos író is váljék belőlem, folyamatosan dolgoznom kell, ontani, árasztani az írásokat, elsősorban a regényeket.

Meghát, a pénz is kellett. Volt idő, a szabadságharc után, amikor egyedül az ő keresetéből éltünk. Kár, hogy Petőfi ezt már nem érthette meg. Nem utálta volna annyira. Belátta volna, hogy derék asszony... hiába, hogy színésznő, és van balról a Lendvai színésztől egy leánygyermek, nevelőintézetben.

MUNKÁCSY És mi van akkor, ha Petőfi utálta? Ebből a szempontból ki az a Petőfi? A barátok kivétel nélkül féltékenyek a másik feleségére.

JÓKAI Igaz. Talán a forradalmi idők magyarazzák.

MUNKÁCSY Nem, ne mentse a barátját. A nagy emberek, Petőfi nagy ember volt, közvetlen közelről többnyire rútak és elviselhetetlenek. Nem attól nagy emberek, hanem azért elviselhetetlenek, mert nagy emberek. Belezavarodom. Hallottam, hogy a maga Petőfije izgága, elviselhetetlen, pökhendi és öntelt alak volt.

JÓKAI Kérem, nem hagyom Petőfit a jelenlétemben ócsárolni!

MUNKÁCSY És ha ócsárolom? Kihív párbajra?

JÓKAI Természetesen.

MUNKÁCSY Párbajozott már életében egyáltalán?

JÓKAI Naná! Kétszer is.

MUNKÁCSY Végkimenetel?

JÓKAI Túléltem mindkettőt, természetesen, ha itt vagyok. Ha már ennyit turkált a magánéletemben, én is hadd kérdezzek rá arra, hogy került ennek a Cecile-nek a közelébe? Mit szeretett magán? Egy legfeljebb csinos középszer. Akkor még nem volt festőfejedelem se. Csak szerencséjét próbálgató fiatal festegető.

MUNKÁCSY Ahogy maga nem írogatott, úgy én se festegettem. Nagyon megengedő a nyelve a szájában, ha nem magáról van szó. Hát úgy kerültem a közelébe, hogy alám fordult.

JÓKAI Maga alá fordult? Ezt hogy érti?

MUNKÁCSY Igen-igen, úgy, ahogy gondolja. Azután még sokszor.

JÓKAI Hogy érti azt, hogy sokszor?

MUNKÁCSY Ahogy mondom. Sokszor, mert a feleségem lett azután, hogy szeretett férje, az én barátom, elhalálozott. Az talán még a maga puritán fantáziájába is belefér, hogy a feleség aláfordul a férjének. Vagy nem?

JÓKAI Az nem fér a fantáziámba, hogy hogyan engedi meg valaki a barátja feleségének, kimondani is nehezemre esik, alá forduljon?

MUNKÁCSY A kétségbeesések és kilátástalanságok időszakában voltam. Egyszer még öngyilkos is akartam lenni. Mindez Colpachban történt, a luxemburgi arisztokrata, párizsi mecénásom, Edouard de Marches báró birtokán. Halálos szándékkal kiugrottam a vendégszoba ablakán, de, mint egy rossz tréfában, ahelyett, hogy a nyakamat szegtem volna, egy szalmaboglya tetején kötöttem ki. Inkább komikus voltam, mint egy drámai hős, a megtalálóim számára. Annyit mégis jövedelmezett a rosszul esett, ez szóvicc volt, ha értené, röhögne is, de látom, nem érti, szóval, a ház asszony gondos ápolása közben egyszer csak, mintegy véletlenül, alám fordult.

JÓKAI Ha jól sejtem, az illető a mentora, egyben a barátja is volt. Meglep, hogy ilyen derűsen mondja el nekem ezt a történetet. Nem érzett valami olyasmit, hogy hálátlan gazember, féreg, senki, szarházi?

MUNKÁCSY Kellott volna? Ugyan, Munkácsy, maga most moralizál, ha nem értem félre. Maga szerint nagyobb bűn ez, mint a fogadott lányával üzekedni egy aracsi tündéri kéjlakban?

JÓKAI Visszaél a korábbi bizalmammal! Igazi szerelem volt a miénk – és már megbántam, hogy a titkaimba beavattam.

MUNKÁCSY Ne bánja! Ön sem bántott meg az előbb engem. Mindösszesen csak annyit akartam, lássa be, nem a műveink a megtartóink, nem a megszállottságunk, a hitünk vagy az elszántságunk, hanem egy vacak colpachi szénaboglya, egy hónapos aracsi vityiló, vagy egy alánk forduló rajongó szépasszony; akár egy magát halálba köhögő sápadt kamaszlány.

JÓKAI Úgy látszik, a véletleneket is kellő adagolásban toltta maga elé az élet. Szalmaboglyák és bárónék formájában. Munkácsy, maga a szerencse kegyeltje! Mégis folyton dohog, panaszkodik, nyavalyog, sajnáztatja magát, mégis a meghasonlottságáról beszél, mégis a felső tízezer között pöffeszkedés unalmáról. Nem tudom, hányadszor már, nyilván fölöslegesen, de ismét megkérdézem, mi hiányzik magának, Munkácsy?

MUNKÁCSY Akarja tudni? Valóban akarja? Az, hogy elmesélje!

JÓKAI Mi a faszt?

MUNKÁCSY Csak annyira legyen értetlen és közönséges, amennyire valóban az!

JÓKAI Hogy megírtam-e? Hiszen ezt már megbeszéltük.

MUNKÁCSY A fenét. Csak annyit, hogy mindent, ami titok formájában fojtogat bennünket, belepakoljuk a műveinkbe. És abban az illúzióban ringatjuk magunkat, hogy meg is ússzuk.

JÓKAI Tudja mit? Hirtelen támadt végtelen idejében majd olvassa el Az aranyembert. Az egy regényem. Ott találja a kulcsot az ajtóhoz, amin egyfolytában dörömböl.

MUNKÁCSY Nem hallottam róla. Fel-tétlenül el fogom olvasni. Abban?

JÓKAI Abban. Majd fel fog tűnni magának, hogy szerepel benne egy Tímár Mihály nevezetű ember.

MUNKÁCSY Aki, természetesen, maga!

JÓKAI Ez nem fontos. Lehet, hogy én, lehet, hogy más.

MUNKÁCSY Akkor miért mondta most a nevét? Minden regényalakjának a nevét ismeri?

JÓKAI Nem fog kizökkenteni. Ez az ember gazdag lesz, azért is hívják aranyembernek. És egy hideg, márványnőt birtokol feleségként, akibe szerelmes, de aki csak hálából ment hozzá.

MUNKÁCSY Ez tényleg nem maga. A márványnőt nem a Rózájáról mintázta. A színésznők nyilván mind szenvedélyesek és kimeríthetetlenül forróak, mint a babám csókja.

JÓKAI Nem kell mindent lefordítania a maga szálnalmasan sovány fantáziájára. A műbe valóban belepakoljuk magunkat, de csakis nagy áttételek formájában. Ki-ki lehet Tímár Mihály, ki-ki lehet Timea.

MUNKÁCSY Nem félbeszakítva magát, de ki az a Timea? Eddig szó sem volt róla!

JÓKAI Mindegy. Ő a márványnő.

MUNKÁCSY Na, ja. Ez most épp nem érdekel. Térjen a lányra, mert bár az időm végtelen, a türelmem véges. Megjegyzem, azokban a könyvekben, amelyeket olvastam magától, többnyire körülményes és túlságosan részletező.

JÓKAI A maga portréi és paraszti életképei, nem beszélve a modoros szalonbeállításokról, nekem egyenesen giccsesek! Ez az aranyember megcsömörlik az aranyvilágtól, és keres magának egy lakatlan kis szigetet, amit Senki szigetének nevez el később, ahol egy Noémi nevű lány él az anyjával, egyesegyedül.

MUNKÁCSY Az anyjával, vagy egyesegyedül?

JÓKAI Ketten, egyesegyedül, ami azt jelenti, hogy egyedül ők ketten.

MUNKÁCSY Fából vaskarika, továbbra se értem, de mindegy is. Amúgy a képlet meglehetősen gyermeteg. A rossz világ és a jó világ találkozása. Kiindulásként, erős közhely.

JÓKAI Nem, uram, ez éppen-séggel a romantika és a realizmus találkozása. A kor nagy áramlatában van benne a regény, egyenesen az áramlás közepében, gondoljon csak bele, elvágódás az emberek közül, el oda, ahol még nem rontotta el a civilizáció a természetet. Vagy úgy is fogalmazhatok, hogy az ember még harmóniában van a természettel. El a reáliáktól, el a mindennapi élet szürkeségétől, kegyetlenségétől.

MUNKÁCSY Nocsak! Szép eszmék ezek, csak működnek-e még a mára vonatkoz-tathatóan?

JÓKAI Ez jó kérdés, Munkácsy, végre egy jó kérdés, és vissza a művészethez! Észrevette, hogy zárványok vagyunk a magunk hatalmas nagy művészetével a saját pitiáner jelenünkben? Hogy a világ régen nem ott tart,

ahol mi elképzeli, és elképzeli magunkat benne? Például, egyik jellemző hullafoltunk, hogy képes volt belefogni legnagyobb büszkesége, a Krisztus-trilógia megalkotásába. Keresztény mitológiába menekül a magát körülvevő világ elől, így még távolabb kerül attól a tévedéstől, ahová a szalonképei vagy a portréi eljuttaták.

MUNKÁCSY Mi is a bajunk ezekkel?

JÓKAI Az utóbbiak idealizáltak, az előbbieket egyszerűen hamisak.

MUNKÁCSY Közvetlen, de nem túl kedves. Valóban így lenne?

JÓKAI Folytatom, nem fog ki-zökkenteni. Sokat beszélt eddig...

MUNKÁCSY Nem ezért jött ide, hogy én beszéljek?

JÓKAI Eszembe se jutott ilyesmi! Csak bolond ember tervezhet előre találkozást halottal. Mindössze látni akartam, hol élt, hol alkotott, hol trónolt a kor bálványa, nem tagadom, az én bálványom is, akire persze féltékeny voltam, féltékeny egész életében, mert tündökölt és leuralta az egész világművészetet, amire én sohasem lettem volna képes.

MUNKÁCSY Csalódtam magában! Csak egy műterem miatt jött ide? Mint a turisták! Egy írófejedelem beszagol a budoárba. Mondhatom! Tényleg csak ennyi lett volna a szándéka?

JÓKAI Legfeljebb. Vagy még ennyi sem, konkrétan. De most már azt is tudom, hogy miért maradt meg olyannak a művészete, amilyen maradt. Miért nem fejlődött valamerre.

MUNKÁCSY Egyre jobban érdekel. Fejlődnöm kellett volna? Hová? Miért?

JÓKAI Mert innen, ahová eljuttott, nem lehet látni semmit abból, ami az ablakokon túl történik. Párizs a művészvilág szíve. És ez a szív már régen nem azt dobolja, amit maga képvisel a képeivel.

MUNKÁCSY Ha már így, az az irodalom se, amit maga művel.

JÓKAI Na jó, finomítok. Azért, olykor, csak-csak rásandít a korára. És okosan teszi, hogy nem akar mindenestül mo-

dernnek lenni, modernnek mindenestől, mert fél is kipróbálni magát benne, meg félti is a hírnevét tőle. A nagy tablók termérek pénzt és elismerést hoztak magának, utóbbiak fényénél nem láthatta a mind több kétely, ami megfogalmazódott azzal szemben, amit a század végéhez érve csinált. A magasba emelő anyagi paraméterek pedig még inkább eltakarták azt a művészi megtorpanást, amit a három nagy tablóval jelentett be. A vakítás-hoz, így természetes, hozzátartoztak azok az irreálisan vastag összegek is, amelyek Cecile pénztárkönyvében realizálódtak a keresztény mitológiai jeles pillanatainak megfestése után.

MUNKÁCSY A kedvest kegyetlenre változtatom az korábbi megjegyzéseimben. Maga szörnyű dolgokat vág a fejemhez a vélt igazsága fedezékéből. Ismétlem: közvetlen és kegyetlen.

JÓKAI Közvetlen vagyok, igen, és kegyetlen. Vegye észre, az új festők magáról szarnak a Szalonra, a romantikára és a hagyományokra, a formák és színek szabályaira, más náluk a fény és más az árnyék, más a vonalak valósága mint a valóságban látható megjelenések, felbontják az arányokat, vadak, szegények és tépázottak, de új és új utakat, megoldásokat, lehetőségeket keresnek a festészetben.

MUNKÁCSY Mit lelkesedik ennyire! A végén még felrepül az égbe, az új kor új magasságaihoz!

JÓKAI Elárulná, mit keresett a festészetben az utóbbi fél évszázadban? Keresett egyáltalán valamit, vagy ment konokul előre, fölfelé, följebb és még följebb!

MUNKÁCSY Először is, nem festek fél évszázada, mert akkor olyan vén lettem volna közeli halálomkor, mint maga. Másodszor pedig, magamat kerestem, az érvényes, a helyiértékes Munkácsy Mihályt, és meg is találtam. A tehetséget magamban, a tökéletességet a műveimben, az ábrázolás hitelességét – soroljak még? Ilyeneket!

JÓKAI Fölösleges. Kis túlzással, az egyetlen, amit tényleg megtalált a keresései során, az Munkácsy Mihály, és bátran mondom ki, Munkácsy, a zseni. De ebbe a hihetetlen

nagy adományba bele is vezett, rendesen és azonnal.

MUNKÁCSY Maga szerint elpazaroltam a tehetségemet, ahogy mondja, a zsenialitásomat?

JÓKAI Ilyet nem mondtam, sőt, az ellenkezőjét gondolom. Attól nagy és ekkora, mert meglátta, talán belátta, hogy magának kiszabott útja van a művészetben. A zsenik, tehát a magányosak és árvák útja, csak azt csinálhatja, amit ez a belső, vélem feltételezni, mindenben a magától független, őserő diktál. Önnek nem lehetett megújulnia, vagy nem is kellett. Önnek beteljesíteni kellett, amire a zsenije megteremtette.

MUNKÁCSY Jó, vegyen levegőt! Beszéljünk inkább ismét magáról! Legyen, nem fejlődtem művészileg, ahogy maga mondta, csak mentem a zsenim utám, már ha van, mint a kutya, aki előtt egy nagy darab húst húznak el madzagon. Meglehet. De mi van magával? Maga mellett nem ment el a kor? Nem jelentek meg új, modern törekvések, formák, amelyek idézőjelbe tették az időszerűségét? Márpedig, ha idézőjelbe tették az időszerűségét, úgy idézőjelbe került az érvényességét is.

JÓKAI Talán meglepődik, nekem könnyebb ezzel szembenéznem. A magyarországi művészet, beleérte az irodalmat is, félévszázados lemaradással kullog a világművészet mögött. Ha van magyar hagyomány, nos, ez a maga naturáliájában az. Vannak, persze, vannak megújító törekvések, de nem sürgetőek a számomra. Amit várnak tőlem, az nem az újság, vagy a megújítás, hanem a biztonság és kiszámítható minősége. Érthetőbben, a minőség kiszámíthatósága és biztosítása. Százkötetes díszkiadást jelentettek meg az évfordulómra addigi összes műve- met, kell ennél több? Vették is a népek, mint a cukrot. Látta, én még inkább a helyemen vagyok, mint maga! A magyar társadalom nem akar gyors fejlődést, vagy még képtelen rá, és ennek én vagyok az egyik legmegnyugtatóbb bizonyítéka.

MUNKÁCSY Vagy csak fékezője. Pate- tikus akarok lenni: mozdíthatatlan szikla az

áradásban. De hát, az áradás nem fontosabb, mint a konok akadály?

JÓKAI Akár igaza is lehet.

MUNKÁCSY Félek, nem elképzelhetetlen, hogy az előzőben felejtett bennünket, a műveinkkel együtt, vagy éppenséggel miattuk, az új idősámításába fordult század. Megmaradtunk mindketten tizenkilencedik század közepi művészeknek.

JÓKAI Néha engem is foglalkoztatnak ezek a gondolatok. De nem tesznek depresszióssá, és nem ingatnak meg abban a hitemben, hogy a művészi érvényesség nem a modernitás keresésével vagy jelenlétével van összefüggésben, hanem az alkotásban föllelhető minőségi állandóval. Félek, mindketten érvényesek leszünk, kollégám és mesterem, talán minden időben.

MUNKÁCSY Látom, amikor maga is önként besorolódik az elavult művészi törekvések képviselőnek a nem feltétlenül hízelgő körébe. Észlelem, hogy váltott, és megengedőbb a nem kereső-kutató alkotói attitűddel rendelkezőkkel szemben.

JÓKAI Lehetséges! De ezzel el is jutottunk a beszélgetésünk végpontjához. Csengetek az aranyecsettel és megiszunk egy búcsúkonyakot búcsútea nélkül; jöllehet, már említettem talán, napközben nem gyakran iszom erős italokat, nem is bírom őket, lám, máris a fejembe szállt az előző három. Talán ezért is fogalmaztam nyersebben, mint szoktam, vagy illenek. Bocsásson meg érte!

MUNKÁCSY Szánjon rám még egy kis időt! Még valami érdekel engem. Nem más, mint ez a második házassága, amelyet már érintettünk korábban.

JÓKAI Megint a régi nóta! Pletykálkodjunk, két nagy művész, ahogy fogalmazott, megengedheti magának az ilyesmit. Mert az alkotás szempontjából nagyon fontos, hogy mik történnek, fű alatt, velünk. Bár ez nem tartozik az olvasóra.

MUNKÁCSY Most éppenséggel nem erről van szó. Lehet, hogy nagy hibát követett el. Elvett egy magánál fél évszázaddal fiatalabb nőt, ésnél volt, amikor ezt tette? Belebolon-

dult, azért adta a fejét erre az öngyilkosságnak is tűnő lépésre?

JÓKAI Eddig csak kíváncsiskodó kofának tűnt fel számomra, de most már vádlóként lép fel. Tisztelt ügyész úr, az igazságot, csakis az igazságot mondom, amikor kijelentem, hogy Nagy Bellát, született Weisz Bella színésznőt félig szerelemből, félig becsületből vettem feleségül.

MUNKÁCSY Kérem, beszéljen ez utóbbi, meglepő fejleményről.

JÓKAI Bella kisasszony füredi tartózkodásom idején látogatott meg, a pártfogásomat kérve a karrierjéhez. A megnyerő leánnyal óvatlan sétákat tettem a móló közelében lévő promenádon, és ezzel, akaratlanul kompromittáltam őt. A sajtó szellőztetni kezdte a különös séták ügyét, sőt, házasságot is emlegetett, és nekem meg kellett védenem a kisasszony jó hírnevét.

MUNKÁCSY Megejtő lovagiasság. De ezt nem így látták az olvasói, és nem így a családja.

JÓKAI Valóban. A családom gyámság alá akart helyeztetni, hogy elment a józan eszem. Szerelem az én koromban! Hiszen, nekem már a halálommal lehetne csak törődnöm. A fölött tanácskoztak, hogy lehehetne engem erőhatalommal elszakítani a menyasszonyomtól s mint örültet, a bolondok házába csukatni! Engemet! Jókait!

MUNKÁCSY Csillapodjék, ember! Az örökség elvesztésének kockázata miatt támadtak maga ellen?

JÓKAI Bizonyára. Sőt, bizonyosan. Megszakítottak velem minden kapcsolatot. De nem ez volt az egyetlen baj. Tudható volt rólam, hogy világ életemben filozemita voltam. Ezt az olvasóim, derék magyar véreim, elnézték nekem. De hogy egy málamnál ötvennégy évvel fiatalabb, zsidó nőt vettem feleségül, már nem nézték az olvasóim se jó szemmel.

MUNKÁCSY A hölgy eredeti nevéből sejthető volt...

JÓKAI Tudja mi a legérdekesebb, Munkácsy? Hogy gyermekkoromban legjobban az utcán barangoló, nagyszakállú, pajeszos

zsidóktól rettegtem. Talán attól, hogy elvisznek, ha rossz vagyok.

MUNKÁCSY Engem a vasorrú bábával riogattak. Különös és ugyanaz!

JÓKAI Rengeteg atrocitás érte e miatt a házasság miatt a szegény nőt magát is. Sósavval akarták leönteni az arcát, kifütyülték, amikor színpadra lépett. Le is tiltottam minden nyilvános szerepléstől. Szegény nő! Most már csak velem és nekem él, és bár neki nem, révbe ért ismét az életem, megtaláltam a békémet. Nem aggódom, az olvasóim vissza fognak térni hozzám, belátható, hogy egyelőre nincs komoly konkurenciám, talán az egy Mikszáthon kívül – de ő még fiatal, és más irányokban indult el, mint ami én. Van időm, azt érzem, sok is van még hátra talán, és azt sem tartom kizártnak, hogy közelíteni fogok az új törekvések felé. Még nem késő.

MUNKÁCSY Késő, Jókai, ezt rosszul ítéli meg. Késő.

JÓKAI Ezt hogy érti?

MUNKÁCSY Elmondom, de előbb igyunk egy búcsúpohárkát, ha tea valóban nem is fér már bele az idejébe.

JÓKAI Legyen!

Megrázza az aranyecsetet. A lány bejön, de nincs nála a tálca, amelyen eddig az italokat hozta. Ez meglepi mindkettejüket.

JÓKAI Hozzon nekünk két konyakot!

LÁNY Nincs

MUNKÁCSY Mi az, hogy nincs?

JÓKAI Mi az, hogy nics?

LÁNY A nics az, hogy nincs

MUNKÁCSY Nem hiszek a fülemnek. Kérdezze meg, hova lett a konyakom!

JÓKAI Hova lett a konyakom?

LÁNY Kinek a konyakja?

JÓKAI Az ő konyakja

MUNKÁCSY Vigyázzon, Jókai, kiesett a szerepéből

LÁNY Ki az az ő?

JÓKAI Úgy értem, hogy az uráé.

LÁNY Munkácsy úr halott.

JÓKAI A konyakja csak nem halt meg vele együtt? Az előbb még élt.

LÁNY Élt, de elfogyott.
 MUNKÁCSY Ezt már-már élvezem! Itt az új idők új művészete dalol, Jókai, figyeljen jól! Tanuljon az új nemzedéktől!
 JÓKAI Elfogyott?
 LÁNY Mondtam, elfogyott.
 MUNKÁCSY Hazudik a kis cafrika. Még fél üveg volt, amikor elpatkoltam.
 JÓKAI Ki itta meg?
 LÁNY Én. Köze? Én akár meg is ihattam. Sőt, én ittam meg az egészet.

Végigméri az író, és kissé túlriszálva a fenekét, köszönés nélkül kimegy. Jókai elhűl, Mukácsy kacagásba tör ki.

MUNKÁCSY Esküszöm, még színházban sem szórakoztam ilyen jól!

JÓKAI Hallatlan! Én inkább felháborodom ezen. Mi szórakoztatja ilyen nagyon?

MUNKÁCSY Nem tudom. Maga beszélt az új korról, új emberekről. Amelyet és amiket nem értünk. Na látja, ebből sem értettünk most semmit, egyértelmű tehát, hogy modern jelenés volt, az új kor hajnalának lehettünk tanúi.

JÓKAI Csöppet sem mulattat a cinizmusa.

MUNKÁCSY Pedig, most mulassa ki magát, Jókai, mert amit mondani fogok, csöppet sem lesz mulatságos.

JÓKAI Mi jöhet még?

MUNKÁCSY Elég erős hozzá?

JÓKAI Mihez?

MUNKÁCSY Hogy meglássa a jövőjét, amit most még nagyon rosszul ítél meg.

JÓKAI Mi az, maga már nemcsak a múltban vájkál, de elvégzett valami jóstanfolyamot is a jövőbe látáshoz?

MUNKÁCSY Buták maguk, élők. Állandóan az idővel vannak elfoglalva, ezért olyan tartományokat jelölnek ki maguknak, mint múlt, jelen és jövő. Ez a materialista örült, ez a Marx összekötötte az időt és az anyagot, ráadásként hozzácsapta a lelket is a kettőhöz. De azt már képtelen volt végiggondolni a marhája, hogy anyagon kívül is létezhet lélek, és egyáltalán, lé-

teznek anyagon túli, mi több, anyag nélküli létezés. Mi, akik már a test terhét nem hordozzuk, tudjuk, hogy ezek merő kitalációk. Szabadon lépkedünk – persze, nem a lábunkkal – bármely szakában a létezésnek, számunkra nincs előre és nincs hátra sem, ahogy egyhelyben maradás sincs. Mozgás sem létezik. Remélem, érti! Maga megírta a Jövő század regényét...

JÓKAI Ne mondja, hogy olvasta!

MUNKÁCSY Mindegy is, hogy mit olvastam, vagy mit gondol. Megírta, nem? De az egész mindösszesen egy pengeagyú író spekulációja. És bár ellát benne kétezerig, képtelen, hogy arra a pár évre rálásson, ami még hátra van az életéből.

JÓKAI Csak pár év? Szinte napra pontosan az én halálom után, négy év múlva fog elmenni.

MUNKÁCSY Sorsa szerint annyi...

JÓKAI Maga nemcsak halott, de örült is.

MUNKÁCSY Még az utolsó mondatát is meg tudom mondani magának – hogy el ne tévessze. Nagyon egyszerű mondat lesz, de illik egy írói abganhhoz. *Aludni akarok.* Ezt fogja mondani.

JÓKAI Nem is rossz – ágyban, párnák közt.

MUNKÁCSY Ha vigasztalja, nagyobb temetése lesz, mint nekem, és többen kísérik majd az utolsó útjára, mint engemet. Ezért viszont irigylem kicsit. Ágyban, párnák közt. Harctéren is meghalhatna, ha vár még egy évtizedet, mert akkor éppenséggel egy nagy háború kezdődik, de elkapkodja. Kérdezném, gyakran szokott sírni, írófejedelem?

JÓKAI Miért kérdezi?

MUNKÁCSY Ezt tudnom kell a második korrekcióhoz. Fel kell vázoljam a maga Életképeit a huszadik század elején.

JÓKAI Nem jellemző.

MUNKÁCSY Hát akkor, készüljön föl rá, élete hátralévő idejében megtanul sírni.

JÓKAI Egyre rosszabb, amit fe-

MUNKÁCSY Minden rosszban van valami jó. Nem hosszú időt kell átsírnia.

JÓKAI Ez megnyugtató. Azt is látja, miért fogok sírni?

MUNKÁCSY Persze. Azt mondta, mert úgy is gondolja, békességbe jutott a második házasságával. Téved. Keserves évek várnak magára, évek még, de csöppet sem békések. Új családja, akik látszólag oly szeretettel fogadta házassága idején, cudarul fog bánni magával. Megvetik, éheztetik, megalázzák, rongy kis öregemberként, megtűrt teherként fogja tengetni az életét közöttük. Miközben, a nagynyilvánosság számára még mindig a nagy írófejedelem. Sokat fog sírni, Jókai, többet, mint amennyit eddig sírt összesen az életében. Bánni fogja, hogy nem sírta ki magát gyermekkorában!

JÓKAI Elborzasztana, amit mond, ha elhinném. Azt is meg tudja magyarázni, miért nem menekülök el tőlük, ha majd valóban elkövetkezik velem szemben ez a méltánytalanság, miért csak sírok közöttük, mint egy szaros kisgyerek?

MUNKÁCSY Mert nem lesz hova mennie! A családjához nem vezet vissza út. Lezárt ügy. A lányát nem fogja többé viszontlátni. Ő magát titkon meg fogja bámulni az operában, de se szánalom, se szeretet nem képződik meg a szívében a látványára, mindössze annyi jut majd az eszébe, hogy mennyire megöregedett, és öregségében mennyire összement.

JÓKAI És a világ? A század? Az sem fog ismerni felém kegyelmet?

MUNKÁCSY A század? Nem lesz sem ideje, sem türelme törődnie magával. Rá még magánál is rosszabb sors vár. A huszadik század a saját maga ácsolta keresztre feszíti fel magát. Ahogy egykor én, le is fényképeztek, magam feszítettem föl magamat a műtermi keresztre Krisztusként, amikor nem volt modellem az alakhoz. Csakhogy én lejttem onnan.

JÓKAI Nem érdekel a nárcizmus! Hihetően beszél, mi lesz a műveinkkel? A művészetünkkel? Az is el fog rothadni, ahogy a testünk?

MUNKÁCSY A művek azért, így vagy úgy, de megmaradnak. A festmények is, a könyvek is. Nehezen eldönthető, mi lesz az időben a romlásuk oka. Lehet a bitumen, de lehet a tematika elpenészesedése. Időről időre változik majd a megítélésünk. Maga nem lesz már írófejedelem, úgy semmiképpen, ahogy most van, és én sem leszek festőfejedelem, ahogy most elgondolom. Megpróbálnak szétrágni bennünket az új kor lisztkekacai. Amit nem tudnak előrölni belőlünk, az marad meg. De az – megmarad. Meg a hírünk. Magáról színházakat neveznek el, meg utcákat, utcákat rólam is, meg múzeumot Békéscsabán. Nagy dolog, mondhatom. Ha van még türelme rám, elmondom, pitiánerségnek tűnhet, de komoly sérelmem, hogy Szegeden unokaöcsém, Reök Iván által építtetett nagy ház előtti teret, amely 2000-ben majd kultúrpalotává lesz, nem rólam nevezte el valami balfasz herceg, hanem az építész Magyar Edéről, aki egy szerelmi bánat miatt öngyilkossá lesz.

JÓKAI Miféle herceg?

MUNKÁCSY Még csak nem is igazi herceg. Csak a nevében Herczeg. De hát, nem mindegy? Nem lesz már... majd... mindegy! Azonban, hogy egy építéssel magyarkodni... olcsóság, kérem!

JÓKAI Sic transit gloria mundi!

MUNKÁCSY Ahogy mondja! Így múlik el a világ dicsősége! Azért föl a fejjel, Jókai! Vigasztalja, maga nem olyan nyomorultul fog megdöglenni, mint én. Maga nem örül meg. Tudja, ágyban, párnák közt. Bár mindegy is, talán. A fény és hírnév és gazdagság és a rajongások ellenére, végső soron mindketten azok vagyunk, amire a sorsunk predesztinált bennünket: nyomorultak.

JÓKAI (*kifelé indul, visszanéz.*) Jól értetem? Nyomorultakat mondott? Ne erőlködjék tovább, Munkácsy! Azt Victor Hugo már megírta...

▶ KOLOZSI ORSOLYA

Lehet-e nevetésbe csomagolni a tragédiát?

Kovács Dominik, Kovács Viktor: *Lesz majd minden*

A drámaíróként (*Jégtorta, Mintapinty, MILF*) már viszonylag jól ismert egypetéjű ikerpár, Kovács Dominik és Kovács Viktor első, *Lesz majd minden* című regényének fülszövege „szárnyaló képzeletű, sziporkázóan szellemes, mesésen mágikus” könyvet ígér, melyre „Gabriel García Márquez is elismerően kacsintana”. Ezek mindegyike teljesül is, legkevésbé talán a mágikus realizmushoz és a kolumbiai íróelőd szövegeihez való kapcsolódás, hiszen, bár a csodák (például a temetőből rendszeresen visszajáró halottak) jelen vannak, mégsem képesek annyira szerves valóságalként működni, mint Márquez írásaiban. Az olvasás során sokkal gyakrabban juthat eszünkbe az anekdotázó hajlamú Mikszáth, a parasztok tragédiáit plasztikusan megragadó Móricz, de akár Németh László lélektaniséga vagy *A rög gyermekei* című trilógiát jegyző Oravecz Imre párhuzamként.

A szellemesség, a sziporkázás és a képzelőerő azonban tényleg nem hiányzik a regényből, már maga a nyelv, melyen a majdnem ötszáz oldalas történet élénk tárul bizonyíték arra, hogy a szerzőpáros nincs híján a leleménynek és a fantáziának. A Dél-Mezőföldről, Tolna és Fejér megye határáról származó szerzők elmondásuk szerint egy létező nyelvet használtak, de a valós dialektust valószínűleg feldúsították egyéni nyelvi invenciójukkal is. Történetükhöz egy rendkívül gazdag nyelvet választottak, melynek sokféle rétege van, nemcsak a népies szófordulatok és mondatfűzés, a tájszavak (mint amilyen az ölöfene, a filkó, a szakajtórongy, az el-lazsnakol vagy a hétkórság), de a költőiség („A

Balogh Juli szeme úgy fénylett, mint a kőrisbogár”, „Úgy bánt a szívével, mintha egy télire való krumpli lenne, elrakta jó mélyre, a hidegbe”) és a vulgáritás („Az apjuk faszát a tetves parasztjainak!”, „anyátok picsáját”, „rabok faszát” stb.) is helyet kapnak, mint ahogyan a való életben, az élő nyelvben is egymás mellett léteznek ezek a különféle regiszterek.

Nemcsak a nyelvre, hanem a történetalkításra is jellemző a gazdagság, az áradó fantázia. Bár az alapvető történetváz Balogh Simon és családja köre épül, nemcsak ők, hanem az őket körülvevő tér (az események legnagyobb részének helyet adó fikatív falu, Égetthalom) és a múlt legfontosabb szereplői is megjelennek, és történeteikkel burjánzóvá teszik a szöveget, mely elsősorban családregény, de a fejlődésregény, a faluregény, sőt a lélektani regény jegyeit is magán viseli. Középpontjában egyértelműen az apátlan, anyátlan árva, Balogh Simon áll, az ő sorsát követhetjük nyomon fogantatásától kezdve egészen tragédiába fulladó élete végéig. Felesége, Mihalik Zsófi és két gyermekük, Nusi és Gyuri története kerül még a fókuszba, illetve az a fejlődési ív, melyen Simon „meztelen valagú” nincstelen napszámosból a falu egyik leggazdagabb földbirtokosává válik. A felemelkedésben elsősorban csavaros észjárásának és furfangjának van szerepe, de vállalkozókedve, az újra való nyitottsága is hozzájárul ahhoz, hogy képes egyről a kettőre jutni. Ha kell, kölcsönt vesz fel, ha kell, Amerikába megy, mindig egy lépéssel a többiek előtt jár, a bolgárkertészeketől megtanulja a paprikatermesztést, majd

dinnyére vált, és már egészen idős (főleg az akkori viszonyok szerint számít annak), amikor nehezen ugyan, de elsajátítja a gépkezelés fortélyait, hogy ezzel is előbbre vigye a gazdaságát. Persze Balogh Simon, bár szívós, törekvő és leleményes, közel sem tökéletes ember, útja pedig göröngyös: sokszor követ el hibát, és előfordul, hogy szinte eladja a lelkét egy-egy újabb darabka földért.

A négytagú család részletes és fordulatos története mellett a falu lakóinak személyes történetei is át- meg átszövik a regényt. Megismerjük a Baloghot felnevelő testvérpárnak, a Pusztujkáknak, a falu nagygazdájának, Molnárkai Antinak vagy béresüknek, Bene Gábornak a történetét is, de a főhősre fiatalon rontást bocsájtó vénasszony és még sok más szereplő is felbukkan a regényben. Kiemelkedik ezek közül a falu „ősöreganyjának”, nemes Aradi Erzsébet Gizellának a története, mely már az

első fejezetben helyet kap, hiszen Égetthalmó alapításának legendáját, a falu identitásának és mitológiájának legalapvetőbb részét beszéli el. A falut a helyiek szerint ugyanis a nemes asszony gyermekei és azok leszármazottai népesítették be, miután a török idők dúlásai közepette a nő gyermekeivel együtt a berekben húzta meg magát, mígnem a borzalmas idők végeztével visszatérhetett az akkorra már teljesen elnéptelenedett faluba. A különféle szereplők és történeteik mellett pedig a regényt olvasva kikristályosodik az az életszemlélet is, mely szerint a falusiak többsége él: dolgozni látástól vakulásig, mert ha az ember „spórol, törekszik, spórol, törekszik, spórol, törekszik” (ahogy azt a narrátor visszatérően elmondja vagy a szereplők szájába adja), akkor lesz majd minden, ahogy a cím is ígéri.

A paraszti világot és életformát az 1900-as évek elejétől a második világháborúig bemutató regény (melybe a magyar történelem a falut is nagyban érintő történései, mint például az első világháború, a tanácsköztársaság vagy a fehér terror évei is beszivárognak) azonban nem a realista hagyományt követi, mert valamiféle irracionális próbát becsempészni a történetbe. Ennek egyik legfontosabb kísérlete az élők és a holtak világának összemossása, a kikísérésnek nevezett fa-

lubeli ünnep, amikor a halottak minden évben ugyanakkor visszatérnek az élők közé, hogy egy jót vacsorázzanak együtt: „Az égetthalmi ember, megijedvén a meggyfabot fakanáltól, elkeresztelte ezt az évenkénti látogatást a kikísérés ünnepének. Végeredményben úgy zajlik a dolog, hogy a falu öregbírója kinevez egy familiát, oda tér meg a november második csütörtökének estéjén a nemes Aradi Erzsébet Gizella, oda tér meg az egész falu népe, hogy fogadja. Esznek-isznak, beszélgetnek, ha nagyon kívánják, citerázhat is valaki (...) Hajnaltájban aztán elcsendesednek a kikísérők, a nemes Aradi Erzsébet Gizella bevonul az első szobába, eltelik egy óra, kettő is, újra megpihen szép csendesen ott a ravatalon, visszanyugszik a haló porába.” Ugyanilyen irracionális fantáziaelem a főhőst felnevelő aggregények, a Pusztujkák külső megjelenése is, akik nemcsak a „férfirondaság legvégső fokán éltek”, hanem születésüktől fogva egy szemem és egy fogon kellett osztozniuk, és ezt próbálták egymás közt becsülettel és tisztességgel cserélgetni, aszerint, kinek volt éppen nagyobb szüksége rá.

Az anekdoták burjánzó sűrűjében azért Balogh Simon története is szépen halad előre, az egyes szám harmadik személyben megszólaló elbeszélő többnyire az ő szempontjából me-

sél (bár ezt a perspektívát olykor magukhoz ragadhatják más szereplők is rövidebb időre) sorsáról, mely az anyagi felemelkedés ellenére nem kevés tragédiát tartogat. Az életét leleccént kezdő, az anyja hiányát megszenvedő főhős kezdetben az őt nevelő nagybátyjai szigorúsága és szeretetlensége miatt szenved, idővel azonban megismer egyéb kínokat is. Életében a legborzalmasabb sorsfordulatok szinte mindegyikével találkozik: házastársi hűtlenség, más-tól fogant gyermek, maradandó testi károsodás, anyagi veszteség, gyermek halála, alkoholizmus, betegség, erőszak, árulás – egyik sem marad ki a sorból.

És ennek kapcsán merül fel a regény legnagyobb kérdése is: a nagy adag humorral induló regény képes lehet-e arra, hogy kellőképpen árnyalja a tragikus történeteket? Megőrizheti-e komikumát úgy, hogy közben nem bagatellizálja a veszteségeket, a személyes sorscsapásokat? Lehetséges-e egyáltalán tragédiák sorozatát derűsen, nevetetően előadni? Ebből a könyvből nagyon úgy tűnik, hogy nem lehet. A kezdetben jelentős humor egyre halványul, majd mintha a történet végére teljesen kivészne a kötetből. Ahogy halad előre a történet, úgy hátrál ki az elbeszélő egyre jobban a nyelvi és cselekménybe rejtett tréfák mögül, mintha érzékelné azt, hogy Balogh Simon életének fő történéseit ez az anekdotázós humor már nem fogja elbírní. Hogyan is lehetne komikussá tenni egy lány öngyilkosságát vagy egy feleség váratlan halálát? A főhős végső összeomlásakor

pedig végképp minden humor kifogy a kötetből, írmagja sem marad a kezdetben gyakran használt látásmódnak. Ahogy a címben jelölt ígéret sem valósul meg, mert nem lesz itt minden (hacsak a minden névmást úgy nem értjük, hogy öröm és bánat, hullámhegyek és -völgyek egyaránt), csak veszteségek sorozata, kiszolgáltatottság az életnek, a sorsnak.

A családtörténetnek akár vége is lehetne, de a zárlatban a fókusz, mintegy keretként, ismét a regény első lapján megszülető fiúra, Balogh Gyurira kerül, aki megmarad, és kis unokahúgával talán még jó irányba állíthatja a família és benne a saját történetét. Ahogy szakácsnője szájából a réteshúzáskor elhangzó, és a rétes-tészta mellett a teljes családtörténetre érthető mondat is nyitva hagyja ennek lehetőségét: „Nem baj, máskor majd több szerencsénk lesz.”

A *Lesz majd minden* lebilincselően olvasmányos első regény, tele nyelvi leleménnyel és kreativitással. Egyetlen apró hibája talán az, hogy mintha valóban írni kezdte volna önmagát, kicsúszott a dupla szerzői felügyelet alól, és a viccesnek, valamint mágikusnak induló szöveg a végére teljesen megváltoztatta saját hangnemt. Ettől függetlenül remek karaktereket, fordulatot cselekményvezetést, a mára szinte teljesen eltűnt falusi életforma különleges és egyedi hangú feldolgozását kínálja a kötet, mely sok egyéb mellett olyan fontos és ritkábban tárgyalt kérdésekkel is foglalkozik, mint a házasságon belüli szexualitás hiánya, vagy akár a női alkoholizmus.

Változó falu, változó székely ember

Zsidó Ferenc: A fák magukhoz húzzák az esőt

Zsidó Ferenc következetesen folytatja a jelenkori Székelyföld szociografikus, lírai, máskor groteszkbe hajló élettörténeteinek az elmesélését. Előző, *Huszonnégy* című, a pikareszk és a szociográfia ötvözetének nevezhető regényében egy panelház (Romániában: blokkház) lakóinak mindennapjait világította át. Ebben a mindentudó narrátor, szakmájában kiégett helyi újságíró, jobb ötlet híján végiglátogatja annak a lakótelepi háznak a lakásait, amelyben ő maga és családja is él, s melynek lakóiról eladdig semmit vagy vajmi keveset tudott, hátha kisül belőle valamilyen tanulság, legalább egy eladható cikkecske. Persze, kaland is, meg nem is a saját élettérben barangolni, a groteszk, az abszurd minden lakótalálkozásban kódolva van.

A félmúltban a szociográfia jellemzően a mélyszegénységben élő falusi, paraszti világ lehetőségeit, esélyeit vizsgálta, a későbbi keletű városszociográfia is a kiszolgáltatottságban élő ipari munkássorshoz, meg a társadalom periferiájához kapcsolódott. (Konrád György *A látogató* című könyve volt az első újabb kori megrendítő és megrázó tudósítás a másik, a mélyszegénységben élő budapesti peremlétről, de Tar Sándor is a periféria szociális társadalmi helyzetének lelki, morális, emberi következményeit mutatta föl.) Említett könyvében Zsidó Ferencet nem a blokklakó szociális helyzete érdekli elsősorban, sokkal inkább lakóinak identitásváltozatai és -változásai, mélyen személyes emberi vonatkozásban. A panellakó életérzését kutatja, hogyan él, vannak-e gyökerei, mik a vágyai, álmai, miféle a jövőképe. Ekként sajátos keresztmetszetet is fölfejt a társadalom szövegtéről (szövevényéről) a környezetbe beleros-

kadó lumpenprolitól az elitbe menekülő rátarti úrhatnáig, ám mindegyik életút, sors azt jelzi, hogy a betontömbökből kényszerült városlakó idegenné vált saját életterében: identitásában megingott, elbizonytalanodott, személyisége sérült, sorsa megbicsaklott, önámításba menekül. A mindennapok valóságát azonban – vagy éppen ezért – szépirodalmi műben, erőteljes írói vízióban formálja meg. A görbe tükröt tartó regényt élénk érdeklődés fogadta Erdélyben, újradíjazására is sor került. Sikerében – a regényerényei mellett – közrejátszhatott, hogy Zsidó Ferenc a székely emberről rögzült romantikus vagy éppen hamis kép helyett – a bioszékely biotájban biojuhokat legeltet és különb magyar mindenkinél – a megváltozottról és változóról ír, a vidékies, jobbára falusi származású, elsőgenerációs vidéki urbról.

Az író e mostani, *A fák magukhoz húzzák az esőt* című regénye bizonyos értelemben folytatása, és ellenverse a *Huszonnégy*nek. Ez is a változó világunkkal változó székely ember identitásának dilemmáját járja körül: a falusi, paraszti társadalom fölbomló világát és a falusi születésű, az örökséghez ellentmondásosan viszonyuló éppen most alakuló (kis)városi réteg küszködését, és – új elem – a mostanság divatosá váló eredethez való visszatérés felemességát, érintve a „zöld” mozgalom fonákját is.

A regény cselekményének helyszíne a városközei, szétszórt házakból álló székelyföldi hegyi falu. Egyik főhőse a húsz év körüli Desági Antal. Anti nem találja helyét a városban, teng-leng, majd váratlan elhatározással kiköltözik a faluba, és birtokba veszi apai nagyszülei megüresedett házat, folytatná paraszt elei

gazdálkodását, remélve, hogy így végre helyére kerül a társadalomban, családban, megtalálja identitását. Anti révén a Desági család három generációját ismerhetjük meg. Anti nagyapja rendtartó, önellátó, harmóniában élő, a faluközösség által megbecsült székely parasztember volt. Anti náluk töltötte gyermekora nyarait, s bár a nagyszülők emlékezete halványul, a fiú számára példázatos mintát jelentenek. Apja elsőgenerációs városlakó, fiatalon elmenekült a faluból, érzelmileg is elszakadt, az alkalmazott városi életforma tökéletesen megfelel számára. Anti anyja és nővére beilleszkedett, csak a fiú nem találja helyét, maga sem tudja, mit akar, de fölébred benne a romantikus idea a régi, 'minden és mindenki a helyén van' világról. És persze, úgy történik, ahogy csekélyke realitásérzékkel várható: töredékesek az emlékei a tapasztalati tudásról, próbálkozásai kezdetben rendre szégyenteljes kudarcot vallanak. A regény végére azonban hellyel-közzel beletanul a faluba, és fölismeri, hogy ő itt már csak vendég lehet, s immár identitásában megerősödve visszaköltözik a városba.

A regény másik főszereplője a legidősebb Desági falubeli komája, az öreg Bíró János (és felesége) – a régi komaság miatt az idős házaspár pártfogásába veszi Antit. Itt is háromgenerációs mintát rajzol meg az író. A regény legerősebben kidolgozott szála a két magára maradt öreg – paraszt Philemon és Baucis – remek zsánere. Az idea székelyparasztjai, azzal a keserű fölismeréssel, hogy ők a régi, jövőtlen rend és forma utolsó képviselői. Agrármérnök fiukat megpróbálták visszacsábítani a földhöz, de '89 után családnia kellett, a regény idejében Londonban szállodatakarító. Az öreg Bíró János nem tudja megemészteni fiának a falu által ugyan irigyelt, ám kétségtelen megalázó helyzetét. A regény végén a fiú is beismeri kudarcát, haza készül, de már nem a faluba, hanem a közeli városba. Lányuk korán elmenekült a faluból, szüleitől, indulatos és szenvedélyes lázadással utasított el minden réginek véltet, egy időre durván meg is szakad kapcsolata a szülőkkel, a regény végére azonban, szinte népmesei módon, a szeretet jegyében megtörténik a

család teljes egymásra találása. A harmadik generációt a lány kisfia, Dominik képviseli (miféle név ez, magyar egyáltalán? – zsörtölődik az öreg Bíró János). A kisfiú őszintén ragaszkodik a nagyszülőkhez, ahogy egy normális kisgyerek, boldog, hogy általuk csupa kaland és izgalom világba csöppenhet nyaranta.

Anti tanulása, bókászása során fölméri, hogy a falu előregedett, a paraszti életformának nincs jövője, a fiatalok a városba költöznek vagy vendégmunkásnak állnak. Kontraszelekció érvényesül, csak a szakképzetlen, kevésbé ügyes, kevésbé élelmes fiatalok (vénlegények) maradnak a faluban. Közülük egyedül Nánás Gyuri emelkedik ki. Tőkéje nincs, nagyvállalkozó nem tud lenni, de törekszik. Fakitermelő, valójában illegális erdőirtó, gátlástalan újjáállító. Székely basa, fizet, parancsol, verekedik, birtokolja a lelkeket és napszámban fizeti a falubeli segédmunkásokat. Anti is odakeveredik a csapatába, s ezzel úgy érzi, végre befogadták. A regény vége felé Nánási lovai megsérülnek, de helyettük már hatékonyabb gépeket vesz, a brigád jórészt munka nélkül marad.

A regény fő- és alszereplői révén a falu társadalmi, közösségi élete is megelevenedik. Szórt a település, szórt az élet, magányosokkal, előregedettekkel. Eleven élet esténként a kocsmában sűrűsödik. A kocsmá külön virtigli férfivilág, amolyan székelyesen: egymás ugratásával, vélt sérelmek rendezése pofonnal, verekedéssel, a bicska is kész a villanásra – aztán zsörtölődő békében élnek tovább.

Ezzel a főbb szereplőgárdával Zsidó Ferenc egzakt pontossággal érzékelteti bizonyos (jellemző?) székely falutípus jelenkori társadalmi szerkezetét és mozgását, változását: a régi értékek erodálódását, a falu jövőtlenségét, a múlt világ értékvesztését, sérelmeit, a családok szétesését, a városba, nagyvilágba szakadt székely bomló, átformálódó identitását. És, mindezek ellenére, a túlélés, életben maradás küszködését, az élet élni akarását: a regényzárásban a szeretet és a tisztánlátás – írói engedékenységgel – váratlan gyorsasággal felülírja a sérelmeket, kudarcokat, legalább is a Desági és a Bíró családban minden derűre, a lehető legjobbra fordult.

A regénycselekmény fő szála a faluba költöző kétbalkezes Anti visszahonosodási próbálkozását követi, amely mindegyre összetalálkozik az Antit pártfogoló idős Bíró Jánosékkal mindennapjaival. Anti és Bíró János története fogaskerékszerűen váltja egymást, ez dinamizálja, tereli sodró ritmusba a regényt, s eközben a régi paraszti életéről, falusi rendről is szinte enciklopédikus teljességű kép rajzolódik ki. A történetet végig a mindentudó narrátor közvetlenül meséli el, nemcsak az eseményeket, hanem a szereplők belső világát, érzelmeit, vívódásait is, általa látunk bele múltjukba, intim szférájukba. Rendszerint elmondja, hogy mire gondol a szereplő, bár meggyőzőbb lehetne, ha mindez árnyalt történetmesélésből derülne ki, időnként pedig kiszól az olvasónak: „ahogy errefelé mondják”. Ezek a kiszólások bizalmas közelséget mutatnak a narrátor és a regényvilág között, jóllehet a narrátor törekszik a kívülálló szerepére. Szintén a közelséget jelezheti, számomra zavaróan, hogy a falubeliek mintájára az öreg parasztasszonyokat a narrátor is, következetesen „néni”-zi, míg Bíró János – csak „János”, felesége „Mariska néni” (kb. velem egyidős).

Zsidó Ferenc zsigerileg ismeri, érzi a hagyományokban csiszolódott paraszti világot. Kimerítő teljességgel ismeri a paraszti munka összes kellékét, csínját-bínját, szakaszait, buktatóit és egyáltalán a székely falut a legapróbb részletekig. Ismeri a szerszámokat, a százéves tapasztalatok csiszolta technikákat, legyen szó kaszálásról, a kasza kikalapálásáról, a kecske levágásáról, megnyúzásáról, a cefre tárolásáról, a pálinka főzéséről, a szekér darabjairól, tudja, és érzékletesen elmeséli, hogyan kell emelkedőn hajtani a lovat, megrakni a szénás szerkeret, s hogy a csapfa, ha nem jól választják, tragédiát

okozhat. Ezek az aprólékos leírások, szakmásmertetések szervesen épülnek be a regénybe, ezeket kellene megtanulnia Antinak ahhoz, hogy nagyapjához méltóvá növekedjen. A regény legjobban, legszebben, arányosabban kidolgozott alakja az öreg Bíró János és felesége. Tökéletesen érzi az író az öreg házaspár egész lényét. Élő embereket teremt, pontosan és lát-

tatóan, szinte azt várjuk, hogy csak addig kerültek papírra, amíg olvassuk róluk, és visszalépnek a valóságos életükbe. Az író alakformája nemcsak látható gesztusaikban meggyőző, de észjárásuk, nyelvük, lelkük megidézésében is, a legfinomabb belső jelzésüket, rezdülésüket is észleli. Különösen emlékezetes a két öreg egymás közötti zsörtölődése, hadakozása, aggodalma fiúkért, lányukért. Vagy finomra hangolt harcuk a szükségesen fenntartandó erőegyensúly és a mégis-mégis próbálkozás között, hogy fölébe kerüljenek egymás-

nak, vagy a gyermekük féltésében óvatosan kijátsszák egymás. Torokszorítóan szép az az epizód, amelyben az öreg Bíró János jelzi, hogy még volna kedve-ereje pajzánkodni, de az asszony határozottan visszavonulót fúj. Vagy amikor Bíró János azzal szembesül, hogy a falu is kivénültnek tekinti magából az egykor nagytekintélyű lódoztort, sem herélni, sem lakodalmi vőfélynak nem hívják, s ő a felesége előtt is titkolva próbálja meg felidézni a rigmusokat.

A regény középpontjában a másik főhőse, a városi ficsúr, Desági Anti áll. Kiköltözésétől a városból odáig, hogy az utolsó lapokon megbékélve, megerősödve visszatér, a lineárisan haladó regénycselekményt az ő kétbalkezes próbálkozásai gördítik előre. Valahol anti-Ábelnek említik a főhőst és a regényt. Abban az értelemben nevezhető anti-Ábelnek, hogy Anti mintha karikatúrája lenne Tamási Ábelének:

Gutenberg Kiadó, Csíkszereda, 2024

kétbalkezes, a székely paraszti kultúrában csetlik-botlik, székelykedő próbálkozásai nevetségessé teszik. Tamási Ábele mindig megtalálja a furmányos megoldást, mindig fölülkerekedik – Anti meg csak a regény végére.

Anti, a maga esze szerint megpróbál beilleszkedni a faluba, emlékeztet gyerekkori nyaralásaiból a dolgokra, de a gyakorlatban minden megbicsaklik. Főleg a fiatal férfiak bizalmatlanok a városi kölyökkel szemben, ugratják, semmibe veszik. Eleinte csak Bíró János segíti a fiút, korholva, ugratva, gyámolítva (egy vén kecskét ad el neki fiatal anya helyett, hadd tanuljon a kárán!), de amikor a falu nagyhatalmú vagány erdőirtó vállalkozója, Nánási Gyuri magához veszi a jóra való mamlaszt, kezdi befogadni a falu. A cselekményt Anti próbálkozásai, ötletpróbái viszik előre, de a regény első felében – míg el nem szegődik erdőmunkásnak – ezek okszerűen alig-alig kapcsolódnak egymáshoz. Mintha az író lazán sorba fűzött epizódokban, anekdotikus történetekben csak be akarná mutatni, mi mindenben vall kudarcot Anti. Némely történetelem mesterkéltséget is, mint például, amikor a félig kamasz félig felnőtt Antiban fölbred a férfiaság, nőt akar, és a nyakára küldenek egy dologtalan léhát, Nánási kidobott szeretőjét. Anti és a nő hirtelen támadt, rövid életű kapcsolata suta. Mesterkéltséget, ahogy hirtelen tárt szívvel befogadja az isten tudja kiféle-miféle hölgyet, viszont szeretkezésük, pontosabban Anti tapasztalatlanságából adódó kudarcának elmesélése, férfiúi hiúságának megsértése lélektanilag pontos és emlékezetes. Vagy akár a helyén is lehetne Anti rövid idegenvezetősködése a tudatlan, fotelmagyar táposokkal (a magyarországiak csúfneve), de szervetlen és kidolgozatlan az epizód.

A regény – Bíró János és felesége alakteremtése mellett – másik, kétségtelenül fontos erőnye a nyelve. A narrátor élőbeszédszerű egzaktásra törekszik, bár az ilyesfajta „Anti estére teljesen kinyiffant”, vagy az „érdeklődést nem tanúsított” zszurnalisztikus fordulatok be-beszökése nem szerencsés, viszont a

góbés beszéd következetes alkalmazása láttató és impulzív, élő, nyüzsgő, valós világot és derűs atmoszférát teremt. A nyelvi logika, a képes beszéd, az átörökített szólások, kizsólások a helyükön vannak („egyszer szúrnak s utána kérdeznek”, „rúgnak a fingjuk után”, „aki férfinak gyöngye, fehérnépnek semmilyen”), és legalább ennyire a nyelv logikája, a nyelvi észjárás, a stílus szerkezete is. Eleinte Anti sem érti a duplafenekű góbés beszédet, nem érti, ugratják vagy dicsérik, elismerik vagy alázzák. Honosodása, amennyire lehetséges, csak részben a cselekvések révén érik be, azzal, hogy megtanulja és a saját kárán megtapasztalja a paraszti, falusi munka technikáját, trükkjeit, valójában akkor válik a közösség részévé, amikor a nyelvi észjárást is bírja, és már egyenrangúként vesz részt az ugratásban, csúfolkodásban és biztatásban. (A szerző előszeretettel használ tájnyelvi szavakat, a kötet végén szószedet segíti a megértést – nem föltétlenül indokolt, részben a szövegkörnyezetből érthető, viszont több használt tájnyelvi kifejezés [pl.: nyakángat] hiányzik innen.)

Zsidó Ferenc *A fák magukhoz húzzák az esőt* című regénye az átalakulás pillanataiban ragadja meg a székely falu vergődését, felmutatja kivételes szépségét, értékeit, világképteremtő nyelvi univerzumát; értéksírató tisztelgés a régi rendtartó székely falu emberi-erkölcsi kiválóságai előtt, és érzékletes láttelel a „modern kor” kihívásaiban identitásában elbizonytalanodó, élhető válaszokat keresőkről. Az erdélyi, romániai magyar irodalomban nagy hagyománya van a szociografikus tartalmú szépprózának, másként szólva a lírába vagy esszébe áthajló valóságábrázolásnak. Zsidó Ferenc, íróként is, elkötelezte magát a szülőföldjével. Székely paraszt- és faluábrázolása rokon a szülőföld szerelmes Lőrincz Györgyével, székely alakteremtő, nyelvteremtő készségében a Tamási Áronéval – de Zsidó Ferenc regényében a líraiság és a nemes pátosz mellett rokonszenvesen hangsúlyosan jelen van a reáliákra tekintő kritikai szemléletet kísérő ironia és a groteszk is.

Várkonyi János: Erdei út Paál Lászlóval (2024; pasztell, papír; 670×400 mm)

▶ FARKAS GÁBOR

Hazatérés a versbe

Szentmártoni János: *Eső előtt hazaérni*

„Ötven, / jaj, ötven éve - szívem visszadöbben” – írja az akkor negyvennyolc éves Kosztolányi Dezső az 1933-as *Hajnali részegség* című egyik legismertebb versének záró soraiban arra utalva, hogy mennyi elszalasztott lehetőség, mennyi zárt ajtó jellemezte felnőttlétét, amelyen nem nyitott be. Szentmártoni János – a válogatás-könyveket nem számolva – nyolcadik verseskötetét olvasva ugyanezt a felnőttkori leltárt, ezt a fájón elvesztett/elvesztegetett ifjúkori ártatlanságot (vakmerőséget) leíró gondolatfolyamat vélem felfedezni jó néhány versben. Rögtön hozzáteszem azonban, hogy a könyv egészét más tematikai megközelítés is meghatározza.

Szentmártoni János új kötetében négy fejezetre tagolva (*Ez még nem az, Megsokszorozódva, Amikor hazaér, Gombai hó*) összesen huszonnégy költemény kapott helyet, amelyből kettő több (négy, illetve hét) versből álló ciklus. A kötetben olvasható írások javarészt prózaversek. Zsille Gábor szavaival Szentmártoni ugyan „ismeri a mesterség formai finomságait, tud rímelni, alkalomadtán meg is teszi – de nem béklyózza meg a tollát” (*Holdkatlan.hu*), s a szerző ebben a könyvében (sem) viszi túlzásba a formai bravúrt. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy ne lenne a költői mesterség ismeretének birtokában, csupán nem rendeli alá a tartalmat a formának. Ezzel összhangban állapítja meg Erős Kinga is, hogy Szentmártoni János költészetében a versformához „úgy társul a vallomás kényszere, hogy nem rideg formaversek születnek, hanem olyan líra, amely rámutat arra a tényre: az ember drámai lény, akit a szent hétköznapiok emelhetnek fel.” (*Bárka*,

2007/1.) A fejezeteket megelőző nyitóvers (*A legkisebb királyfi*) adja meg azt a felütést, amely aztán a könyv egészére jellemzővé válik: a múltat a jelennel összevető énelemzést emeli a líra tárgyává a szerző, melyben az emlékezet analitikus megközelítésén túl legjellemzőbb a gyermek- és a felnőttkor ütköztetése (a közismert mesehős – a legkisebb királyfi – hazatérte után nem kapja meg jogos jussát, ugyanis a felnőtt szemléletű megközelítésben megfáradt férfivá lesz, aki „berogy, betámolyog” otthonába, és „lázálmok gyötrik”). Ezt a felütést az első fejezet versei úgy fonják tovább, hogy bennük az emlékezés az adott megélt/szubjektív idő újragondolását, egyszerismind degradálását jelenti az egyén számára, melyben „a tépett ruhájú évek / [...] faltól falig tántorogva” keretezik a jelen olykor dermesztően józan fásultságát (*Évek*). Ebben a közegben az alkotás, a költői lét azt mintázhatja a versek által (olvasó és szerző számára egyaránt), ami az egyén számára „a saját emlékein is túl” (*Ez még nem az*) realizálódik: a gyermekkorból a felnőttlétbe átemelhető konzekvenciát/létigazságot.

A kötet második fejezetének *Hommage* című négy versből álló ciklusa nemcsak a nemrég elhunyt pályatársnak és mentornak, Oláh Jánosnak állít emléket, több ennél: a könyv tematikájának egészéhez igazodva az emlékezést ábrázolja oly módon, hogy azt a gyász elemeként, mintegy a gyász elviselésének fundamentumaként jeleníti meg. A ciklus darabjai közül az *Előhang* énjének szíve még sajog, mert a bárát elvesztése miatt „üres a vers”, aztán az analitikus emlékező hangja szerint az elvesztett költőtárs „mintha köztünk ülne, / a kezdetektől a

kezdetekig, / s egy verset dúdolna” (*Mintha mi sem történt volna*), hogy a ciklus végén, a *Szüret* című versben az emlékezés pszichológiai megközelítésében az okos felnőtt, a József Attila-i „meglett ember” megállapítsa: „Nem eresztjük könnyen a percet, / mely megajándékoz / lényünk jobbik felével; / [...] átáramlik rajtunk minden, / a fogható s a foghatatlan.”

A megszólító típusú – például egy pályatárs előtt tisztelgő – alkalmi versek köre napjaink irodalmi kultúrájában minimum ambivalens megítélésű. Többen úgy vélik ugyanis, hogy esztétikai minőséget akkor, és csakis akkor képviselhetnek, ha túlmutatnak a szöveg gesztusértékén. Szentmártoni János – mondjuk így – gesztusverseiben azzal emeli át a művet az esztétikai értékítélet szigorán, hogy megfelel annak az elvárásnak, mely szerint ebben a témában írt alkotásai nemcsak méltatások, hanem olyan létfilozófiai igényű gondolati versek, melyekben a szerző az

etikai tudatosságot az alkotói felelősséggel és a hagyománytisztelettel kapcsolja össze, mindeközben pedig megfogalmazza a megszólítotthoz fűződő viszonyát is, amitől az egész alkotás személyes – immanens – tartalommal egészül ki.

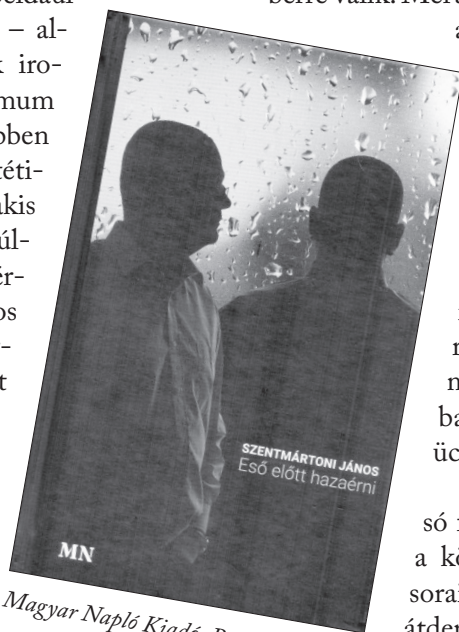
A könyv harmadik, *Amikor hazaér* című fejezetét két vers alkotja ugyan, de címadó írása szintén egy több versből álló ciklus. A versciklus úgy idézi meg Ulisszeszt (Odüsszeuszt), hogy annak sok évszázados – az örök kíváncsiság, a veszélyeket felvállaló utazó hős és az otthonára vágyó, végül révbe érő férfi – toposz-alakjához és a Dante óta Odüsszeuszhoz kötődő irodalmi jelentéstartalomhoz más gondolati rétegeket, főleg kérdések segítségével megfogalmazódó létfilozófiát is hozzákapcsol. A kérdések voltaképp arra vonatkoznak, vagy inkább azt sugallják, hogy Odüsszeusz sorsa és

a költői lét párhuzamba állítható. Odüsszeusz hazatérhetett ugyan, mégsem lelt békére, mert az elvagyódás, a kíváncsiság ugyanúgy hajtotta, mint hazatérte előtt, vagyis a béke megtalálása valaminek a menthetetlen elvesztésével járt. Ugyanígy a költő – általános értelemben a költői lét – vész el azzal, ahogy az alkotó az évek alatt egzisztenciát szerzett „meglett” emberré válik. Mert amikor az ifjú „már nem hős akar lenni, csak ember”, fel-

merül benne a fojtogató kérdés: „De hát így kinek kell, csodátlanul?” (*A pillanatot*), és végül „partot ér az a hajó” (*Első szédület*), „a tanulság jelei idővel megfakulnak” (*Epilógus*), és csak a megnyugvás utáni vágy marad a hazatéréskor: „Jó volna megkapaszkodni valami mában, / nem a tegnapi sarában ücsörögni.” (*Második szédület*)

Gombai hó. Ez a könyv utolsó fejezetének címadó – egyben a kötet záró – alkotása. A vers sorain keresztül „a látott vidék átdereng” mint tapasztalat, és az emlékezés folyamatában úgy funkcionál, mint bizonyosság a

ködbe vesző múltban, amikor a gondolat „tükrén átrezeg egy-egy csillag, szellő, emlék”. A második fejezethez hasonlóan itt is megszólító típusú gesztusversek kaptak helyet, de oly módon, hogy a megszólítottak – az *Irodalmi Jelen* folyóirat szerkesztősége, Király László, Kovács István, Arany János – az alkalom – egy évforduló vagy születésnap – indoklásán túl egyben a lírai én emlékidézésének alapjai is. Annak megidézésére hivatottak, hogy a költészet, illetve a költészettel előtérbe helyezett emlékezés hogyan válik meghatározóvá, milyen érzéseket kelt a jelenben. Ezzel összhangban – ahogy már a második fejezettel kapcsolatban is utaltam rá – ezek a versek is mélyebb gondolati szintet képviselnek a viszonylag egyszerűbb megközelítésű gesztus-jellegnél. Voltaképp arra adhatnak választ, hogy képes lehet-e az

Magyar Napló Kiadó, Budapest, 2024

alkotó ember – László Noémi szavaival – költőien lakozni „a papír hóviharában. / Védtelen és idejétmúltan”, mikor úgy érzi, hogy „a vers szánhúzó kutyái elkóboroltak” (*Jegyzetek 3.*).

A kötet fókuszában álló téma, az analitikus megközelítésű emlékezés – mint újszerűség a szerzői életműben – mellett is jól kivehető az a folytonosság, amely a kezdetektől jellemzi Szentmártoni János költészetét. Ahogy a korábbi Szentmártoni-könyvekben együttesen érvényesül a transzcendencia és személyesség, az

én-feltárás és létértelmezés, a valóságábrázolás és a hiány alakzatainak dokumentálása, úgy ebben a könyvben is fellelhetőek a gondolati líra fentebb írt fogalom párokkal jellemzett „hagyományai”. Szentmártoni János egyszerre festi meg olvasója számára azt a hétköznapi jelenszerűséget, amelyben a transzcendencia tartalmak mégiscsak magától értetődő módon alkotják meg azt a teret, amely egyszerre a humánus meghatározója és teherterele. Melyben összeér (és motiválni képes) a tapasztalat és az emlékezet.

Gnandt János: *Az Ásító inas, mint pop artos képregényhős* (2014; akril, vászon; 50×50 cm)

Udvardy Anikó: Rózsehordó nő / szoborterű (2019; agyag; 28×30×30cm)

▶ FODOR GYÖRGY

Az állandóan változó

Lapis József: Beszédtöredékek a halálról

Lapis József jelenleg a Sárospataki Református Teológiai Akadémia könyvtárosa. Két évtizede kritikusként, irodalomtörténészként véleményez, a *Prae*, az *Alföld*, a *Studia Litteraria* és a *Sárospataki Füzetek* szerkesztőségi tagjaként működik. Elsősorban kortárs magyar irodalommal, gyerekirodalommal kapcsolatos tanulmányokat, recenziókat publikál. Noha disszertációja megjelent könyv formátumban (*Az elmúlás poétikája. A haláltapasztalat esztétikai közvetítettsége a két világháború közötti magyar költészetben*), és később kiadták esszéit is (*Líra 2.0. – Közelítések a kortárs magyar költészethez*), önálló szépirodalmi kötetrel még nem jelentkezett. A Szépirodalmi Figyelő *Friss hatás* sorozata 6. elemeként megjelent versfolyam darabjai javarészt olvashatóak voltak más-más platformon (pl. *Bárka*, *Dunszt*, *Eső*, *Tiszatáj*, *Vigília*), egységes szerkezetben a SZIF felelős szerkesztője, Vass Norbert látta kiadhatónak.

A kötet fekete-fehér borítója – Láng Orsolya munkája – számomra egyfajta jin-jang hatást kelt: a hófödte, tiszta, jobb oldali csúcsoktól övezett, a fájdalommentes kristálylétben fogant halálmezsgye és a szürke, lucskos, elfolyó életsziclák között egy vulkáni tufafolyam áll, amelynek közepén mégis izzik az élni akarás látványa. Noha a földi létre korlátolt egyén folyton gondol a halálra, gondolatai állandóan változnak az emberélet szakaszainak megfelelően. Hogy gondolni kell rá, vitathatatlan, hogy ennek az emberiség történetével párhuzamosan hagyományrendszerei alakultak ki, evidencia. Balajthy Ágnes a kötet fülszövegében, ajánlójában Roland Barthes *Beszédtöredékek a szerelemről* című esszékötetével hozza összefüggésbe

a lapisi megszólalás retorikáját. Szerinte „Lapis verseiben az elmúlás elsősorban személyes: a saját lét törekenysége az apa halála felől válik megtapasztalhatóvá.” Ebben egyértelműen egykori egyetemi oktatója, Borbély Szilárd traumafeldolgozó hagyományait követi (ld. *Halotti pompa*). De a halállal való szembesülés, szembenézés megüt József Attila-i, Kosztolányi-féle hangokat is, nem beszélve a bibliai allúziók eszkatológiai magasságairól, amelyek a (beszéd)töredékességből a weöresi teljesség felé repítik a halálról való megnyilatkozás revalidációit.

A kötet két ciklusa, a *Változók* és az *Állandók* 60 oldalban adja a létbizonytalanság esszenciáit. Prologusverse: a *Három bajtárs* (tekinthető ars poeticának, programadó kezdetnek, a halálról való társalgás gyűjtőpontjának), epilógusa: a *Nagyszombat* (a *Három bajtárs* című Remarque-regényből vett mottóval búcsúzunk a tisztes tanácsbéli fiútól, Józseftől; az apai név öröksége mérvadó: aki „nem vár feltámadást / A halál ad neki erőt” – egyedül itt hiányzik központozási jel, nincs pont, nincs zárlat!) Noha az utolsó vers a második ciklusban egyrészt már zárja a keretet, hiszen a *Hajnal, hétköznap* a halált isteni szférába transzponálja, újjainkkal megtapintjuk a végtelent, ugyanúgy, mint a nyitóversben az egykorvolt apa által hajnalra befejezett, nem lényegtelen, hogy éppen 1981-ben, Lapis József születésének évében beszerzett könyv borítóját, amikor szintén apaként (hiszen Lapis immár saját kislányát neveli) újraolvasva saját elmúlásának melankóliájából a tisztes sztoicizmus, sőt már-már a békés transzcendens vágyával kezd

neki maradék életének. Mert vannak pontok, amikor meg kell állni, amikor újra kell gondolni (éveink szerint: 18, 25, 33, 50, 80), és ezek mind egy-egy életszakaszt indítanak, amikor a változók módosulnak, a stabilnak hitt sztereotípiáink megváltoznak, életvezetési gyakorlataink csődöt mondanak, majd újraíródnak. Egyvalami bizonyos csupán: hogy fizikális, kémiai, biológiai és termodinamikai, vagyis pozitivista, abszolút materiális értelemben még élünk, „és ebbe más is belehalt már” – számomra ez József Attila-allúzió, egy szembeöltő *Mama*-rájátság azonban Lapisnak jutott eszébe: „Mozdulnék én, / de most már fél ő, / egyszer rímel minden élő, / kérni nem mer, nem akar.” (*Elfordulások*) Az elfordulást értelmezhetjük sokféleképpen: önmagunktól, párunktól, társadalomtól, Istentől. Azt hiszem, a belső elvonulásra, melankóliára hajlamos lírai én képes mindet egyszerre működtetni, ahogyan Lapis József egy korábbi – ebben a kötetben nem található – megrendítő írásában tette: *Egy elvált apa noteszéből*.

A legizgalmasabb annak a folyamatnak a megfigyelése, hogy az eredendően bölcs, szinte buddhista identitás hogyan távolítja el magától a nyugati világban szocializálódott, retteggő egót, aki még ösztönösen kapaszkodik, ragaszkodik, aki természetszerűleg önző, akit a földi lét marasztal, korlátoz, depresszióssá, dühössé tesz, de amint megéri a múlandóság szükségszerűségét, a tehetetlenség nem newtoni, hanem nietzschei törvényeit, lélekdarabkái rögtön visszazsibbadnak a Teremtő ölébe, s ettől végérvényesen elmúlik a düh, nyugodtan „megtér még egy kicsit egy alacsonyabb valószínűségű rendezetlenségbe”. Többször nyomatékosan szerepel, hogy kapaszkodót a hit (elsősorban nem a templomba járó vallásossága) jelent: „Az

Úr házában lakozom hosszú ideje.” (*Vessző*) A kegyelemben tartás tudata újabb lelkifurdalást okoz, hogy nem megérdemelt ez a nagy isteni jószág. Az *Állandók* ciklus tulajdonképpen versről versre Isten szeretetének, hiányának, keresésének, és a belső béke megtalálásának krisztusi stációit manifesztálja, amelynek végén remélhetőleg ismét térdre ereszkedünk majd szelíd bárányt simogatva, az utolsó ítélet kegyfényében sűtkérezve. De hogy köz-

ben hányszor feszítettünk meg a Földön, hányszor érezzük bordakosaraink között az ismerős fájdalmat, azt valóban csak a Jóisten tudja.

Az emberi lény számos módon találkozhat a halállal: a költő saját tapasztalásaiban sokunk ugyancsak átesik. Az apa halála (a legerősebb, legmélyebb pszichogenetikai kapocs – összesen tizenháromszor említi), a ravatálnál álló gyermeki én tanácsalansága, egy szintén gyermekkorhoz köthető, szeretett kuvaszkutya pusztulása, a nagyszülők halála (a nagyapai sírkő simítása, nagymama egykori dőjének érintése), egy vonatbaleset mind-mind közelebb visz az elkerülhetetlenhez, amely végletekig finomított érzékszerveinkre elementárisan gyötrő hatással van: „tapintható, ízlelhető, belélegezhető... Működésük mégsem viszolyogtató: a versekben finom motozással szelídül” (Balajthy). A Babits nyomán haladó („Úgy született hajdan a vers az ujjam alatt, / ahogy az Úr alkothatott valami szárnyas / fényes, páncélos, ízelt bogarat”), kiművelt, poeta doctusra jellemző versírást (ld. *Natura*) Weöres Sándorra emlékeztető sűrítések univerzalizálják, s teszik a költői hangot egyedivé, felismerhetővé: pl. szeplőfény, szemfénymentszés, létiskola, ténytánc, szöszbogár, hitbogár, fényjáték-illúzió, fénypara, lószórfélelem, lélekkínövések, előjáték-élet, vázvilág, ürepszilárdság, száraznyirok, hordamagány, pikkelybölcső, lebernyeghideg.

A világ felfogásának elsődleges mechanizmusa az ujjakkal való tapintáshoz köthető, később jön az ízlelés, a hallás, majd a látás, s az utóbbi fokozatosan veszi át a legfontosabb szerepet. Ugyanígy a kötetben az első versben a tapintás atmoszférateremtő erejével találkozunk, míg az utolsó, hajnali hétköznapon a „[s]zemed alatt felgyűrődik a látóhatár” sorral a mindenórás rettegés végét engedi láttatni, az élet-halál mezsgyéjét, amelyben nincsen öröm, sem gyász, csak az ismeretlenbe való beletörődés, a megérkezés csendje. A József Attila-i „báronysz” tapinthatatlanságának szinesztetikus illúziója kifacsarja a lelket, állandóan vak dióba zárva, borzongató sötétben kódorgunk önnön életünk útvesztőiben. Bárhová nyúlunk, ujjaink csak a múlt rögös redőit szoríthatják, csak a kiüresedett magánygyolcsot ölelhetjük. A legkiábrándítóbb, hogy „[k]idolgozatlan mintázatú a magány felsőruhája”, a legátlagosabb pillanatban törhet ránk, akár egy péntek délután az egyetem folyosóin, a mózesi értelemben a hegy tetején, vagy nemes egyszerűséggel a legnagyobb tömegben, a horda közepén. Huszadik századi tapasztalás ez, amely leginkább a huszonegyedikben gyűrűzött, pedig Pilinszky a *Négysorosban* már 1946-ban megírta ezt a dermesztő ragyogást, ezt a katatón alkonyatot. Az

elidegenedés irrealitását, az egzisztenciálisan frusztráló tömegmagány fogalmát Fodor Ákos haikuja fejezi ki legszemléletesebben: „Bármilyen Csoport / eleve kirekesztő: / ez tartja össze” (*Tömegmagány*). Lapis soraiban szintén felsejlik ennek a léthelyzetnek a fenyegető tragédiája, de képes feloldódni a „másban megfürösztött” arc lehetőségével: „Egyedül volt, és másokkal lett. / Másokkal van egyedül”, vagy „Egyedül hal meg, és másokkal”, vagy „Magányban támad fel, és mással”, vagy „Egyedül megyünk, és egyedül érkezünk. / Mindig mással.”

A magvető kivár. Életfolyamunkban hol egyedül vagyunk boldogok, hol társsal, hol társas magányban vagyunk boldogtalanok, hol magányban vagyunk elhagyatottak, de az önmagát emberként definiálni képes entitás predestinált, evolúciós küldetése az, hogy amíg lehetséges, a környezet folyton növekedő rendezetlenségi állapota és entrópiaszintje mellett maradjon épségben (értsd: állandóan változó) a Csíkszentmihályi-féle flow-ban. Eszerint – figyelmünket erősen önmagunk vizsgálatára fordítva – csak egyet érdemes megjegyeznünk, ami tulajdonképpen a katartikus Lapis-kötet végső tanulsága is: „Talán megszo-kunk nem élni.” (*A világ végezetéig*)

Imre György: Munkácsy pixel (2024; fotó, üveg-print; 40×50 cm)

Az előző számunk tartalmából

Zalán Tibor, Gömöri György, Vörös István, Borsodi L. László, Bánkövi Dorottya, Jász Attila, Hartay Csaba, Kovács-Kovács Máté versei

Nagy Koppány Zsolt, Berka Attila, Farkas Arnold Levente prózái

Beszélgetés Turbuly Lillával a Papírhajó rovatban

Zalán Tibor székfoglalója, laudációja, beszélgetés a hetvenéves szerzővel

Tanulmányok Szurcsik József művészetéről és két színházi fesztiválról

Kritikák Zalán Tibor, Tózsér Árpád, László Noémi és Smid Róbert könyveiről

---

Bárka

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonta. Kiadja a Békéscsabai Jókai Színház

Felelős kiadó: Seregi Zoltán igazgató. Szerkesztőség: 5600 Békéscsaba, Andrássy út 1–3.

Telefon: 66/519-558, Fax: 66/519-560, E-mail: barkaszerk@gmail.com; Internet: <http://www.barkaonline.hu>

Szerkesztőségi fogadóórák: hétfőn 14.00–16.00 óráig.

Képszerkesztő, laptervező: Lonovics László

Alapította: Cs. Tóth János (a Tevan Kiadó igazgatója) és Kántor Zsolt (főszerkesztő) 1993-ban

HU ISSN 1217 3053

Nyomdai kivitelezés: Kolorprint Kft., Békéscsaba

Megrendelhető a szerkesztőségben. Előfizetési díj: 1 évre 3.000 Ft.

Terjeszti a Lapker Zrt.

Kéziratokat nem őrzünk meg.